

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS-PRESBYTERI

APOLOGIA

ADVERSUS LIBROS RUFINI

MISSA

AD PAMMACHIUM¹ ET MARCELLAM.

LIBER PRIMUS.

457¹. Et vestris et multorum litteris didici, A objici mihi in schola Tyranni², lingua canum meorum ex inimicis ab ipso (*Psal.* LXVII, 24), cur περὶ Ἀρχῶν libros in Latinum verterim. O impudentiam³ singularem! accusant medicum quod venena prodiderit; ut scilicet φαρμακοπώλην suam⁴, non innocentia merito, sed criminis communione tucantur, quasi culpam numerus peccantium minuat, et in personis, non in rebus, sit accusatio. Scribuntur contra me libri, ingeruntur omnibus audiendi; et tamen non eduntur, ut et simplicium corda percutiant, et mihi facultatem pro me auferant respondendi. Novum malitiæ genus, accusare, quod prodi timeas: scribere, quod occultes. Si sunt vera quæ scribit, cur publicum timuit? si falsa, cur scripsit? Olim pueri legimus: Intemperantis esse arbitror scribere quidquam, quod occultari velis (*Cicero*, lib. I *Academ. Quest.*) Rogo, quis est iste dolor? Quid æstuant? quid insaniunt? Quod præconem repuli figuratum? quod nolui me subdolo ore laudari? quod sub amici 458 nomine, inimici insidias deprehendi? Frater et

collega in præfatiuncula vocor, et satis aperte exponuntur crimina mea, quid scripserim, quibus in cælum Origenem laudibus levaverim. Bono animo fecisse se dicit. Et quomodo nunc eadem inimicus objicit, quæ tunc amicus laudaverat? Volucrat me in interpretatione quasi prævium sequi, et auctoritatem operi suo ex nostris opusculis mutuari. Suffecerat semel dixisse, quod scripseram. Quid necesse fuit eadem rursus iterare, et frequenter ingerere: et quasi nemo sibi laudanti crederet, ipsa dicta replicare! Non est tam sollicita de audientium fide, simplex et pura laudatio. Quid metuit, ne illi sine testimoniis dictorum meorum in meis laudibus non credatur! Videtis nos intelligere prudentiam ejus et prædicationis diasyrcticæ⁵ strophis in scholis sæpe lusisse! Simpliciter obtendere non potest, in quo artifex deprehenditur malitia. Semel, aut ut multum, bis errasse sit casus: cur prudenter errat, et crebro, 459 et sic per totum textit errorem, ut mihi non liceat negare quod laudat! Prudentis fuerat et amici, post reconciliatam similitudinem,

¹ Ad Pammachium, etc. In mss. codicibus S. Audoeni Rothomagensis ad hunc modum inscribitur Defensio isthæc: *Incipit Hieronymi doctoris egregii adversus tres libellos Rufini calumniatoris invidi Defensio missa Pammachio et Marcellæ.* Falso in antea editis libris *Marcellino*, pro *Marcellæ*, inscripta erat eadem Apologia. MARTIAN.

In schola Tyranni. Sic lege cum omnibus fere exemplaribus mss. conformiter libro Actuum cap. XIX, 9, *Disputans in schola tyranni cujusdam.* MARTIAN. — Putat Martianæus alludi illud Actuum cap. XIX, 9: *Disputant in schola tyranni cujusdam.* At proprie Hieronymus patriam Rufini notat, quem *Tyranium*, vel *Toranium*, et *Turanium* appellari videas ab antiquis. Ipsa ejus Symboli expositio *Rufino Torano, Aquileiensis Ecclesiæ presbytero, auctore* inscribitur. *Tora*, aut *Tyra*, fuerit loci nomen. Hier, intra lib. III oppidulum fuisse dicit. Erat autem Rufini cognomentum *Tyrannius*, ut suis locis ostendimus.

³ O impudentiam. S. Audoeni ambo mss. codices. Et ob impudentiam singularem, etc. Corbeiensis autem: *Et, o impudentiam singularem!*

MARTIAN.

⁴ Φαρμακοπώλην. suam. Obtrudunt nobis hic Græca verba Erasmus et Marianus, quæ in nullo apparent exemplari manuscripto: nempe φάρμακον θανάσιμον, id est, venenum mortiferum. In multis Græce quidem scribitur ΦΑΡΜΑΚΟΠΩΛΙΑΜ suam; sed altum ubique silentium de pharmaco thanasimo Erasmi et Mariani. Pharmacopola porro Origenistarum erat Rufinus, ut liquido apparet ex ipso contextu. MARTIAN. — Perperam erat in antiquis editionibus φάρμακον θανάσιμον, id est malum virus, venenumque lethale suum, etc.

⁵ Non a distrahendo, ut Erasmus, neque ab obtrechando, ut Victorius, diasyrctica prædicatio hic dicitur; sed ab eo quod elevet ea ad quæ respondere difficile est.

etiam leves suspiciones fugere: ne quod fortuito fecisset, consulto facere putaretur. Unde et Tullius in Commentariis causarum pro Gabinio: « Ego » inquit, cum omnes amicitias tuendas semper putavi summa religione et fide, tum eas maxime quæ essent ex inimicitis revocatae in gratiam; propterea quod integris amicitis officium prætermissem, imprudentiæ vel (ut gravius interpretemur) negligentiae excusatione defenditur; post reditum in gratiam, si quid est commissum, id non neglectum, sed violatum putatur: nec imprudentiæ, sed perfidiæ assignari solet. » Flaccus Horatius quoque in Epistola quam scribit ad Florum: *Male, ait, sarta Gratia nequidquam coit, et rescinditur.*

2. Hilarius, Origenis interpres, et Ambrosius et Victorinus. Tres libri Rufini. — Quid mihi nunc prodest, quod simpliciter errasse se jurat? Ecce objiciantur mihi laudes ejus, et crimini datur simplicissimi amici, non simplex, nec pura laudatio. Sic auctoritatem suo operi præstruebat, volens quos sequeretur ostendere, habuit in promptu Hilarium Confessorem, qui quadraginta ferme millia versuum Origenis in Job et Psalmos transtulit. Habuit Ambrosium, cujus pene omnes libri hujus sermonibus pleni sunt: et martyrem Victorinum, qui simplicitatem suam in eo probat, dum nulli molitur insidias. De his omnibus tacet, et, quasi columnis Ecclesiæ prætermisissis, me solum pulicem et nihili hominem per angulos consecratur. Nisi forte eadem simplicitate, qua amicum nescius accusavit, illos ignorasse se juret. Et quis ei credet viro eruditissimo, et qui tantum habeat scientiam scriptorum veterum, maxime Græcorum, ut dum peregrina sectatur, pene sua amiserit: quod recentissimæ memoriæ viros et Latinos nesciat? Ex quo apparet non tam me ab eo laudatum, quam illos non accusatos: ut sive laus illa est (ut stultis persuadere conatur) sive accusatio, ut ego ex vulneris mei dolore sentio, nec in laude haberem æqualium gloriam, nec in vituperatione solatium.

3. Teneo epistolas vestras, quibus accusatum me scribitis esse, et bertamini ⁴⁶⁰ ut respondeam criminanti; ne si tacuerim, videar crimen agnoscere. Ad quas respondi, fateor: et quævis læsus, sic amicitiae jura servavi, ut me sine accusantis accusatione defenderem; et quod unus Romæ amicus objecerat, a multis in toto orbe inimicis dicerem jactitatum, ut non viderer homini, sed criminibus respondere. Aliud est, si pro jure amicitiae accusatus tacere debui, et dum lutatam habeo faciem¹, atque, ut ita dicam, hæretico fetore conspersam, ne simplici quidem aqua

¹ Victorinus, *lutatam ab eo faciem*, scilicet Rufino, pro *habeo*, Phrasin Hieronymus videtur sumpsisse ex Tatiano, qui de Crescente philosopho scripsit, quod lutatam habuerit faciem, eaque propter sapienti indecoram.

diluere, ne ille mihi fecisse putaretur injuriam. Hæc vox nec hominis est, nec ad hominem, aperte amicum petere, et crimina ejus sub persona laudatoris exponere: et illi ne hoc quidem liberum derelinqui, ut se catholicum probet, et laudationem hæretici, quæ illi objicitur, non de assensu hæreseos, sed de ingenii exstitisse admiratione respondeat. Placuerat ei, sive ut ipse vult videri, compulsus erat in Latinam linguam vertere, quod nolebat. Quid necesse fuit me latentem, et tantis maris atque terrarum divisum spatiis inserere quæstioni? opponere invidiæ plurimorum, ut plus mihi laudando noceret, quam sibi prodesset exemplo? Nunc quoque quia renui laudatorem, et verso stylo docui me non esse, quod meus necessarius prædicavit, dicitur furere, et tres² contra me libros venustate Attica texuisse; eadem accusans, quæ ante laudaverat, et objiciens mihi in translatione Origenis nefaria dogmata, de quo in Præfatiuncula laudationis suæ dixerat: « Sequar regulam præcessorum, et ejus præcipue viri, cujus superius fecimus mentionem: qui cum ultra septuaginta libellos Origenis, quos Homiliticos appellavit, aliquantos etiam de tomis in Apostolum scripsit, transtulisset in Latinum; in quibus cum aliquanta offendicula inveniantur in Græco, ita elimavit omnia interpretando atque purgavit, ut nihil in illis quod a fide nostra discrepet, Latina lector inveniat. Hunc ergo etiam nos, licet non eloquentiæ viribus, disciplinæ tamen regulis in quantum possumus, sequimur.

4. Fides Romana Catholicorum est. — Certe hæc illius verba sunt, negare non potest. Ipsa styli elegantia et sermo compositus, quotque his majus est, ⁴⁶¹ simplicitas Christiana, auctoris sui characterem probant. Aliud est, si ista Eusebius depravavit, et accusator Origenis³, meique studiosus, in uno eodemque opere et illum et me vel errasse, vel bene sensisse testatus est. Non potest me nunc inimicus hæreticum dicere, quem a fide sua dudum non discrepare præfatus est. Simulque et hoc ab eo quæro, quid sibi velit sermo moderatus et dubius? Nihil, inquit, in illis quod a fide nostra discrepet, Latinus lector inveniet. Fidem suam quam vocat? Eamne qua Romana pollet Ecclesia? an illam, quæ in Origenis voluminibus continetur? Si Romanam responderit, ergo Catholici sumus, qui nihil de Origenis errore transtulimus. Sin autem Origenis blasphemia, fides illius est: dum mihi inconstantiae crimen impingit, se hæreticum probat. Sive bene credit laudator meus, confessione sua me assumit in socium; sive male, ostendit me ideo ante laudatum, quia participem sui putabat erroris. Sed

² Superant hodiernum tres: in quorum habenda est numero Epistola ad Anastasium. Vide Vitam.

³ Fortasse rescribendum est, *Aliud si accusator Origenis, etc.*

adversus illos libros qui per angulos garriunt, et furtiva accusatione me mordent, cum editi fuerint, et de tenebris ad lucem processerint, atque ad nos vel studio fratrum, vel temeritate æmulo- rum potuerint pervenire, respondere conabor. Neque enim magnopere formidandi sunt, quos metuit auctor suus prodere¹, et tantum confœderatis legendos esse decrevit. Tunc aut agnoscam crimina, aut diluam, aut in accusatorem quæ sunt objecta retorquebo: et ostendam quod hucusque silentium modestiæ fuerit, non malæ conscientiæ.

5. *Auctor sese excusat.* — Interim apud tacitum lectoris iudicium purgatum me esse volui, et gravissimum inter amicos crimen refellere, ne prior læsisse videar, qui et vulneratus nequaquam contra persecutorem tela direxi: sed meo tantum vulnere admovi manum. Quem obsecro ut, absque præiudicio personarum, culpam in eum referat qui læsavit. Nec læsisse contenus, quasi adversus elinguem semperque taciturnum, tres elucubravisti libros, et ἀντιθέσεις² Marcionis de meis opusculis fabricatus est. Gestit animus, et illius repente doctrinam, et meam insperatam vecordiam 462 cognoscere. Fortasse brevi tempore didicit, quod nos docere debeat; et quod illum scire nullus putabat subitum eloquentiæ flumen ostendet. *Sic pater ille Deum faciat; sic magnus Iesus* (Ex VIRGIL. lib. x *Æneid.*). Incipiat conferre manum. Quamvis libraverit accusationis suæ hastas, et totis adversum nos viribus intorse- rit, credimus in Dominum Salvatorem, quod scuto circumdabit nos veritas ejus: et cum Psalmista cantare poterimus: « Sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum (*Psal.* LXIII, 8). » Et, « Si constiterint adversum me castra, non timebit cor meum. Si steterit adversum me prælium in hoc ego sperabo (*Psal.* xxvi, 3). Sed hæc alias. Nunc ad id quod cœpimus, revertamur.

6. *Cur Latine verterit Origenis* περὶ Ἀρχῶν. *Didymus propugnator Origenis.* — Objiciunt mihi sectatores ejus, *cerealiaque arma Expediunt fessi rerum* (*Æneid.* lib. 1), quare περὶ Ἀρχῶν libros Origenis noxios, et ecclesiasticæ fidei repugnantes, in Latinum sermonem verterim. Ad quos brevis et succincta responsio est: Tuæ me, frater Pammachi, et tuorum litteræ compulerunt, dicentes illos ab alio fraudulenter esse translato- rum, et interpolata nonnulla, et vel addita vel mutata.

¹ In veteri edit., *suis pandere.*

² *Et ἀντιθέσεις.* Prodigiousum mendum, inquit Gravius in hunc locum: et vere prodigiousum, quod Erasmi phantasmata, non Hieronymianum contextum representat. Præterea omnes mss, codices retinent non Erasmanum ἀρτιώσεις, sed Marcionis ἀντιθέσεις de quibus Tertullianus, libro 1 *Contra Marcionem*: Nam hæc sunt ἀντιθέσεις Marcionis, quæ conatur discordiam Evangelii cum lege committere. » Deinde lib. 14: « Opus ex contrarietatum oppositionibus ἀντιθέσεις cognomi- patum et, ad separationem legis Evangelii cœ-

A Ac ne parvam epistolis haberem fidem, misistis exemplaria ejusdem translationis, cum prefatiuncula laudatrice mea. Quæcum legissem, contulisse- que cum Græco, illico animadverti quæ Origenes de Patre et Filio et Spiritu sancto impie dixerat; et quæ Romanæ aures ferre non poterant. in meliorem partem ab interprete commutata. Cætera autem dogmata, de angelorum ruina, de animarum lapsu, de resurrectionis præstigiis, de mundo vel intermundiis Epicuri, de restitutione omnium in æqualem statum, et multo his deteriora; quæ longum esset retexere, vel ita vertisse ut in Græco invenerat, vel de Commentariolis Didymi, qui Origenis apertissimus propugnator est, exaggerata et firmiora posuisse: ut qui in Trinitate catholicum legerat, in aliis hæreticum non caveret.

B 7. Alius forsitan, qui non esset amicus ejus, diceret: aut totum muta, quod malum est; aut totum prode, quod optimum putas. Si propter³ simplices noxia quæque detruncas, ea quæ ab hæreticis addita simulas³, in 463 peregrinum non vis transferre sermonem, cedo quidquid est noxium. Sin autem veritatis fidem in translatione conservas, cur alia mutas, et alia dimittis intacta? Quanquam aperta confessio est in eodem Prologo, emendasse te prava, et optima reliquisse. Ex quo non interpretis libertate, sed scriptoris auctoritate teneberis, si quid in his quæ vertisti, hæreticum comprobetur; et manifesti criminis argueris, idcirco te veneni calicem circumlinere melle voluisse, ut simulata dulcedo, virus pessimum tege- ret. Hæc multo his duriora inimicus diceret; et te, non ut interpretem mali operis, sed ut astipulatore in jus Ecclesiæ traheret. Ego autem memet tantum defendisse contentus, in libris περὶ Ἀρχῶν simpliciter quod in Græco habebatur expressi; non ut crederet lector his quæ interpreta- bar; sed ne crederet illis, quæ tu ante transtuleras. Duplex in opere meo utilitas fuit, dum et hæreticus auctor proditur, et non verus interpres arguitur. Ac ne quis me putaret his consentire quæ verteram, interpretationis necessitatem præfatione munivi, et docui quibus lector non deberet credere. Prior translatio laudem auctoris continet; secunda vituperationem. Illa lectorem provocat ad credendum: ista ad non credendum movet. Ibi et ego invitatus laudator assumor: hic in tantum non laudo quam transfero, ut cogar accusare laudan-

ctum. » Similes contrarias oppositiones ex opusculis Hieronymi fabricatus est Rufinus, ut auctorem sibi contrarium ac parum constantem ostenderet in causa et Origenis laude. MARTIAN. — Antitheses Novi et Veteris Testamenti titulus libri est, quem Marcion oppositis Moysi et Christo sentiis composuit; Tertullianus cum primis impugnavit. Olim erat ἀρτιώσεις; falso.

³ In veteri edit., *Noxia quæque ab hæreticis addita simulas.* Hic vero pro cedo, quod ex eadem veteri recepimus, Victorinus *cæde* legerat, vitiose autem Martianus *cedo.*

tem. Eadem res non eadem mente perfecta est; immo unum iter diversos exitus habuit. Abstulit quæ erant, dicens ab hæreticis depravata; et addidit quæ non erant, asserens ab eodem in locis aliis disputata; quod nisi ipsa loca monstraverit, unde transtulisse se dicit, probare non poterit. Mihi studio fuit nihil mutare de vero. Ad hoc enim interpretabar, ut mala interpretata¹ convincerem. Putatis me interpretem? Proditor fui; prodidi hæreticum, ut Ecclesiam ab hæresi vindicaret. Cur Origenem in quibusdam ante laudaverim prælatus 464 huic operi ostendit liber. Nunc sola interpretationis meæ causa redditur; quæ cum pietatis habeat voluntatem, non debeo impietatis argui, prodens impium, quod quasi pium Ecclesiis tradebatur (*Epistola ad Pammachium et Oceanum*).

8. *Eusebius signifer Arianæ factionis.* — Septuaginta libros ejus, ut meus necessarius criminatur, in Latinum verteram, et multa de tomis. Nunquam de opere meo fuit quæstio, nunquam Roma commota est. Quid necesse erat Latinis auribus tradere, quod detestatur et Græcia, quod orbis accusat? Ego per tot annos tam multa convertens, nunquam scandalo fui. Tu ad primum et solum opus, ignotus prius, temeritate factus es nobilis. Docet ipsa Præfatio, et Pamphili martyris librum pro defensione Origenis a te esse translatum. Et hoc agis totis viribus, ut cujus fidem martyr probat, Ecclesia non refutet. Sex libros (ut ante jam dixi) Eusebius Cæsariensis episcopus, Arianæ quonam signifer factionis, pro Origene scripsit, latissimum et elaboratum opus; et multis testimoniis approbavit. Origenem juxta se catholicum, id est juxta nos Arianum, esse. Horum tu primum librum vertis sub nomine martyris². Et miramur, si me homunculum parvi pretii, Origenis laudatorem velis, cum martyri calumniam feceris? Paucisque testimoniis de Filio Dei et Spiritu sancto

A commutatis, quæ sciebas displicitura Romanis, cætera usque ad finem integra dimisisti; hoc idem faciens in Apologia, quasi Pamphili, quod et in Origenis *περὶ Ἀρχῶν* translatione fecisti. Si iste Pamphili liber est, de sex libris quis erit primus Eusebii? In ipso volumine, quod tu Pamphili simulat, sequentium librorum facta mentio est. In secundo quoque et reliquis dicit Eusebius, quod in primo libro ante jam dixerat, et quod eadem repetere non debebat. Si totum opus Pamphili est, cur reliquos libros non transfers? Si alterius, cur nomen immutas? Taces; ipsæ res loquuntur; videlicet ut crederent martyri, 465 qui Arianorum principem detestaturi erant.

B 9. *Pamphilus martyr nihil omnino scripsit.* — Quid tibi animi fuisse dicam, amice simplicissime? tene potuisse hæretici hominis libro, martyris nomen imponere, et ignaros sub auctoritate³ testis Christi, Origenis facere defensores? Pro eruditione qua polles et inclytus *συγγραφεύς*⁴ in Occidente laudaris, ita ut *κορυφαῖον* te omnes tuæ partis nominent, non reor te ignorasse Eusebii *σύνταγμα*, et Pamphilum martyrem nihil omnino operis condidisse. Ipse enim Eusebius amator et præco et contubernalis Pamphili tres libros scripsit elegantissimos, vitam Pamphili continentes: in quibus cum cætera miris laudibus prædicaret, humilitatemque ejus ferret in cælum, etiam hoc in tertio libro addidit: « Quis studiosorum amicus non fuit Pamphili? Si quos videbat ad victum necessariis indigere, præbebat large quæ poterat. C Scripturas quoque sanctas non ad legendum tantum, sed et ad habendum, tribuebat promptissime. Nec solum viris, sed et feminis, quas vidisset lectioni deditas. Unde et multos codices præparabat, ut cum necessitas poposcisset, volentibus largiretur. Et ipse quidem proprii operis nihil omnino scripsit, exceptis epistolis, quas ad amicos forte mittebat; in tantum se humilitate dejecerat.

¹ Alibi est, *Ut male interpretata.*

² S. Pamphili Apologiam pro Origene Hieronymus hic atque infra tanquam apocrypham et supposititiam explodit. Eusebius tamen, lib. vi *Eccles. Histor.* cap. 33, ad finem, testatur quæ de Origenis causa cognosci necesse sunt, peti posse *ἐκ τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ πεπονημένης ἡμῖν τε καὶ τῶ καθ' ἡμᾶς ἱερῶ μάρτυρι Παμφίλῳ Ἀπολογίας ex Apologetico, qui a nobis et sacrosancto nostri temporis martyre Pamphilo pro illius defensione conscriptus est.* Falsum proinde videatur Apologiam istam solum Rufinum sub martyris nomine edidisse, ut contendit S. Doctor: siquidem et Græci codices, teste Photio cod. 118, etc.; ipsam Pamphilo attribuerunt. Nec quidquam est illud argumentum quod Eusebius scribat, Pamphilum nihil proprii operis edidisse: diserte enim idem ipse testatur, Pamphilum huic defensionis operam suam navasse, etsi non totam ipse, sed aliena opera, adjutus scilicet ab ipso Eusebio, qui simul in carcere tunc temporis includebatur. Vid. iterum Photium c. 120.

³ Victorius, *Et ignoras te sub auctoritate, etc.*

⁴ *Et inclytus συγγραφεύς,* Hic quoque mutavit

vocem Græcam Erasmus; non quod *συγγραφεύς* in exemplaribus mss. abfuerit, sed quod magis ei placuerit *συντάκτης*, id est compositor. Mirare, lector, fidem editoris, qui cum invenerit in omnibus libris vetustioribus Hieronymi verbum *συγγραφεύς*, illud abjicit in scholia, ut obtrudat in contextum *συντάκτης* suum, quia id magis ipsi placet. In consequentibus pro *κορυφαῖον*, Cluniac. legit *Coryphæum*, alii codices mutant vocem Græcam in Latinam *incorruptum*; neque vero satis intellexerunt exscriptores, sive emendatores antiqui, quid esset *κορυφαῖος*. MARTIAN.

— Haud male Erasmus *συντάκτης* legerat, quam vocem adeo non ex ingenio commentus est, ut eam vetustiores quoque editi libri præferant, tametsi paulisper vitiose. Mihi vero etiam probatur magis; est enim *συντάκτης*, syntactes, sive *lucubrator*, cognomentum, quo Origenes donatus est, ut ex Epiphano constat initio hæresis LXIII: *Ὀριγένους τοῦ Ἀδαμαντίου καλουμένου τοῦ Συντάκτου. Origenis Adamantit, qui cognomento Syntactos dictus est.* Nec Nisi verosimillimum puto; eodem hoc nomine Hieronymum adversario suo illudere voluisse.

Veterum, autem tractatus scriptorum legebat studiosissime, et in eorum meditatione jugiter versabatur. »

10. *Theophilus et Anastasius Origenem hæreticum dicebant.* — Defensor Origenis, et laudator Pamphili, dicit Pamphilum nihil omnino scripsisse, nec proprii quidquam condidisse sermonis. Et hoc dicit jam Pamphilo martyrio coronato, ne habeas suffugium post editos ab Eusebio libros, hoc Pamphilum scripsisse. Quid facies? Eo libro quem sub nomine martyris edidisti, vulneratæ sunt conscientiæ plurimorum. Non valet apud eos super Origenis damnatione episcoporum auctoritas, quem putant a martyre prædicatum. Quid facient epistolæ Theophili episcopi? quid papæ Anastasii in toto orbe hæreticum persequentes, cum 466 liber tuus sub nomine Pamphili editus pugnet contra epistolas eorum, et episcopali nomini testimonium martyris opponatur? Quod fecisti in libris περί Ἀρχῶν, hoc facito et in isto volumine ψευδεπιγράφῃ. Audi consilium amici, non te pœniteat artis tuæ: vel dicito, tuum non esse, vel ab Eusebio presbytero depravatam. Unde probari tibi poterit, quod a te translatum est? Non manus tua tenetur: non tantæ es eloquentiæ, ut nullus te possit imitari. Aut certe si res ad probationem venerit, et impudentiam frontis oppresserint testimonia plurimorum, palinodiam Stesichori more cantato. Melius est te pœnitere facti tui, quam et martyrem in calumnia, et deceptos in errore persistere. Nec erubescas de commutatione sententiæ: non es tantæ auctoritatis et famæ, ut errasse te pudeat. Imitare me, quem plurimum amas, sine quo nec vivere nec mori potes: et mecum clama, quæ ego laudatus a te in defensione mei locutus sum.

11. *Quid Eusebius objiciebat Methodio martyri. Eusebii opuscula ab Hieronymo translata.* — Eusebius Cæsariensis episcopus, cujus supra meminimus, in sexto libro Ἀπολογίας Origenis, hoc idem objicit Methodio episcopo et martyri, quod tu in meis laudibus criminaris, et dicit: Quomodo ausus est Methodius nunc contra Origenem scribere, qui hæc et hæc de Origenis locutus est dogmatibus? Non est hujus loci pro martyre loqui; neque enim omnia in locis omnibus disserenda sunt. Nunc tetigisse sufficiat hoc ab Ariano homine objici clarissimo et eloquentissimo martyri, quod tu in me et amicus laudas, et offensus accusas. Habes occasionem et de præsentis loco, si velis, mihi calumniam struere, cur nunc et Eusebio detraham, quem in alio loco ante laudavi? Alterum quidem nomen Eusebii¹; sed eadem quæ super Origenis vocabulo est calumnia. Laudavi Eusebium in *Ecclesiastica Historia*, in digestionem

¹ Nam et ipsi Hieronymo prænomen erat Eusebius.

² In Latinum vertens. Cave ne intelligas hoc loco Hieronymum in Latinum vertisse *Ecclesiasticam Historiam* Eusebii: vertit enim solummodo Chro-

Temporum, in descriptione Sanctæ Terræ; et hæc ipsa opuscula in Latinum vertens², meæ linguæ hominibus dedi. Num ex eo Arianus sum, quia Eusebius qui hos libros condidit, Arianus est? Si ausus fueris 467 me hæreticum dicere, memento Præfatiunculæ περί Ἀρχῶν, in qua fidei tuæ me esse testaris; simulque obsecro ut amicum quondam tuum expostulantem patienter audias. Contra alios digladiaris, aut facis calumniam, aut pateris. Quos accusas, et a quibus accusaris, ordinis tui sunt: recte an perperam, vos videritis. Mihi etiam vera accusatio contra fratrem displicet, nec reprehendo alios, sed dico quid ipse non facerem. Tantis spatiis terrarum separatus quid peccavi in te? quid commerui? An quia Origenisten me non esse respondi? Nunquid defensio mea, accusatio tua est? Et tu si non es Origenistes, vel non fuisti, credo juranti; si fuisti, suscipio pœnitentem. Quid doles, si id sum, quod esse te dicis? An quia περί Ἀρχῶν Origenis libros post te transferre ausus sum, et interpretatio mea suggilatio putatur operis tui? Quid poteram facere? Missa mihi est laudatio tua, id est accusatio mea. Tam fortiter me prolixèque laudaveras, ut si tuis laudibus acquevissem, omnes hæreticum me putarent. Vide quid Romanæ ad me Epistolæ clausula teneat: « Purga suspiciones hominum, et convince criminantem; ne, si dissimulaveris, consentire videaris (*Epistola Pommachii et Oceani*) » Tali constrictus articulo, interpretaturus eosdem libros, ausculta quid scripserim: « Hoc mihi præstiterunt amici mei (non dixi amicum meum, ne te viderer arguere) ut si tacuero, reus; si respondero, inimicus judicer. Dura utraque conditio, sed e duobus eligam quod levius est. Simultas redintegrari potest: blasphemia veniam non meretur. (*Epist. Ad Pamm. Et Ocean.*) » Animadvertis invito mihi et repugnanti hoc onus impositum; et futuram ex hujuscemodi opere similitudinem, necessitatis excusatione curatam? Si interpretatus esses libros περί Ἀρχῶν absque meo nomine, recte quereris in reprehensionem tuam a me postea esse translatos. Nunc autem injuste doles, in eo opere a me tibi esse responsum, in quo a te laudando accusatus sum. Quam enim tu laudem vocas, omnes accusationem intelligunt. Constat apud te, quod accusaveris; et non indignaberis, quod responderim. Esto, tu bono animo scripseris, et homo innocens et amicus fidissimus, de cujus nunquam egressum est ore mendacium, me 468, nescius vulneraris: quid ad me, qui percussus sum. Num idcirco curari non debeo, quia tu me bono animo vulnerasti? Confossus jaceo, stridet vulnus in pectore: candida prius sanguine membra turpantur, et tu mihi dicis: Noli manum adhibere vulneri, nicum Canonem, et librum *de Locis Hebraicis*, quos hic recenset cum *Historia Ecclesiastica*. MARTIAN. — Puta Chronicum Canonem, et librum *de Locis*; *Ecclesiasticam* autem *Historiam* laudatam duntaxat a se, non Latine explicatam dicit.

ne ego te videar vulnerasse? Quanquam et ipsa A translatio magis Origenem quam te arguit. Tu enim emendasti quæ addita ab hæreticis arbitratus es. Ego prodidi, quod ab illo scriptum Græcia universa conclamat. Quis restius arbitratus sit, nec meum, nec tuum iudicium est. Utriusque scripta censoriam lectoris virgulam sentiant. Tota illa Epistola, qua pro me satisfacio, contra hæreticos et accusatores meos dirigitur: quid ad te, qui et orthodoxum et laudatorem meum te esse dicis, si asperior sum in hæreticos, et illorum in publicum strophas profero? Lætare invectione mea; ne si dolueris, hæreticus esse videaris. Quando sine nomine contra vitia scribitur; qui irascitur, accusator sui est. Prudentis hominis fuerat, etiam si dolebat, dissimulare conscientiam; B et cordis nubilum frontis serenitate discutere.

12. *Epistolæ Theophili et Epiphani, et imperatorum scripta adversus Origenem.* — Alioqui, si quidquid contra Origenem et sectatores ejus dicitur, in te dictam putas; ergo et epistolæ papæ Theophili et Epiphani, et aliorum episcoporum, quas nuper ipsis jubentibus transtuli¹, te petunt, te lacerant? Imperatorum quoque scripta, quæ de Alexandria et Ægypto Origenistas pelli jubent, me suggerente, dictata sunt? Ut Romanæ urbis Pontifex miro eas odio detestetur, meum consilium fuit? Ut totus orbis post translationem tuam in Origenis odia exarserit, quem antea simpliciter lectitabat, meus operatus est stylus? Si tantum possum, miror cur me non metuas. Ego ille moderatus in epistola publica (*Epist. 81 ad Rufin.*), qui C diligenter cavi, ne quid in te dictum putares, scripsi ad te statim brevem Epistolam, exostulans super laudibus tuis. Quam, quia Romæ non eras, amici mei tibi mittere noluerunt, eo quod te dicerent cum sodalibus² tuis indigna nomine Christiano de mea conversatione jactitare. Cujus exemplum huic volumini subdidi, ut scias quantum dolorem, quanta moderatione necessitudinis temperavi.

400 13. *Judæus Hieronymi præceptor. Gregorius Nazianzenus magister Hieronymi. Huillus Judæus. Psalmi sine titulo.* — Audio præterea te

¹ Vide has epistolas a nobis primum editas in priori tomo num. 92 et seqq.

² Vetus edit., eo quod et dolerent cum sodalibus, etc.

³ Eadem, Aut injuria tibi, etc. Paulo post ubi de Nazianzeno, erat olim, Qui sui apud Latinos impar est, quasi Latine scivisse illum utcunque putaverit, cum eum sermonem callere se neget ipse Nazianzenus ep. 71 ad Posthuvianum.

⁴ Quis apud Latinos par sui est? Hucusque torsit eruditorum ingenia locus iste male editus apud Erasmus et Marianum, qui cum nonnullis codicibus mss. ita legunt: « Nunquid in illa epistola Gregorium virum eloquentissimum non potui nominare, qui sui apud Latinos impar est, quo ego magistro gloriator et exulto? » Ex hoc itaque loco depravate edito putarunt haud pauci Gregorium Latine scivisse, sed non æque ac Græce: unde impar sui apud Latinos habebatur. Nos genuinam

A quædam de epistola mea philosophice carpere, et hominem rugosæ frontis adductique supercillii, Plautino in me sale ludere, eo quod Barrabam Judæum dixerim præceptorem meum. Nec mirum si pro BAR-ANINA, ubi est aliqua vocabulorum similitudo, scripseris *Barrabam*, cum tantum habeas licentiam nominum immutandorum, ut de Eusebio Pamphilum, de hæretico martyrem feceris. Cavendus homo, et mihi maxime declinandus, ne me repente, dum nescio, de Hieronymo Sardana-palum nomines. Audi ergo, sapientiæ columen, et norma Catonianæ severitatis. Ego non illum magistrum dixi; sed meum in Scripturas sanctas studium volui comprobare, ut ostenderem me sic legisse Origenem, quomodo et illum audieram. B Neque enim Hebræas litteras a te discere debui. An injuria tibi³ facta est, quod pro te Apollinarius Didymumque sectatus sum? Nunquid in illa epistola Gregorium virum eloquentissimum non potui nominare? Quis apud Latinos par sui est⁴? quo ego magistro gloriator et exulto. Sed eos tantum posui, qui in reprehensione erant, ut similiter me Origenem, non ob fidei veritatem, sed ob eruditionis meritum legisse testarer. Ipse Origenes, et Clemens, et Eusebius, atque alii complures, quando de Scripturis aliqua disputant, et volunt approbare quod dicunt, sic solent scribere: *Referebat mihi Hebræus; et, Audivi ab Hebræo, et Hebræorum ista sententia est.* Certe etiam Origenes patriarchen Huillum⁵, qui temporibus ejus fuit, nominat: et tricesimum tomum in Isaiam, in cujus sine edisserit: *Væ tibi, civitas Ariel, quam expugnavit David*, illius expositione concudit; et cum aliter prius sensisse se dicat, doctum ab illo. id quod est verius, confitetur. Octogesimum quoque nomum psalmum, qui scribitur: *Oratio Moysi hominis Dei* et reliquos undecim, qui non habent titulos, secundum Huilli expositionem, ejusdem Moysi putat, 470 nec dedignatur Hebræam scripturam interpretans per singula loca, quid Hebræis videatur, inserere.

14. *Origenes damna.us.* — Lectis nuper papæ Theophili epistolis, in quibus Origenis exponit er-

lectionem Hieronymi restituimus ad fidem vetustissimi codicis Corbeiensis, et alterius Sorbonici non infimæ notæ. Corbeiensis notatur 147 in nostra Bibliotheca Sangermanensi, Sorbonicus autem habet numerum 642 in liminari pagina. MARTIAN.

⁵ Sunt qui emendandum putant *Hillel* pro *Huillum*. Certe Origenes hunc Judæorum patriarcham Ἰούλλων, *Jullum* vocat, et ab alio erudito Judæo, qui tunc cum Huillo, seu Huillo erat, se dicit didicisse. Potuit Hieronymus Huillo tribuere, quod alias ipso præsentem et approbante docuerat. Quod vero patriarcha appellatur et inter Tyberiadis patriarchas nulla ejus mentio est, fortasse minoris alicujus synedrii, puta Diocæsareæ patriarchatu est functus. De ejus nomine quod אִירָם et אִירָם scribitur, vide in Gemara Hierosolym. titulo Megillah, cap. 1, et titulo Horajoth cap. 3. Vide etiam Origenis opusculum primum anædotum apud Montfauconium, t. I *Hexaplorum*,

rores, dicitur obturasse aures suas, et auctorem tanti mali clara cum [Al. coram] omnibus voce damnasse ¹, et dixisse, usque ad illud tempus se ignorasse, quod tam nefaria scripserit. Non recuso, nec dico quod alius diceret forsitan, non potuisse eum ignorare, quod interpretatus est, cujus Apologiam scriptam ab hæretico sub nomine martyris edidit : cujus defensionem etiam proprio volumine professus est : adversum quod in sequentibus, si dictandi spatium fuerit, disputabo. Hoc loquor, cui contradicere non potest. Si illi licet non intellexisse quod transtulit, quare mihi non liceat ignorasse libros περὶ Ἀρχῶν, quos ante non legi ; et eas tantum Homilias legisse, quas transtuli, in quibus nihil esse mali, ipsius testimonium est ? Sin autem contra sententiam suam nunc me in eis arguit, in quibus ante laudaverat, undique strictus tenebitur. Aut enim idcirco hereticum hominem laudavit, quia ejusdem mecum dogmatis erat : aut nunc frustra inimicus accusat, quem prius ut orthodoxum prædicavit. Sed forsitan tunc errores meos quasi amicus tacuit ; et nunc iratus profert quod prius celaverat.

15. *Comment. in epist. ad Ephes. tuetur.* — Quamquam non mereatur fidem inconstantia, et professæ inimitiæ suspicionem habeant mendacii : tamen aucacter conferam gradum, volens scire quid hæreticum scripserim, ut aut cum illo agam pœnitentiam, et Origenis mala ignorasse me jurem, ac nunc primum a papa Theophilo didicisse impietates ejus : aut certe doceam me quidem bene sensitisse, sed illum more suo non intelligere. Neque enim fieri potest ut in eisdem ad Ephesios libris, quot ut audio, criminatur, et bene et male dixerim ; et de eodem fronte dulce amarumque processerit : ut qui toto opere damnaverim eos, qui credunt animas ex angelis conditas, subito mei oblitus **471** id defenderem quod ante damnavi. Stultitiam mihi objicere non potest, quem disertissimum et eloquentissimum in suis opusculis predicavit. Alioqui stuta verbositas, rabulæ potius et garruli hominis, quam eloquentis putanda est. Quid in

¹ Sic habetur in synodicanum. 2 : « Obturavimus aures nostras, et tam Origenem, quam discipulos ejus, consona voce damnavimus, » etc.

² Ἀντιζηλον meum docebo. Ex hoc loco haud multum difficili velim ut intelligat lector studiosus quanta sit fides ac eruditio veterum editorum Hieronymi, qui ἀντιζηλον omnium mss. codicum consensu a nobis restitutum, nec conjectura assequi potuerunt. Sic igitur locum præsentem restituit, et scholiis suis illustravit Marianus Victorius 20, ἀντιπαλον meum docebo. Senex, quod puer didici. Adversarium hæc vox significat, hoc est ἐναντίον καὶ ἐχθρόν : idemque prorsus est sensus, si legetur ἀντιμαχόν. Quod autem legi possit vel ὁμογέροντα vel ἀθηνογέροντα, somnium est Erasmianum nam præterquam quod sensu caret hæc lectio, apud cuncta, quæ nos vidimus cum impressa, tum mss. exemplaria, aut ἀντιπαλον invenimus, aut ἀντιμαχόν. Hucusque Marianus ; cui ego respondeo, pullum apud nos superesse exemplar manesci-

A libris proprie accuset, ignoro. Fama enim ad me criminum ejus, non scripta venerunt : et stulum est juxta Apostolum, pugnis aerem verberare. Tamen in incertum respondebo, donec ad certa perveniam : ἀντιζηλον meum docebo ² senex, quod puer didici, multa esse genera dictionum ; et pro qualitate materiæ, non solum sententias, sed et Scripturarum ³ verba variari.

16. *Commentarii quid operis habeant. Donatus præceptor Hieronymi.* — Chrysippus et Antipater inter spineta versantur. Demosthenes et Æschines contra se invicem fulminant. Lysias et Isocrates dulciter fluunt. Mira in singulis diversitas, sed omnes in suo perfecti sunt, Lege ad Herennium Tulli libros, lege Rhetoricos ejus : aut, quia illa sibi dicit inchoata et rudia excidisse de manibus, revolve tria volumina de Oratore, in quibus introducit eloquentissimos illius temporis oratores, Crassum et Antonium disputantes, et quartum Oratorem, quem jam senex scribit ad Brutum : tunc intelliges aliter componi Historiam, aliter Orationes, aliter Dialogos, aliter Epistolas, aliter Commentarios. Ego enim in Commentariis ad Ephesios sic Origenem et Didymum et Apollinarium secutus sum (qui certe contraria inter se habent dogmata), ut fidei meæ non amitterem veritatem. Commentarii quid operis habeant ? Alterius dicta edisserunt, quæ obscure scripta sunt, plano sermone manifestant : multorum sententias replicant, et dicunt : Hunc locum quidam sic edisserunt, alii sic interpretantur : illi sensum suum et intelligentiam his testimoniis, et hac nituntur ratione firmare : ut prudens lector, cum diversas explanationes legerit, et multorum vel probanda, vel improbanda didicerit, judicet quid verius sit : et quasi bonus trapezita, adulterinæ monetæ pecuniam reprobet. Num diversæ interpretationis ⁴, et contrariorum **472** inter se sensuum tenebiur reus, qui in uno opere quod edisserit, expositiones posuerit plurimorum ? Puto quod puer legeris Aspri in Virgilium et Sallustium Commentarios. Vulcatii in Orationes Ciceronis, Victorini in Dialogos ejus et in Terentii Comædias,

ptum, quod retineat vel *antipalon*, vel *antimachon* ; sed omnes mss. nostros codices retinere purum verbum *antizelon* ; vel illud apertissime renuntiare in vestigiis Græcorum elementorum. Ἀντιζηλος vero Hieronymi, id est, *æmulus* et *zelotypus* fuit Rufinus, ut invectivæ ejus et calumniæ probare etiam stultis possunt. Ex Levit. xviii, 18 : *Uxorem non accipiet super sororem ejus*, ἀντιζηλον, Vide LXX. MARTIAN. — Victorius ἀντιπαλον, suis in codicibus dicit invenisse, aut ἀντιμαχόν, quod utrumque adversarium sonat ; simulque Erasmum castigat, qui legi posse putabat ὁμογέροντα, vel ἀθηνογέροντα. Martianæus restituit ἀντιζηλον e suis mss.

³ Sed et Scripturarum. In pluribus mss. legimus, sed et stucturarum verba vitiari. MARTIAN. — In pluribus mss. legi testatur Martianæus, sed et stucturarum verba. Mihi magis arrideret, sed est sententiarum verba, etc.

⁴ Vetus edit., Non diversæ interpretationis.

præceptoris mei Donati æque in Virgilium, et aliorum in alios : Plautum videlicet, Lucretium, Flaccum, Persium atque Lucanum. Argue interpretes eorum, quare non unam explanationem secuti sint : et in eadem re quid vel sibi, vel aliis videatur, enumerent.

17. *Vitia sermonis Rufini.* — Prætermitto Græcos, quorum tu jactas scientiam, et dum peregrina sectaris, pene tui sermonis oblitus es : ne veteri proverbio, Sus Minervam, docere videar, et in silvam ligna portare. Illud miror, quod Aristarchus¹ nostri temporis puerilia ista nescieris. Quamquam tu occupatus in sensibus, et ad struendam mihi calumniam cernulus², grammaticorum et oratorum præcepta contempseris, parvipendes *ὑπερβῆτα* post anfractus reddere, asperitatem evitare consonantium, hiulcam fugere dictionem. Ridelicet est debilitati et fracti totius corporis vulnera pauca monstrare. Non eligo quod reprehendam, eligat ipse quod vitio careat. Ne illud quidem Socraticum nosse debuerat : Scio quid nescio :

Navem agere ignarus navis timet ; abrotanum ægro Non audet, nisi qui didicit, dare. Quod medicorum est, Promittunt medici : tractant fabrilia fabri. Scribimus indocti doctique poemata passim.

(HORAT., Epist. 1, ad August.)

Nisi forte se litteras non didicisse jurabit ; quos nos illi et absque juramento perfacile credimus : vel ad Apostolum confugiet profitentem : « Et si imperitue sermone, non tamen scientia (I Cor. xi, 6). » Ille Hebræis litteris eruditus, et d pedes doctus Gamalielis, quem non erubescit, jam apostolicæ dignitatis, magistrum dicere, Græcam facundiam contemnebat, vel certe, quod erat humilitatis, dissimulabat ; ut prædicatio ejus, non in persuasionem 473 verborum, sed in signorum virtute consisteret ; spernens alienas opes, qui in suis dives erat ; quamquam ad imperitum, et per singulas instar tui sententias corruentem, nun-

¹ Gamium puta, grammaticum et criticum magni nominis : cujus hæ tamen partes Rufino minus certe conveniunt quam Hieronymo ipsimet.

² Et ad struendam. Unus codex vetus cum editis, ad struendam mihi calumniam cernuus. Cernuus autem vel cernulus calumniator intelligitur, et conversus ad calumniam struendam. MARTIAN. Sic ille. Alii editi, quibus mss. nonnulli suffragantur, cernuus. Vide num *cervulus* legi possit, et animal *ἄξυδερχόν* sive acutissimi visus notet, eique Rufinum assimilet, quod ad struendam calumniam acute videret. Pacianus Barcinonensis quemdam librum suum inscripsisse dicitur. *cerus* vel *cerulus*, quod nomen idem ac calumniator sonare visum est ; et *cerulum facere*, calumniari. Vide quæ in eum Catalogi locum adnotamus.

³ Parvulos *ἀθηνογέρων*. *Ἀθηνογέρων* est *senex scholasticus*, qui in senectute litteris navare incipiat. Composita dicto ex *Ἀθήνη*, *Minerva*, quæ studiis præesse dicebatur, et *γέρων*, *senex*. MARTIAN. — Sub initium libri tertii, « Neque, inquit, athenogeronta meum scutica et plagis litteras docere contendo. » Nomen ex Græco discipulum senem notat.

⁴ Vetus Edit., quidam ineruditi prudenter remanent, etc.

⁵ Cur nescire pudens. Marianus cum mss. codicibus

quam pro tribunali Festus diceret : « Insanis Paule, insanis ; multæ te litteræ ad insaniam convertunt (Act. xxvi, 24). » Tu qui in Latinis mussitas, et testudineo gradu moveris potius, quam incedis : vel Græca debes scribere, ut apud homines Græci sermonis ignarus aliena scire videaris : vel si Latina tentaveris, ante audire grammaticum, ferulæ manum subtrahere, et inter parvulos *ἀθηνογέρων*³ artem loquendi discere. Quamvis Cræsos quis spiret et Darios, litteræ marsupium non sequuntur. Sudoris comites sunt et laboris ; sociæ jejuniorum, non saturitatis ; continentiae, non luxuriæ. Demosthenes plus olei quam vini expendisse dicitur, et omnes opifices nocturnis semper vigiliis prævenisse. Quod ille in una littera fecit exprimenda, ut a cane *rho* disceret, tu in me criminaris, quare homo ab homine Hebræas litteras didicerim. Inde est quod quidam inerudite sapientes remanent⁴, dum nolunt discere quod ignorant. Nec Horatium audiunt commonentem :

Cur nescire pudens⁵ prave, quam discere malo ?

Loquitur et Sapia, quam sub nomine Salomonis legimus : « In malevolam animam nunquam intrabit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Spiritus enim sanctus eruditionis fugiet dolum, et recedet a cogitationibus stultis (Sap. i, 4, 5). » Aliud est, si vulgi lectione contenti, doctorum aures despiciunt ; et contemnunt illud elogium. quo procaz imperitia denotatur :

Non tu in triviis, indocte. solebas,
Stridenti miserum stipula disperdere carmen ?

Quasi non cirratorum turba⁶ Milesiarum in scholis figmenta decantet : et testamentum Suis, Bessorum cachinno membra concutiat, atque inter scurrarum epulas, nugæ istiusmodi frequententur, Quotidie in plateis fictus ariolus stultorum nates⁷ verberat, et obtorto 474 scorpone dentes mor-

bus, *Cur nescire prudens prave*, etc. Erasmus, *Cnr nescire prudens*, etc. Apud Horatium, *de Arte poetica ad Pisones* :

Cur ego, si nequeo, ignoroque, poeta salutor ?
Cur nescire pudens prave, quam discere malo ?
MARTIAN.

⁶ Quasi non cirratorum turba De cirratis pueris supra in Epistolis diximus. Persius de iisdem *Sat* 1 :

Nec matutini cirrata caterva magistri. MARTIAN.

— Comtalos pueros significat juxta illud vulgatisimum.

Ten' cirratorum centum dictata fuisse.
Pro nihilo pendas ?

Vitiose autem hucusque obtinuit *Milesiorum* pro *Milesiarum*, Nempe Milesias dixere antiqui genere feminino, non neutro ; sicque appellabant poemata et fabulas lascivientes, sive aniles et vanidicas, et amatorias, etc. Vide Plutarchum in Crasso de Surena, Lucianum in Dialogo *ἔρωτες*, etc. Suis testamentum vide apud Brissonium de Formulis lib. vii.

⁷ Martianeus nates. Vide quæ diximus supra lib. ii in *Jov* n. 36 not.

dentium quatit : et miramur si imperitorum libri A lectorem inveniant ?

18. Indignantur quare Origenistas scripserim inter se orgiis mendaciorum fœderari. Nominavi librum, in quo hoc scriptum legerim : id est sextum *Stromateon* Origenis, in quo Platonis sententiæ nostrum dogma componens, ita loquitur : « Plato in tertio *de Republica* libro : Veritas quoque sectanda magnopere est. Si enim, ut paulo ante rectissime dicebamus, Deo indecens et inutile mendacium est, hominibus quandoque utile (ut utantur eo quasi condimento atque medicamine) ; nulli dubium est, quin hujusmodi licentia medicis danda sit, et ab imprudentibus removenda. Vera, inquit, asseris : ergo principes urbium, si quibus et aliis hoc conceditur, oportet aliquando mentiri, vel contra hostes, vel pro patria et civibus. Ab illis vero qui uti mendacio nesciunt, auferendum est omne mendacium. » Origenes : « Et nos igitur illius præcepti memores : Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo (*Ephes. iv, 25*), » non debemus dicere, quis est proximus meus ? sed considerare quomodo philosophus caute dixerit : Deo indecens et inutile esse mendacium, hominibus interdum utile ; et quod ne pro dispensatione quidem putandus sit Deus aliquando mentiri. Sin autem commodum audientis exegerit, verbis loquitur ambiguis et per ænigmata quæ vult profert, ut et veritatis apud eum dignitas conservetur ; et quod noxium esse poterat, si nudum proferretur in vulgus, quodam tectum velamine proferatur. Homo autem, cui incumbit necessitas mentiendi, diligenter attendat, ut sic utatur interdum mendacio, quomodo condimento atque medicamine¹ ; ut servet mensuram ejus, ne excedat terminos, quibus usâ est Judith contra Holofernem, et vicit eum prudenti simulatione verborum. Imitetur Esther, quæ Artaxerxis sententiam diutacita gentis veritate correxerit. Et in primis patriarcham 475 Jacob, quem legimus benedictiones patris artificii impetrasse mendacio. Ex quo perspicuum est, quod nisi ita mentiti fuerimus, ut magnum nobis ex hoc aliquod quærat bonum, judicandi simus, quasi inimici ejus, qui ait : « Ego sum veritas (*Joan. xiv, 6*). » — Hæc Origenes scripsit, negare non possumus : scripsit in libris, quos ad perfectos et ad discipulos loquebatur : docetque magistris mentiendum, discipulos D autem non debere mentiri. Qui ergo bene mentitur,

et absque ulla verecundia quidquid in buccam venerit confingit in fratres, magistrum se optimum prebat.

19. *Psalmi II interpretationem defendit. De osculatio pro veneratione apud Hebræos.* — Illud quoque carpere dicitur, quod secundum Psalmum interpretans, pro eo quod legimus in Latino, *Apprehendite disciplinam* ; et in Hebraico volumine scriptum est NESCU BAR, dixerim in Commentariolis meis², *Adorate filium*. Et rursus omne Psalterium in Romanum vertens sonum, quasi immemor expositionis antiquæ posuerim, *Adorate pure* ; quod utique sibi esse contrarium omnibus patet. Et revera ignoscendum est ei, si ignoret linguæ Hebræicæ veritatem, qui interdum et in Latinis hæsitat. NESCU³, ut verbum de verbo interpreter, *καταφιλάσσει*, id est, *deosculamini* dicitur : quod ego nesciens transferre putide, sensum magis secutus sum, ut dicerem, *adorate*. Quia enim qui adorant solent deosculari manum, et capita submittere (quod se beatus Job elementis et idolis fecisse negat, dicens (*cap. xxxi, 27, 28*) : « Si vidi solem cum fulgeret, et lunam incedentem clare : et lætatum est in abscondito cor meum, et osculatus sum manum meam ore meo, quæ iniquitas maxima est, et negatio contra Deum altissimum »), et Hebræi juxta linguæ suæ proprietatem, deoscultationem pro veneratione ponunt, id transtuli, quod ipsi intelligunt, quorum verbum est. BAR autem apud illos diversa significat. Dicitur enim et *filius*, ut est illud : Barjona, *filius columbæ*, et Bartholomæus, *filius Tholomæi*. et Bachiesu⁴, et Barrabas. *Triticum* quoque, et *spicarum fasciculus*, et *electus*, 476 ac *purus*. Quid igitur peccavi, si verbum ambiguum diversa interpretatione converti ? et qui in Commentariolis, ubi libertas est disserendi, dixeram, *adorate filium* ; in ipso corpore, ne violentus viderer interpres, et Judaicæ calumniæ locum darem, dixerim, *adorate pure*, sive *electe* : quod Aquila quoque et Symmachus transtulerunt. Quid ergo ecclesiasticæ fidei nocet, si doceatur lector, quot modis apud Hebræos unus versiculus explanetur ?

20. *Origenis errores.* — Origeni tuo licet tractare de μετεμψύχωσει, innumerabiles mundos introducere, et rationabiles creaturas aliis atque aliis vestire corporibus, Christumque dicere sæpe passum, et sæpius passurum, ut quod semel profuit, semper prosit assumptum : tibi quoque ipse tantam

¹ Confer cum his quæ habet in epistolam ad Galatas, lib. 1, cap. 2 : *Utilem simulationem*, etc. Item cum Clemente Alexandrino lib. vii, 730. Cassianus cap. 17 : « Quod venialiter mendacio sancti tanquam elleboro usi sunt. »

² Vide tom. I in Præfatione generali, quæ diximus de hisce Commentariolis.

³ Præpostere legit Martianus sic *Hæsitat* : ut *Nescu verbum de verbo interpreter*, etc. Paulo infra voces *et idolis* apud alios desiderantur ; cæterum locum parenthesi includimus, et punctorum vitio laborantem emendamus. De illo adorandi ritu in-

signia exempla sunt III Regum cap. xix, Ecclesiastici cap. xxix. Quod Hieronymus addit, adoratos capita submittere, explicat Lampridii locus de Alexandro. Salutabatur nomine hoc « Ave, Alexander. Si quis caput flexisset, aut blandius aliquid dixisset, abjiciebatur. » Nempe adorari se Alexander vetuerat. Plinius, lib. xxviii, cap. 2 : « In adorando dexteram ad osculum referimus, totum corpus circumagimus, » etc.

⁴ Victorius maluit *Barjehu*, et falso in aliis exemplaribus *Barjesus* legi contendit. Pro *Barrabas* quoque, legendum putat vel *Barnabas*, vel *Barzabas*,

assumis auctoritatem, ut de hæretico martyrem, de Origenis libris hæreticorum adulteria mentiaris: mihi non licebit disputare de verbis, et in Commentariorum opere Latinos docere, quod ab Hebræis didici? Nisi enim et prolixum esset, et redoleret gloriolam, jam nunc tibi ostenderem, quid utilitatis habeat magistrorum limina terere, et artem ab artificibus discere: et videres quanta silva sit apud Hebræos ambiguum nominum atque verborum. Quæ res diversæ interpretationi materiam præbuit: dum unusquisque inter dubia, quod sibi consequentius [Al. convenientius] videtur, hoc transfert. Quid ad peregrina te mitto? Revolve Aristotelem, et Alexandrum Aristotelis volumina disserentem; et quanta ambiguum sit copia, eorum lectione cognosces: ut tandem desinas amicum tuum in eo reprehendere, quod ne per somnium quidem aliquando didicisti.

21. *Commentar, ad Ephesios.* — Sed quia Paulinianus frater meus de Commentariis ad Ephesios quædam ab eo reprehensa narravit, et pauca ex his memoriæ tradidit, mihi que ipsa demonstravit loca non debeo subterfugere: quæsoque lectorem, ut si paululo in proponendis et diluendis criminibus longior fuero, necessitati det 477 veniam. Non enim alterum accuso; sed me nitor defendere, et objectam hæreseos calumniam refutare. In Epistolam Pauli ad Ephesios, tria Origenes scripsit volumina. Didymus quoque et Apollinarius propria opuscula condidit. Quos ego vel transfereas, vel imitans, quid in Prologo ejusdem operis scripserim, subjiciam: « Illud quoque in Præfatione commoneo, ut sciatis Origenem tria volumina in hanc Epistolam conscripsisse, quem et nos ex parte secuti sumus: Apollinarium etiam et Didymum quosdam Commentariolos edidisse. Ex quibus licet pauca, decerpimus; et nonnulla quæ nobis videbantur, adjecimus sive subtraximus: ut studiosus statim in principio lector agnoscat, hoc opus vel alienum esse, vel nostrum (*Prologus Comment. in Epist. ad Ephes.*) » Quidquid ergo in explanatione hujus Epistolæ vitii potuerit demonstrari, si ego illud in Græcis voluminibus, unde in Latinum vertisse me dixi, ostendere non potuero, crimen agnoscam, et meum erit, quod alienum non fuerit. Tamen ne rursus videar cavillari, et hac excusationis strophæ, gradum non audere conferre, ponam ipsa testimonia, quæ vocantur in crimen.

22. *Commentatoris officium. Tempus descriptionis Commentariorum in Epistolam ad Ephesios.* — In primo statim volumine testimonium Pauli, in quo loquitur: « Sicut elegit nos in ipso ante constitutionem mundi: ut essemus sancti et immaculati coram ipso (*Ephes. I, 4*), » sic interpretati sumus, ut electionem non juxta Origenem eorum dicere-mus, qui prius fuerant; sed ad Dei præscientiam

A referremus. Denique diximus: « Quod autem electos nos, ut essemus sancti et immaculati coram ipso, hoc est, Deo, ante fabricam mundi, testatus est, ad præscientiam Dei pertinet, cui omnia futura jam facta sunt, et antequam fiant universa sunt nota. Sicut et Paulus ipse prædestinatur in utero matris suæ; et Jeremias in vulva sanctificatur, eligitur, roboratur, et in typo Christi propheta gentibus mittitur. » Certe in expositione ista nullum crimen est: et Origene dicente contraria, nos ecclesiasticum sensum secuti sumus. Et quia commentatoris est officium, multorum sententias ponere, et hoc me facturum in Præfatione promiseram, etiam Origenis, absque invidia nominis ejus, explanationem posui, dicens: 478 « Alius vere, qui Deum justum conatur ostendere, quod non ex præjudicio scientiæ suæ, sed ex merito electorum unumquemque eligat, dicit ante visibiles creaturas, cælum, terram, maria, et omnia quæ in eis sunt, fuisse alias invisibiles creaturas, in quibus et animas, quæ ob quasdam causas soli Deo notas dejectæ sint deorsum, in vallem istam lacrymarum, in locum afflictionis et peregrinationis nostræ, in quo sanctus constitutus orabat, ut ad sedem pristinam reverteretur, dicens: « Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est: habitavi cum habitantibus ¹ Cedar, multum peregrinata est anima mea (*Psal. cxix, 5*). » Et Apostolus: « Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (*Rom. vii, 24*)? » Et, « Melius est reverti, et esse cum Christo (*Philipp. I, 23*). » Et alibi: « Antequam humiliarer, ego peccavi (*Psal. cxviii, 67*), » et cætera his similia, quæ longum est scribere. » Animadvertite quid dixerim: Alius vero, qui Deum justum conatur ostendere: conatur ostendere, inquam, non ostendit. Si autem in eo scandalum pateris, quare latissimam Origenis disputationem brevi sermone comprehenderim, et lectori sensum ejus aperuerim; atque ex eo tibi occultus illius videor esse sectator, quia nihil ab eo dictum prætermiserim, vide ne hoc idcirco fecerim, ut vestram calumniam declinarem, ne me diceretis quæ ab eo fortiter sunt dicta, tacuisse, et illum in Græco robustius disputare. Posui ergo omnia, licet brevius, quæ in Græco, reperi, ut nihil haberent discipuli ejus novi, quod Latinorum auribus ingererent. Facilius enim nota, quam repentina contemnimus. Exposita autem interpretatione ejus, quid in fine capituli dixerimus, ausculta: « Non enim ait Apostolus, elegit nos ante constitutionem mundi, cum essemus sancti et immaculati: » sed, « elegit nos ut essemus sancti et immaculati, » hoc est, qui sancti et immaculati ante non fuimus, ut postea essemus. Quod et de peccatoribus ad meliora conversis dici potest; et stabit illa sententia: « Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (*Psal. cxlii, 2*); »

¹ Cod. unus Cisterciens., cum habitationibus.

id est, in tota vita sua, in omni quo in mundo isto versatus¹ est, tempore. Quod quidem ita intellectum, et adversum eum facit, qui antequam mundus fieret, animas dicit esse electas propter sanctitatem, et nullum vitium **479** peccatorum. » Non enim (ut ante jam diximus) eliguntur Paulus, et qui ei similes sunt, quia erant sancti et immaculati: sed eliguntur et prædestinantur, ut in consequenti vita per opera atque virtutes sancti et immaculati fiant. Et audet quisquam post hujusmodi sententiam, nos Origenis hæreseos accusare? Decem et octo ferme anni sunt², ex quo istos dictavi libros, eo tempore quo Origenis nomen florebat in mundo; quo περί Ἀρχῶν, illius opus, Latinæ aures ignorabant: et tamen professus sum fidem meam; et quid mihi displiceret, ostendi. Ex quo etiam si in cæteris aliquid hæreticum monstrare potuisset inimicus, non tam dogmatum perversorum, quæ hic et in aliis libris sæpe damnavi, quam improvidi tenerer erroris.

23. Ecclesiæ fides. — Secundum locum quem mihi ab eo reprehensum frater ostendit, quia valde frivolus est, et apertam sui præfert calumniam, ponam breviter. In eo testimonio ubi Paulus loquitur: « Sedere eum faciens ad dexteram suam in cælestibus, super omnem principatum et potestatem et virtutem et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro (*Ephes.* 1, 20, 21); » post multiplicem expositionem, cum ad ministrorum Dei officia pervenissem, et de principatibus ac potestatibus et virtutibus ac denominationibus dicerem, etiam hoc addidi: « Necesse est, ut subjectos habeant, et timentes se, et servientes sibi, et eos qui a sua fortitudine roborentur. Quæ distributiones officiorum, non solum in præsentiarum, sed etiam in futuro sæculo erunt: ut per singulos profectus et honores, ascensiones et descensiones, vel crescat aliquis³, vel decrescat, et sub alia atque alia potestate, virtute, principatu, et dominatione fiat. » Et post exemplum terreni regis, totamque palatii descriptionem, per quam diversa ministeriorum Dei officia demonstrabam, addidi: « Et putamus Deum, Dominum dominorum, regemque regnantium, simplici tantum ministerio esse contentum? » Quomodo archangelus non dicitur, nisi qui prior est angelorum; sic Principatus et Potestates et Dominationes non appellantur, nisi subjectos aliquos habeant et inferioris gradus. **480** Sin autem putat idcirco me Origenem sequi, quia profectus et honores, ascensiones et descensiones, incrementa et immutationes, in expositione mea posui; sciat multum interesse de angelis et Seraphim et Cherubim dicere, dæmones

et homines fieri, quod affirmat Origenes: et ipsos inter se angelos diversa officiorum genera esse sortitos, quod Ecclesiæ non repugnat. Quomodo et inter homines ordo dignitatum ex laboris varietate diversus est, cum episcopus et presbyter, et omnis ecclesiasticus gradus habeat ordinem suum; et tamen omnes homines sunt: sic et inter angelos merita esse diversa, et tamen in angelica omnes persistere dignitate: nec de angelis homines fieri, nec rursus homines in angelos reformari.

24. Verecunde non posuit nomina expositorum. — Tertius est reprehensionis locus quod dicente Apostolo: « Ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ in bonitate supernos in Christo Jesu (*Ephes.* 11, 7), » nos triplicem expositionem posuimus. In prima quid nobis videretur: in secunda quid Origenes opponeret: in tertia quid Apollinarius simpliciter explanaret. Quorum si nomina non posui, ignosce verecundiæ meæ: non debui eos carpere, quos imitabar ex parte, et quorum in Latinam linguam sententias transferebam. « Sed, dixi, qui diligens lector est, statim requiret, et dicet. Et rursus in fine. Alius vero hoc quod ait, « Ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ, » ad illam intelligentiam transfert⁴. » Ecce, inquires, sub diligentis lectoris persona, Origenis sententias explicasti. Fateor errorem, non debui diligentem dicere, sed blasphemum: quod si fecissem, et aliquo scissem vaticinio te istiusmodi nævias sectaturum, etiam calumniæ verba vitassem. Grande crimen si Origenem diligentem⁵ dixi esse lectorem, cujus septuaginta libros interpretatus sum, quem in cælum laudibus tuli; pro quo compulsus sum ante biennium brevi libello tuis contra me præconiis respondere (*Epistola ad Pammach, ante biennium scripta*). Ecclesiarum magistrum a me dictum esse Origenem, in tuis laudibus objicis: et putas quod pertimescere debeam, si diligentem lectorem me illum dixisse inimicus accuses. Solemus et negotiatores parcissimos, et frugi servos, et molestos pædagogos, et argutissimos fures, diligentes vocare. **481** Et in Evangelio villicus iniquitatis prudenter quædam fecisse dicitur (*Luc.* xvi, 8): et. « Prudentiores sunt filii hujus sæculi filiis lucis in generatione sua (*Ibid.*). » Et, « Serpens sapientior erat omnibus bestiis, quas fecit Dominus super terram (*Gen.* 11, 1). »

25. Corpus mortis quod sit. — Quartus reprehensionis locus, exordium secundi libri possidet, in quo hoc Pauli testimonium exposuimus: « Hujus rei gratia ego Paulus victus Jesu Christi pro vobis gentibus (*Ephes.* 111, 2); » et quia per se locus ipse manifestus est, eam tantum partem ponam explanationis, quæ patet calumniæ: « Victum Christi

¹ In Commentariis, *conversatus*.

² Quod hic stare numerus omnino non possit, in S. Patris Vita suo loco ostendimus.

³ Vid. quæ in hunc e Commentariis locum adnotamus.

⁴ Alibi et in Commentar., *transferet*.

⁵ Minime vero accusat Rufinus Hieronymum quod Origenem *diligentem* dixerit, sed quod in hunc Pauli locum senserit, fore ut dæmones ab ultimo judicio in cælum revertantur, eademque atque Jesus Christus voluntate utantur.

Jesu Paulum esse pro gentibus, potest et de martyrio intelligi, quod Romæ in vincula conjectus, hanc Epistolam miserit, eo tempore quo ad Philemonem, et ad Colossenses, et Philipenses, in alio loco scriptas esse, monstravimus. Vel certe, quia in plurimis locis lectum est vinculum animæ corpus hoc dici, quo quasi clauso teneatur in carcere, dicimus propterea Paulum corporis nexibus coerceri, nec reverti, et esse cum Christo, ut perfecta in gentes per eum prædicatio compleatur: licet quidam alium sensum in hoc loco introducant, quod ¹ Paulus prædestinatus et sanctificatus ex utero matris suæ ad prædicationem gentium antequam nasceretur, postea vincula carnis acceperit. » Et in hoc triplicem, ut supra, expositionem posui. In prima, quid mihi videretur: in secunda, quid Origenes assereret; in tertia, quid Apollinarius contra illius vadens dogmata sentiret. Lege Græcos Commentarios; et nisi ita repereris, crimen fatebor. Quod est in isto loco peccatum meum? Illud nimirum, pro quo supra respondi: quare non eos a quibus dicta sunt, nominarim? Superfluum erat per singula Apostoli testimonia, eorum nomina ponere, quorum me Opuscula translaturum in Præfatione signaveram. Et tamen vinctam dici animam corpore, donec ad Christum redeat, et in resurrectionis gloria, corruptivum et mortale corpus, incorruptione et immortalitate commutet, non absurdæ intelligentiæ est. Unde et Apostolus: « Miser ego, inquit, homo; quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. vii, 24)? » Corpus mortis appellans, quod vitiis et morbis et perturbationibus ac morti subiaceat: donec cum Christo resurgat in gloria, ² et fragile prius lutum, excoquatur fervore Spiritus sancti in testam solidissimam: demutans gloriam, non naturam.

26. Quintus locus validissimus est, in quo exponentes illud Apostoli testimonium (Ephes. iv, 16): « Ex quo totum corpus compactum et conglutinatum per omnem juncturam subadministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate (Lib. ii. cap. 4), » latissimam Origenis expositionem, et eosdem sensus per diversa verba volventem, brevi sermone constrinximus, nihil exemplis et assertionibus illius auferentes. Cumque pervenissemus ad finem, hæc subjecimus: « Igitur et in restitutione omnium, quando corpus totius Ecclesiæ nunc dispersum atque laceratum, verus medicus Christus Jesus sanaturus advenerit, unusquisque secundum mensuram fidei et agnitionis Filii Dei (quem ideo agnoscere dicitur, quia prius noverat, et postea nosse desivit) suum recipiet locum, et incipiet id esse quod fuerat: ita tamen, ut non juxta hæresim aliam omnes in

A una ætate sint positi ³, id est, omnes in angelos reformatur: sed unumquodque membrum juxta mensuram et officium suum perfectum sit. Verbi gratia, ut angelus refuga id esse incipiat, quod creatus est: ut homo qui de paradiso fuerat ejectus, ad culturam iterum paradisi restituatur, » et reliqua.

27. *Duæ hæreses.* — Miror te hominem prudentissimum non intellexisse artem expositionis meæ. « Quando enim dico, ita tamen ut non juxta aliam hæresim omnes in uno ætate sint positi, id est, omnes in angelos reformatur, ostendo et ea de quibus disputo esse hæretica, et ab alia hæresi discrepare. » Quæ sunt ergo duæ hæreses? Una, quæ dicit omnes rationabiles creaturas in angelos reformari. Altera quæ asserit unumquodque in restitutione mundi id fore quod conditum est. Verbi gratia: quia ex angelis dæmones sunt, rursus dæmones angelos fieri; et animas hominum, ita ut sunt conditæ, non in angelos, sed in id quod a Deo sunt conditæ, reformari, ut et justi et peccatores æquales fiant. Denique ut scias me non meam explicasse sententiam, sed inter se hæreses comparasse, quarum utramque in Græco legeram, disputationem meam ⁴ hoc fine complevi: « Idcirco, ut supra diximus, hæc apud nos obscuriora sunt, quia μεταφορικῶς dicuntur in Græco; et omnis metaphora, si de alia in aliam linguam transferatur ad verbum, quibusdam quasi sentibus, orationis sensus et germina suffocantur. » Nisi hæc eadem in Græco repereris, quidquid dictum est, meum putato.

28. Sextum, quod et extremum, mihi objicere dicitur (si tamen nihil in medio frater oblitus est), cur illum locum Apostoli interpretans ubi ait (Ephes. v, 28, 29): « Qui uxorem suam diligit, seipsum diligit. Nemo enim unquam suam carnem odit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam, » post simplicem expositionem, Origenis posuerim quæstionem, ex cujus persona tacito nomine dixerim: « Opponi nobis potest, quod non sit vera sententia dicentis Apostoli: « Nemo unquam carnem suam odit, » cum morbo regio laborantes, phthisi, et cancro et distillationibus, mortem vitæ præferant, et sua oderint corpora; » et statim quid ipse sentirem adjunxi: « Magis itaque ad tropicam intelligentiam sermo referatur. » Quando dico, tropicam, doceo verum non esse, quod dicitur, sed allegoriæ nubila figuratum. Ponamus tamen ipsa verba quæ in Origenis libro tertio continentur: « Dicamus quod illam carnem, quæ visura sit salutare Dei, anima diligit, et nutrit, et fovet eam, disciplinis erudiens, et cœlesti saginans pane, et Christi sanguine irrigans: ut refecta et nitida, possit libero cursu virum sequi, et nullo debilitatis pondere prægravari ⁵. Pulchre etiam

confirmatur.

⁵ In Commentar., et nulla debilitate et pondere prægravari.

¹ In Commentar., in hoc introducant, quod, etc.

² Supplevimus hic vocem positi, quæ et in Commentariis legitur, et in subnexa recognitione loci

In similitudinem Christi nutrientis et foventis Ecclesiam, et dicentis ad Jerusalem: « Quoties volui congregare filios tuos, ut gallina congregat pullos suos sub alas suas, et noluisti (Matth. xxiii, 37), et animæ quoque fovent corpora sua, ut corruptivum hoc induat incorruptionem (I Cor. xv, 52), et alarum levitate suspensum, in aerem facilius sublevetur. Foveamus igitur et viri uxores nostras, et animæ nostræ corpora¹: ut et uxores in viros, et corpora redigantur in animas, et nequaquam sit sexuum ulla diversitas; sed quomodo apud angelos, non est vir et mulier; ita et nos, qui similes angelis futuri sumus, jam nunc incipiamus esse quod nobis in cœlestibus repromissum est. »

29. Supra simplicem expositionem 484 quæ nobis in testimonio isto esse videbatur, expressimus, dicentes: « Quantum ad simplicem intelligentiam pertinet, sancta [Al. sanctam charitatem] inter virum et uxorem charitate præcepta [Al. præcepto hoc], nunc jubemur, ut nutriamus et foveamus conjuges: ut scilicet eis victum et vestitum, et ea quæ sunt necessaria præbeamus. » Hæc nostra sententia est. Igitur omne quod sequitur deinceps, et opponi nobis potest, ostendimus non ex nostra, sed ex contradicentium intelligi debere persona. Quæ cum sit brevis et absoluta responsio, et juxta id quod supra diximus, etiam allegoriæ umbris, de eo quod est, ad id quod non erat, depravata: tamen accedam propius, et sciscitabor quid tibi in hac disputatione displiceat. Nempe quia dixerim, animas ut viros fovere quasi uxores corpora sua, ut corruptivum hoc induat incorruptionem, et alarum levitate suspensum, in aerem facilius sublevetur. Quando dico corruptivum hoc induat incorruptionem, non muto naturam corporum, sed augeo gloriam. Nec non quod sequitur, alarum levitate suspensum in aerem facilius sublevetur qui alas assumit, id est, immortalitatem, ut levius ad cœlum volet, non perdit esse quod fuerat. Sed dices, movent me quæ sequuntur: « Foveamus igitur et viri uxores, et animæ nostræ corpora, ut et uxores in viros, et corpora redigantur in animas, et nequaquam sit sexuum ulla diversitas; sed quomodo apud ange-

los non est vir, neque mulier, ita et nos, qui similes angelis futuri sumus, jam nunc incipiamus esse in terris, quod nobis in cœlestibus repromissum est. « Recte moverent, nisi post priora dixissem, jam nunc incipiamus esse, quod nobis in cœlestibus repromissum est. Quando dico, hic esse incipiamus in terris, naturam non tollo sexuum; sed libidinem et coitum viri et uxoris aufero, dicente Apostolo: « Tempus breve est reliquum est, ut et qui habent uxores, sic sint quasi non habeant (I Cor. viii, 29). » Et Dominus interrogatus in Evangelio, cujus de septem fratribus in resurrectione esse deberet uxor, ait: « Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei: in resurrectione enim neque nubent, neque nubentur; sed erunt sicut angeli Dei in cœlo (Matth. xxii, 29, 30). » Et revera ubi inter virum et mulierem castitas est, 485 nec vir incipit esse, nec femina, sed adhuc in corpore positi mutantur in angelos, in quibus non est vir neque mulier. Quod et in alio loco ab eodem Apostolo dicitur: « Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est masculus neque femina. Omnes enim unum vos estis in Christo Jesu (Galat. iii, 27, 28). »

30. *Accusationes Rufini falsæ. Rufinus Græcas litteras didicerat sine magistro. Grægorium Nazianzenum transtulerat.* — Sed quoniam de confragensis et asperis locis enavigavit oratio, et hæreseos crimen impactum tota frontis libertate repulimus [mss. respuimus], ad alias ejus accusationis partes quibus nos mordere nititur, transeamus. E quibus prima est, me hominem maledicum, omnium detractorem, in præcessores meos genuinum semper insigere². Det unum, cujus in opusculis meis nomen taxaverim, vel quem juxta artem illius figurata laude perstrinxerim. Sin autem contra invidos liquor, et Luscium³ Lavinium, vel Asinium Pollionem de genere Corneliorum, styli mei mucro convulnerat, si histriculæ⁴ et lividæ mentis hominem a me submoveo, et ad unum stipitem cuncta jacula dirigo, quid vulnere sua partitur in multos? quid ex impatientiâ respondendi,⁵ ostendit se esse qui petitur? Objicit

¹ Supple foveant. In Comment., et animæ nostræ corpora.

² Mallet Victorius *infringere*, tum ex genuinorum dentium qui cibum frangunt, natura, tum ex Perisii versu, quem Hieronymus videtur alludere,

Secuit Lucilius Urbem:

Te, Lupe; te, Muti; et genuinum fregit in illis.

³ Et Luscium, etc. Luscium Lavinium æmulum fuisse Terentii, et Ciceronis Asinium Pollionem, docet Seneca in *Declamationibus*; Rufinus et alius monachus, qui se jactabat de genere Corneliorum, imitabantur illos æmulos. Confer ista cum Commentariis in Jonam, ubi de cucurbita sermo est. MARTIAN. — Sæpius Lanvinus appellatur etiam apud Hieronymum, tametsi apud Donatum Lavinus, quod idem est. In Epistola ad Augustinum 412:

D « Ante annos plurimos cucurbita venit in medium, asserente illius temporis Cornelio, et Asinio Pollione, me Hederam pro cucurbita transtulisse. » Vide, ne longi simus, in Jonam cap. 4. Memorat Seneca in *Declamatt.*, æmulum Terentii, Luscium Lavinium, ut et Asinium Pollionem Ciceronis. Num itaque noster Rufinum his nominibus, aut Rufinianos sodales carpit et cum primis monachum, qui se de Corneliorum esse genere jactabat?

⁴ Si *histriculæ*. Marianus post Erasmum mutavit lectionem omnium codicum mss. qui constanter retinent verbum *histriculæ*: histrica enim et livida erat mens Rufini, quem a sua amicitia submovit Hieronymus. Editi legunt *histricosæ*, sensu hæud satis congruenti. MARTIAN. — Victorius *histricosæ* legendum maluit.

michi perjuriam, et miatam sacrilegio, quod in libro (Epist. 22, ad Eustochium) quo ad instituentem Christi virginem loquor, ante tribunal iudicis dormiens pollicitus sim, nunquam me litteris sæcularibus daturum operam, et nihilominus damnatæ eruditionis interdum meminerim. Nimirum iste est Sallustianus¹ Calpurnius, qui nobis per Magnum oratorem, non magnam moverat quæstionem, cui libello brevi satisfacimus. Nunc quod instat, pro sacrilegio atque perjuria somnii respondendum est. Dixi me sæculares litteras deinceps non lecturum: de futuro sponsio est, non præteritæ memoriæ abolitio². Et quomodo, inquires, tenes, quod tanto tempore non relegis? Rursum si aliquid de veteribus libris respondero, **486** et dixerò, *adco in teneris consuescere multum est* (Virgil. Georg. 11): dum renuo, crimen incurro, et pro me testimonium proferens, hoc ipso arguor, quo defendor. Scilicet nunc longo sermone taxendum est, quod probant conscientia singularum. Quis nostrum non meminit infantia suæ? Ego certe, ut tibi homini severissimo risum moveam, et imiteris aliquando Crassum, quem semel in vita dicit risisse Lucilius³, memini me puerum cursitasse per cellulas servulorum, diem feriatum duxisse lusibus, et ad Orbilium⁴ sævientem de avia sinu tractam esse captivum⁵. Et quo magis stupeas, nunc cæno et recalvo capite, sæpe mihi videor in somnis comatulus, et sumpta toga, ante rhetorem controversiolam declamare. Cumque expectatus fuero, gratulor me dicendi periculo liberatum. Crede mihi, multa ad purum recordatur **C** infantia. Si litteras didicisses, oleret testa ingenioli tui, quo semel fuisset imbuta. Lanarum conchyliis nulla aqua diluunt. Etiam asini et bruta animalia, quamvis in longo itinere, noverunt secundo diverticula. Miraris si ego litteras Latinas non sum oblitus, cum tu Græcas sine magistro didiceris? Septem modos conclusionum dialectica me elementa docuerunt; quid significet ἀλωμα, quod nos *pronuntiatum* possumus dicere: quomodo absque verbo et nomine nulla sententia sit, soritarum gradus, pseudomeni argutias⁶, sophismatum fraudes. Jurare possum me postquam egressus de schola sum, hæc nunquam omnino legisse.

¹ Iste est Sallustianus. Infra, in epist. ad Magnum: « Sed per te mihi proponi ab alio quæstionem, qui forte propter amorem historiarum Sallustii Calpurnius cognomento Lanærius est. » Vide Cicer. Offic. III, et in Pisonem. MARTIAN. — Vide quæ in Epistolam 70 ad Magnum in fine adnotavimus de Sallustiano Calpurnio isto.

² Vetus edit., de futuro sponsio, non de præterito facta est.

³ Vide in Epistolam 7, n. 4, not.

⁴ Et ad Orbilium. De Orbilio grammatico Suetonius, de Illustribus grammat., Horatius, epist. 1 ad August., et Martialis lib. II Epigramm. 12. MARTIAN. — Celebris pædagogi nomine præceptorum suum figurate intelligit. Vide de Orbilio Horatium, Sueton. aliosque.

Bibendum igitur mihi erit de Lethæo gurgite juxta fabulas poetarum, ne arguar scire quod didici. En tu qui in me parvam criminari scientiam, et videris tibi litteratulus atque Rabbi, responde, cur scribere aliqua ausus sis, et virum disertissimum Gregorium pari eloquii splendore transferre. Unde tibi tanta verborum copia, sententiarum **487** lumen, translationum varietas, homini, qui oratoriam vix primis labris in adolescentia degustasti? Aut ego fallor, aut tu Ciceronem occulte lectitas. Et ideo tam disertus es, mihi que lectionis ejus crimen intendis, ut solus inter ecclesiasticos tractatores eloquentiæ flumine glorieris. Licet magis philosophos sequi videaris, spinas Cleanthis, et contorta Chrysippi, non ex arte quam nescis, sed de ingenii magnitudine. Et quoniam Stoici logicam sibi vindicant, et tu hujus scientiæ deliramenta contemnis, in hac parte Epicureus es: nec quæris quomodo, sed quid loquaris. Quid enim ad te pertinet, si alius non intelligat quid velis dicere, quia non ad omnes, sed ad tuos loqueris? Denique et ego scripta tua relegens, quanquam interdum non intelligam, quid loquaris, et Heraclitum⁷ me legere putem: tamen non doleo, nec me pœnitet tarditatis: id enim in legendo patior, quod tu pateris in scribendo.

31. *Somnium defendit. Sanctorum locorum celebritas et de toto orbe conventus. — Cur Hieronymo detraxerit Rufinus.* — Hæc dicerem, si quippiam vigilans promissem. Nunc autem, novum impudentiæ genus, objicit mihi somnium meum. Utinam celebritas loci, et sanctorum de toto orbe conventus, sineret me divinas Scripturas legere! In tantum spatium non habeo externa meditandi. Sed tamen qui somnium criminatur, audiat prophetarum voces, somniis non esse credendum, quia nec adulterium somnii ducit me ad tartarum, nec corona martyrii in cælum levat. Quoties vidi me esse mortuum, et in sepulcro positum! Quoties volare super terras, et montes ac maria natatu aeris transfretare! Cogat ergo me non vivere, vel pennas habere per latera, quia vagis imaginibus mens sæpe delusa est. Quanti in somnis divites, apertis oculis repente mendici sunt! Sitientes flumina bibunt; et expectati, siccis faucibus

D ⁵ Vide Ciceronem lib. III Officior. et contra Pisonem.

⁶ Pseudomeni argutias. Cicero Academ. Quæst. lib. IV, et lib. II de Divinatione, ubi Pseudomenum Latino verbo appellat *acervalem*. MARTIAN. — Errat Martianus, qui Pseudomenum Latine *acervalem* appellari a Cicerone adnotat; nam Cicero, lib. II de Divinatione, num. 4, *pseudomenon* appellat *mentientem*; Soritam vero *acervalem*; idque ræctissime, ut liquet.

⁷ Hunc nempe omnium philosophorum obscurissimum veteres notant. Lucretio dicitur *clarus ob obscuram linguam*. Hinc et σκοτεινός cognomento dictus est. Vid. contra Jovinian. lib. I quæ adnotavimus.

æstuant. Tu a me somnii exigis sponsionem : ego te verius strictiusque conveniam. Fecisti omnia quæ in baptisate promisisti? Quidquid monachi vocabulum flagitat, nostrum uterque complevit? Cave, quæso, ne per trabem tuam, festucam meam videas. Invitus loquor, et retractantem linguam dolor in verba compellit. Non tibi sufficiunt quæ de vigilante confingis, 488 nisi et somnia crimineris. Tantam habes curiositatem meorum actuum, ut quid dormiens fecerim dixerimve, discutias. Prætermitto, quæ contra me loquens, propositum tuum deturpasti: quæ in depompationem omnium Christianorum, et verbis et opere feceris. Hoc unum denuntio, et repetens iterum iterumque monebo. Cornutam bestiam petis : et nisi cave-rem illud Apostoli, « Maledici regnum Dei non possidebunt (I Cor. vi 10); » et, « Mordentes invicem consumpti estis ab invicem (Galat. v, 15), » jam nunc sentire de parvula subdolaque concordia, magnam in mundo ¹ ortam esse discordiam. Quid tibi prodest, apud notos pariter et ignotos in nos maledicta congerere? An quia Origenistæ non sumus, et in cælo nos peccasse nescimus, in terris arguimur peccatores? Et ideo in concordiam redivimus, ut mihi loqui contra hæreticos non liceret, ne, si illos descripero, tu te appetitum putes? Quamdiu non renuebam laudationem tuam, sequebaris me ut magistrum, fratrem et collegam vocabas, et catholicum in omnibus fatebaris. Postquam non agnovi laudes tuas, et me indignum tanti viri præconio judicavi, illico vertis stylum, et omnia laudata prius vituperas, de eodem ore et dulce proferens et amarum. Sentisne quid taceam, quod æstuantis pectori verba non commodem? et cum Psalmista loquar: « Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium munitum labiis meis. Non declines cor meum in verba malitiæ (Psal. cxl, 3, 4). » Et alibi: « Cum consisteret adversum me peccator, obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis (Psal. xxxviii, t, 3). » Et rursus: « Factus sum quasi homo non audiens, nec habens in ore suo increpationes (Psal. xxxvii, 15). » Sed pro me

A ultor tibi Dominus respondebit, qui dicit per prophetam, « Mihi vindicta, et ego retribuam, dicit Dominus (Rom. xii, 19). » Et in alio loco: « Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, et adversus filium matris tuæ ponebas scandalum. Hæc fecisti et tacui; existimasti, inique, quod ero tui similis; arguam te, et statuam contra faciem tuam (Psal. xlix, 20, 21), » ut in te videas condemnata, quæ falso in aliis criminaris.

32. *Chrysogonus sectator Rufini.* — Audio præterea objici mihi a Chrysogono sectatore ejus, cur in baptisate dixerim universa peccata dimitti, et mortuo bimarito, novum virum in Christo resurgere: atque istiusmodi sacerdotes in Ecclesiis esse nonnullos. Cui 489 brevi sermone respondebo: Habent libellum (Epist. ad Oceanum), quem in crimen vocant: ille respondeat, hunc sua disputatione subvertat, et scripta scriptis arguat. Quid austeritate frontis, et contractis rugatisque naribus, concava verba trutinatur, et sanctitatem apud vulgus ignobile simulato rigore mentitur? Audiatur nos iterum proclamantes, veterem Adam in lavacro totum mori, et novum cum Christo in baptisate suscitari: perire choicum, et nasci supercælestem. Hæc dicimus, non quod ipsi, propitio Christo, hac quæstione teneamur, sed interrogati a fratribus, quid nobis videretur, respondimus, nulli præjudicantes sequi quod velit, 490 nec alterius decretum ² nostra sententia subvertentes. Neque enim ambimus sacerdotium, qui latemus in cellulis; nec humilitate damnata, episcopatum auro redimere festinamus; nec electum pontificem a Deo, rebelli cupimus mente jugulare: nec favendo hæreticis, hæreticos nos docemus. Pecunias nec habemus, nec habere volumus: « Habentes victum et vestitum, his contenti sumus (I Tim. vi, 8), » illud de ascensore montis Dominici jugiter decantantes: « Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super innocentem non accepit ³: qui facit hæc, non movebitur in æternum (Psal. xiv. 5). » Ergo qui non facit, jam corrui in æternum.

¹ Vetus edit., *magnam tibi in mundo*, etc.

² Fortasse illud Siricii papæ, ut in laudata epistola ad Oceanum adnotamus. Aut potius Inno-

centii.

³ Respicit initium Psalmi. « Quis ascendet in montem Domini? »

LIBER SECUNDUS.

491 1. *Vult se defendere, non alios accusare.* — Hucusque de criminibus, imo pro criminibus meis, quæ in me quondam subdolos laudator ingressit, et discipuli ejus constantius arguunt, non

D ut debui, sed ut potui, moderato dolore [*Al. labore*] respondi. Propositum quippe mihi est, non tam alios accusare, quam me defendere. Veniam ad Apologiam ejus ¹, qua sancto Anastasio, Ro-

¹ Hanc infra annectimus post tertium librum.

manæ urbis episcopo, satisfacere nititur, et in defensionem sui mihi rursus calumniam struit; tantumque me diligit, ut raptus turbine, et in profunda demersus, meum potissimum invadat pedem¹, ut mecum aut liberetur, aut pereat.

2. *Apologia Rufini. Parentes vulgari sermone dicebantur cognati et affines.* — Dicit se primum respondere rumoribus, quibus illius Romæ carpatur fides, hominis probatissimi, tam in fide, quam in charitate Dei. Et nisi post triginta annos parentibus redditus, nollet eos deserere, quos tam tarde viderat, ne inhumanus putaretur aut durus, et tam longi itineris labore fragilior, ad iterandos labores esset infirmus, ipsum venire voluisse. Quod quia non fecerit, contra latratores suos misisse baculum litterarum, quem nolo teneret in dextera, et sævientes contra se abigeret canes. Si probatus est cunctis, et maxime ipsi cui scribit episcopo, in fide et charitate Dei²: quomodo Romæ mordetur, et carpitur, et appetitæ æstimationis ejus fama crebrescit? Deinde cujus est humilitatis, probatum se dicere in fide et charitate Dei, cum Apostoli petant: « Domine, adauge nobis fidem (Luc. xviii, 5), » et audiant, « Si habueritis fidem ut granum sinapis (Ibid. 6); » et ad ipsum dicatur Petrum: « Modicæ fidei, quare dubitasti (Matth. xiv, 31)? » Quid loquar de charitate, quæ et fide et spe major est, et quam Paulus optat potius quam præsumit: sine qua et martyrio sanguis effusus, corpusque flammis traditum, coronam non habet præmiorum? Harum utramque iste sic sibi vindicat, ut tamen contra se habeat latratores; qui nisi inclyti pontificis³ baculo repellantur, latrare non cessant. Illud vero ridiculum, quod post triginta annos ad parentes se reversum esse jactat, homo qui nec patrem habet, nec matrem; et quos vivos juvenis dereliquit, mortuos senex desiderat: nisi forte parentes⁴ militari vulgarique sermone, cognatos et affines nominat, quos quia non vult deserere, ne inhumanus putetur aut durus, idcirco patria derelicta, Aquileiæ habitat. Periclitatur Romæ illa probatissima fides ejus, et hic supinus et lassulus, post triginta annos, per mollissimum Flaminie iter, essedo venire non potest; sicque prælendit longi itineris lassitudinem, quasi triginta annis semper cucurrerit, aut biennio Aquileiæ sedens, præteriti itineris labore confectus sit.

¹ Id est, notante Victorio, pedem simul natantis apprehendat, ne submergatur.

² Vetus edit., *probatissimo.*

³ Eadem vetus edit., *nisi inflicti Pontificis. Victor. invicti.*

⁴ Sic alibi Rufinus, *Histor. eccels.* v, 24, fragmentum ex epist. Polycratis Latine convertens *συγγενεῖς* nomen *parentes* reddit pro cognatis sive propinquis. Eutropius quoque lib. i cap. 7, Brutum *parentem Tarquinii* vocat: et Jornandes c. 17: *Gelas Gepidosque parentes.*

⁵ In ms. Corbelensi penes P. Coustantium, *quæ in fide.*

⁶ Rufinum tam impudenter pro se fuisse menti-

3. *Rufini verba.* — « Carpamus reliqua, et ipsa epistolæ ejus verba ponamus: Quamvis igitur fides nostra, persecutionis hæreticorum tempore, cum in sancta Alexandrina Ecclesia degeremus, in carceribus et exiliis, quæ pro fide⁵ inferebantur, probata sit. » Minor quod non adjecerit: Vincit Jesu Christi, et liberatus sum de ore leonis, et Alexandriæ ad bestias pugnavi, et cursum consummavi, fidem servavi, superest mihi corona justitiæ. Quæ exilia, quos iste carceres nominat? Pudet me apertissimi mendacii⁶; quasi carceres et exilia absque judicium sententiis irrogentur. Volo tamen ipsos scire carceres, et quarum provinciarum se dicat exilia sustinuisse. Et utique habet copiam de multis carceribus et infinitis exiliis unum aliquod nominandi. Prodat nobis confessionis suæ acta, quæ hucusque nescivimus; ut inter alios Alexandriæ martyres hujus quoque gesta recitemus, et contra latratores suos possit dicere: « De cætero nemo mihi molestus sit, ego enim stigmata Domini nostri Jesu Christi in corpore meo porto (Galat. vi, 17). »

4. *Quæstio de anima Christi.* — « Tamen, et si quis nunc est⁷, qui vel tentare fidem nostram cupit, vel audire, vel discere, sciat quod de Trinitate ita credimus, » et reliqua. Supra contra canes tuos baculum episcopo porrigis, quo pro se munitus incedat. Nunc quasi ambigens dicis: Si quis est qui tentare fidem nostram cupit; denuo dubitas, cum multorum latratus ad te usque pervenerint. Non discutio parumper elocutiones tuas, quas et tu contemnis et despicias; tantum sensibus respondebo. Aliud a te quæritur, et pro alio satisfacis. Contra Arii dogmata, jam Alexandriæ in carceribus et exiliis dimicaveras, non voce, sed sanguine. Nunc super Origenis hæresi tibi calumnia commovetur. Nolo cures, quæ sana sunt, vulnera medicare. Trinitatem dicis unius esse Deitatis. Hoc toto credente jam mundo, puto quod et dæmones constentur Filium Dei natum de Maria Virgine, et carnem naturæ humanæ, atque animam suscepisse. Si arctius quid rogavero, contentiosum vocabis. Si dicis Filium Dei humanæ naturæ carnem atque animam suscepisse, oro te, ut absque stomacho respondeas; anima ista, quam suscepit Jesus, eratne antequam nasceretur ex Maria? an in origine virginali, quæ de Spiritu sancto nascebatur, cum corpore simul creata est, vel jam in

tum, vix credam, aut ne vix quidem. Ex Socratis autem lib. iv. cap. 22, in Arianorum persecutione dira illum perpeccatum esse non obscure colligitur. Verum Acta et judicium sententias, quibus sibi pœnæ irrogatæ sunt, proferre ipse, ut opinior, non potuisset, quod omnia in illa persecutione absque legum ordine, factiosorum hominum arbitrio fierent. Alii ita Rufinum a mendacio liberant, ut fidem quam ipse exponit, probatam carceribus atque exiliis, tot nempe martyrum, qui pro eadem recta fide occubuerunt, non ipsam suimet personam intelligat.

⁷ Alibi, *Tamen et nunc si quis est, etc.*

utero corpore figurato, statim facta et missa est de celo? Et tribus unum quid sentias scire desidero. Si fuit (*Al.* non fuit) antequam nasceretur ex Maria, necdum ergo erat anima Jesu, et agebat aliquid, ac propter merita virtutum postea facta est anima ejus. Si cepit ex traduce, humanarum igitur animarum, quas æternas fatemur, et brutorum animantium, quæ cum corpore dissolvuntur, una conditio est. Sin autem figurato corpore statim creatur et mittitur, fatere simpliciter, et nos scrupulo libera.

5. Nihil horum loqueris: sed occupatus in aliis, simplicitate nostra abuteris, et præstigiis pompaque verborum hæere nos non sinis quæstioni. Quid, inquires, nonne quæstio erat de resurrectione carnis, et pœnis diaboli? Fateor (*Al.* Fateo). Ergo breviter pureque responde. Non quæro quod scribis, eandem carnem resurgere, in qua vivimus, nullo membro amputato, nec aliqua parte corporis desecta, hæc enim tua verba sunt: sed quæro, quod Origenes negat, 494 utrum in eodem sexu, quo mortua sunt corpora, suscitentur: et Maria Maria, Joannes resurgat Joannes: an commisto sexu atque turbato, nec vir, nec femina sit; sed utrumque, vel neutrum? Et an ipsa corpora incorrupta, et immortalia, et ut argute præmones, juxta Apostolum spiritualia permaneant in æternum: et non solum corpora, sed caro et sanguis infusus, venis et ossibus irrigatus, quæ Thomas tetigit: an certe paulatim resolvantur in nihilum, et ad quatuor unde compacta sunt elementa, retrahantur? Hæc aut dicere debueras, aut negare, et non ea loqui, quæ subdole Origenes fatetur; ut quasi fatuis et pueris illudens, et nullo membro amputato, nec aliqua corporis parte desecta. » Scilicet hoc timuimus, ne sine naso et auribus surgeremus, et amputatis sectisque genitalibus, eunuchorum in caelesti Jerusalem civitas conderetur.

6. Porro de diabolo sic sententiam temperat: « Dicimus quoque et judicium futurum, in quo judicio unusquisque recipiet propria corporis, prout gessit, sive bona, sive mala. Quod si homines recepturi sunt pro operibus suis, quanto magis et diabolus, qui omnibus existit ¹ causa peccati! De quo illud sentimus quod scriptum est in Evangelio (*Matth.* xxv): quia et ipse diabolus, et omnes angeli ejus, cum his qui opera ejus faciunt, id est, qui criminantur fratres ², cum ipso pariter æterni ignis hæreditate potentur. Si quis ergo negat diabolum æternis ignibus mancipari ³, partem cum ipso æterni ignis accipiat, ut sentiat quod negavit. Repetamus singula. « Dicimus, inquit, futurum

A. judicium; in quo judicio, » et cætera. Super verborum vitiis tacere decreveram; sed quia discipuli ejus mirantur eloquentiam præceptoris, pauca perstringam. Dixerat judicium futurum; sed homo cautus timuit solum dicere *in quo*, et posuit, *in quo judicio*; ne si non secundo repetisset *judicium*, nos, obliti superiorum, pro judicio *asinum* putaremus. Illud quoque quod postea infert, « qui criminantur fratres, cum ipso pariter æterni ignis hæreditate potentur, » ejusdem est venustatis. Quis enim unquam audivit *potiri ignibus*, et frui suppliciiis? Sed homo Græcus videtur mihi 495 seipsum interpretari voluisse, et pro eo quod apud eos dicitur κληρονομήσουσιν, et apud nos uno verbo dici potest *hæreditabunt*, compositius et ornatus dixisse, *hæreditate potentur*. Istiusmodi nugis et acyrologiis omnis ejus scætet oratio. Sed revertamur ad sensum.

7. Ridet Rufini verba. *Ignis æternus juxta Origenem.* — Grandi diabolus lancea percutitur, qui omnibus existit causa peccati, si pro operibus suis quasi homo, redditurus est rationem, et cum angelis suis æterni ignis hæreditate potietur. Hoc enim deerat, ut hominibus tormento subditis, ille potiretur ⁴ ignibus æternis, quos tanto tempore desideraverat. Et videris mihi ⁵ calumniam in hoc loco facere diabolo, et criminatorem omnium falsis criminibus accusare. Dicis enim, « qui omnibus existit causa peccati; » et dum in illum refert crimina, homines culpa liberas, tollisque arbitrii libertatem, Salvatore dicente, quod « de corde nostro exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta falsa testimonia, blasphemie (*Matth.* xv, 19). » Et rursum de Juda in Evangelio legimus: « Post buccellam intravit in eum Satanas (*Joan.* xiii, 27): » qui ante buccellam sponte peccaverat, et nec humilitate, nec clementia Salvatoris flexus est ad pœnitentiam. Unde Apostolus: « Quos tradidi, inquit, Satanae, ut discant non blaphemare (*I Tim.* i, 20). » Et in alio loco: « Tradidi hujusmodi Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat (*I Cor.* v, 5). » Tradidit eos Satanae, quasi tortori ad puniendum, qui antequam traderentur, voluntate propria blasphemaverant. Et David: « Ab occultis, inquit, meis munda me, Domine, et ab alienis parce servo tuo (*Psal.* xviii, 43); » breviter et suæ voluntatis errorem, et vitiorum incentiva significans. In Ecclesiaste quoque legimus: « Si spiritus potestatem habentis ascenderit super cor tuum, locum tuum ne dimiseris. (*Eccle.* x, 4). » Ex quo liquido apparet, si dederimus ascendenti locum, nos peccasse qui dederimus, et ascen-

¹ In vulgatis constanter obtinet *existit* hic atque infra; secus mss., teste P. Coustantio, nempe *existit*.

² Coislinianus quidam mss., *patres* pro *fratres* legit; illud retinendum liquet ex Hieronymi censura.

³ Alibi *mancipandum* legitur.

⁴ Vetus edit. cum negandi partic., *ille non potiretur*.

⁵ Sunt docti viri, qui ab hujusmodi sinistra interpretatione Rufinum vindicant. Revera neque illum, cui alter causa ad peccandum fuit suggerendo, culpa liberamus, quia neque arbitrii libertatem obsequenti adimimus.

dentem muros hostem non precipitem deturbaverimus. Quod autem imprecariis fratribus, 496 hoc est, criminatibus tuis, æternos ignes cum diabolo, non tam fratres mihi videris premere, quam diabolum sublevare, cum¹ iisdem quibus homines Christiani ignibus puniendus sit. Ignis autem æternos, quos intelligere solet Origenes, puto quod te non fugiat, conscientiam videlicet peccatorum, et pœnitentiam interna cordis urentem. De qua et Isaias loquitur: « Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur (Isa. LXVI, 24). » Et ad Babylonem scriptum est²: « Habes carbones ignis, sedebis super eos: hi erunt tibi in adiutorio (Isa. XLVII, 14, sec, LXX). » Et in Psalmo pœnitens audit: « Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ, eum carbonibus desolatoriis (Psal. CXXIX, 3, 4); » ut linguam dolosam, sagittæ præceptorum Dei (de quibus in alio loco Propheta dicit (Psal. XXXI, 4): « Versatus sum in miseria, dum configitur mihi spina ») vulnerent atque confodiant, et peccatorum in ea solitudinem faciant. Illud quoque testimonium in quo Dominus loquitur: « Ignem veni mittere super terram, et quam volo ut ardeat³ (Luc. XII, 49), » sic interpretatur: « Omnes cupio agere pœnitentiam, et excoquere Spiritu sancto vitia atque peccata. Ipse enim sum de quo scribitur: « Deus ignis consumens est (Deut. IV, 24). » Non ergo grande est hoc de diabolo dicere, quod et hominibus præparatum est. Magis debueras (ut suspicionem salutis diabolicæ declinares) dicere: « Perditio factus es; et non eris in æternum (Ezech. XXVIII, sec. LXX); » et ex persona Domini loquentis ad Job de diabolo: « Ecce spes ejus frustrabitur eum, et videntibus cunctis præcipitabitur (Job XI, 28). — Non quasi crudelis suscitabo eum. Quis enim resistere potest vultui meo? Quis ante dedit mihi ut reddam ei? Omnia quæ sub cælo sunt, mea sunt. Non parcam ei, et verbis potentibus, et ad deprecandum compositis (Job XLI, 4 seqq). » Verum hæc possunt quasi simplicis hominis excusari; et cum eruditos non subterfugiant, apud indoctos præferre innocentiam similitudinem.

8. Quod sequitur de animarum statu, excusari omnino non potest. Dicit enim: « Audio et de ani-

¹ Nodum in scirpo quærunt, qui hæc ita intelligunt, ut senserit Hieronymus, Christianis hominibus, qui Dei mandata violaverint, pœnas non futuras sempiternas, secus atque infidelium et diaboli; atque adeo eo sensu dicere, sublevari a Rufino diabolum, et Christianos premi, cum unum idemque supplicium utrisque imprecatur. Nam nihil de pœnarum æternitate hic Hieronymus loquitur, sed quas damnatis omnibus æternas non diffitetur, diabolo tamen acerbiores esse sentit, eumque sublevari, si iis addicatur, quibus scelesti Christiani homines exoruciantur.

² Aliter penes Vulgatum interpretem: *Non sunt prunæ quibus calefiant, nec focus, ut sedeant ad eum. Sic facta sunt tibi in quibuscunque laboraveras.*

A ma quæstiones 497 esse commotas: de qua re utrum recipi debeat querimonia an abjici, vos probate. Si autem et de me quid sentiam quæritur, fateor me de hac quæstione apud quamplurimos tractatorum diversa legisse. Legi quosdam dicentes, quod pariter cum corpore per humani seminis⁴ traducem etiam animæ diffundantur: et hæc quibus poterant assertionibus confirmabant. Quod puto inter Latinos Tertullianum sensisse, vel Lactantium, fortassis et nonnullos alios. Alii asserunt, quod, formati in utero corporibus, Deus quotidie faciat animas et infundat. Alii quod⁵ factas jam olim, id est, tunc cum omnia creavit Deus ex nihilo, nunc eas iudicio suo nasci dispenset in corpore. Hoc sentit et Origenes et nonnulli alii Græcorum. Ego vero cum hæc singula legerim (Deo teste dico) quia usque ad præsens certi et definiti aliquid de hac quæstione non teneo; sed Deo relinquo scire quid sit in vero⁶, et si cui ipse revelare dignabitur. Ego tamen hæc singula et legisse me non nego, et adhuc ignorare confiteor: præter hoc quod manifeste tradit⁷ Ecclesia, Deum esse et animarum et corporum conditorem. »

9. Antequam de sensibus disputem, Theophrasti verba mirabor: « Audio, inquit, de anima quæstiones commotas esse: de qua re utrum recipi debeat querimonia, aut abjici, vos probate. » Si quæstiones de animæ statu in Urbe commotæ sunt, quæ est ista querimonia vel querela, quæ utrum recipi debeat, episcoporum iudicio relinquitur? nisi forte quæstionem et querimoniam idipsum significare putat: quia in Capri Commentariis hujusmodi figuram reperit. Deinde ponit. « Legi quosdam dicentes, quod pariter cum corpore per humani seminis traducem etiam animæ diffundantur, et hæc quibus poterant assertionibus confirmabant. » Rogo quæ est ista licentia figurarum? quæ modorum et temporum perturbatio? « Legi dicentes, quibus poterant assertionibus confirmabant. » Et in consequentibus: « Alii asserunt, quod, formati 498 in utero corporibus, Deus quotidie faciat novas animas, et infundat. Alii, factas jam olim, id est, tunc cum suo nasci dispenset in corpore. » Et hic ordo pulcherrimus. Alii, inquit, asserunt hoc vel illud: alii factas jam olim, id est, tunc cum omnia Deus

D ³ Vetus edit., *et quem volo semper ut ardeat*, etc. Consule Græcum textum.

⁴ Vitiose erat antea *corporis* pro *seminis*, quod ex S. Doctoris repetitione legendum liquet; tum quidam mss. habent *anima infundatur*.

⁵ Vocula *quod* in mss. non haberi dicitur; censura ipsa, qua phrasim hujus loci Hieronymus suggillat, innuit additam non fuisse a Rufino. Paulo post verbum *nasci* in Apologiæ editionibus et mss. desideratur; sed cum infra S. Doctor tertio repetit, probat.

⁶ Martianæus, *quid sit in utero*, fortasse impressorum incuria.

⁷ Alibi *tradidit*, deinde *creatorem* pro *conditorem*.

creavit ex nihilo nunc eas iudicio suo nasci dispenset in corpore. Tam putide et confuse loquitur, ut plus ego in reprehendendo laborem, quam ille in scribendo. Ad extremum posuit: « Ego vero cum hæc singula legerim, » et adhuc pendente sententia, quasi novum aliquid protulisset, adjecit: « Ego tamen hæc singula et legisse me non nego, et adhuc ignorare confiteor. »

10. *Trinitatis mysterium ignoratum antiquis.* — O infelices animas, quæ tantis vitiorum lanceis vulnerantur! non eas puto juxta Origenis errorem tantum laborasse, cum de cælo in terras ruerent, et crassis corporibus vestirentur, ut nunc et verbis et sententiis hinc inde collisas; ut præmittam κακέμφοτον¹, quo de humani seminis traduce diffundi animæ dicuntur. Scio inter Christianos verborum vitia non solere reprehendi; sed ex paucis ostendere volui, cujus temeritatis sit docere quod nescias, scribere quod ignores: ut similem prudentiam et in sensibus requiramus. Mittit epistolam, id est, robustissimum baculum, quo Romanæ urbis armetur episcopus: et in ipsa quæstione, pro qua canes latrant, dicit se nescire quod quæritur. Si ignorat, pro quo sibi calumnia commovetur, quid necesse est Apologiam mittere, quæ non habet defensionem sui, sed ignorantiam confessionem? Hoc est suspiciones hominum non sopire, sed serere. Tres super animarum statu ponit sententias, et in fine concludens: « Singula, inquit, me legisse non nego, et adhuc ignorare confiteor. » Arcesilam aut Carneadem putes, qui omnia incerta pronuntiant, licet et illos superet cautione. Illi enim omnium philosophorum inviam non ferentes, quod veritatem² e vita tollerent, verisimilia repererunt, 499 ut ignorantiam rerum probabili assertionem temperarent: iste se dicit incertum, et e tribus omnino nescire quid verum sit. Si hoc erat responsurus, quæ eum ratio impulit, ut tantum Pontificem inscitiam suæ testem faceret? Nimirum hæc illa est lassitudo, quod triginta annorum itinere confectus, Romam venire non potuit. Quanta et alia nescimus, et tamen imperitiæ nostræ testes non quærimus! De Patre, Filio, et Spiritu sancto; de nativitate Domini Salvatoris, super qua Isaias clamat: *Generationem*

¹ Obscœnam lectionem aut incongruam.

² *Quod veritatem.* Præter codicem vetustum monasterii nostri Floriacensis, omnes alii quos vidimus juxta Erasmum legunt, *quod vitam e vita tollerent.* At cogit nos Arcesilæ et Carneadis historia retinere *veritatem*, quam hi philosophi e vita tollebant, incerta omnia dicentes, et ignorantiam rerum probabili assertionem sive sententia temperantes. Porro Arcesilas vocatus est *cavillator*, quod cum nihil se scire diceret, nec alios quidquam scire patiebatur, omnes turbaret sophismatibus. Vide Cicer. lib. II *de Finibus*. A Carneade cavendum dicebat M. Cato in senatu, quia ob eloquentiam, et disserendi facultatem, facile quæcunque vellet, impetrare posset. Vide Gellium lib. XVI et Quintilianum. MARTIAN. — Ita Victorius reposuit ope mss. exemplarium, cum antea esset, *vitam e*

A *ejus quis enarrabit (Isa. LIII, 8)?* audacter loquitur. et mysterium omnibus retro sæculis ignoratum scientiæ suæ vindicat: et hoc solum ignorat, quod ignoratum cunctis scandalum facit. Scit quomodo Deum Virgo generarit; et nescit quomodo ipse sit natus. Animarum et corporum conditorem fatetur Dominum, sive animæ ante corpora fuerint, sive cum corporum nascentur exordiis, sive jam formati in utero figuratisque corporibus immittantur. In omnibus novimus auctorem Dominum. Nec de hoc nunc quæstio est, utrum Deus an alius eas fecerit; sed e tribus quas posuit, quæ sit illarum sententia vera, nescire se dicit. Vide ne statim tibi objiciatur, idcirco te trium ignorantiam confiteri, ne unum damnare cogaris; et Tertulliano et Lactantio ideo parcere, ne Origenem cum illis jugules. Quantum memoria suggerit, nisi tamen fallor, nescio me legisse Lactantium σσπειρομένην³ animam dicere. Cæterum qui legisse te scribis, dic in quo libro legeris, ne ut me dormientem, sic illum mortuum calumniatus esse videaris. Sed et in hoc cunctabandus incedis et cautus. Dicis enim: « Puto inter Latinos Tertullianum sensisse, vel Lactantium, fortassis et alios nonnullos. » Nom solum de animarum statu dubitas, sed et de auctorum sententiis putas: et tamen aliquid interest. De animabus aperte nescis, et inscitiam confiteris: de auctoribus sic nosse te dicis, ut putes potius quam præsumas. In solo Origene non ambigis. Dicis quippe, « Hoc sentit Origenes. » Interrogabo te: bene 500 sentit, an male? Nescio, inquis. Quid me igitur missis tabellariis et creberrimis nuntiis docere conaris, ut sciam, quod nescias? Et ne forte non credam imperitiæ tuæ, et arbitrer te callide reticere quod nosti, juras Deo teste, quod usque ad præsens certi et definiti aliquid de hac quæstione non teneas; et Deo relinquant scire quid sit in vero, et si cui ipse revelare dignabitur. Per tanta sæcula tibi nultus videtur dignus fuisse, cui de hac quæstione Dominus revelarit? Non patriarcha, non propheta, non apostolus, non martyr? Ne tibi quidem, quando in carceribus et exiliis morabar, hujuscemodi sacramenta patuerunt? Dominus in Evangelio, « Pater, inquit, revelavi nomen tuum hominibus (Joan. XVII, 6). »

vita. Lectionem probat insuper Arcesilæ et Carneadis ingenium, quorum alter mediæ academiam auctor est, alter tertiæ princeps.

³ In tertio autem libro aperte negat, scriptum a Lactantio animam σσπειρομένην, id est *simul satam*, aut per traducem: « Scribis tres de animabus esse sententias: unam, quam sequitur Origenes; alteram, quam Tertullianus et Lactantius, licet de Lactantio apertissime mentiaris. » Re ipsa lib. VII, n. 12, Lactantius sibi probandum sumit animam *originem trahere de cælo*; atque adeo mirer magis, inter ejus errores a doctis aliquot viris numerari traducem animæ. Rutinum porro excusare, non est instituti nostri; maximam partem Occidentalium, ipso Hieronymo teste epist. 126, præter Tertullianum et Apollinarem pro se præbyter Aquileiensis laudare potuisset.

qui Patrem revelavit, de animarum statu tacuit: A et miraris si contra te fratrum scandala concitentur, cum id nescire te jures, quod Christi Ecclesie se nosse fateantur?

14. Exposita fide sua, imo inscitie confessione, transit ad aliud; et excusare se nititur, cur libros *περὶ Ἀρχῶν* in Latinum verterit. Et hæc scribit ad verbum: « Sane quia audio etiam inde esse disputatum quod quædam Origenis rogatus a fratribus de Græco in Latinum transtuli, puto quod omnes intelligant, hæc pro solo livore culpari. Si enim aliquid est quod displiceat in auctore, quare id ad interpretem detorquetur? Sicut in Græcis habetur, rogatus sum ut Latinis ostenderem. Græcis, sensibus verba dedi Latina tantummodo. Sive ergo in illis sensibus laus inest aliqua, non est mea; sive culpa, similiter non est mea. » « Audio, inquit, etiam inde esse disputatum. » Quam prudenter accusationem suam, *disputationem* vocat! « Quod quædam Origenis rogatus a fratribus de Græco in Latinum transtuli. » Quæ sunt illa quædam? Nomen non habent? Taces? Libelli accusatorum loquuntur. « Puto, ait, quod omnes intelligant hæc pro solo livore culpari. » Pro quo livore? Num invident eloquentiæ tuæ? Aut fecisti quod nullus humanum unquam facere potuit? Ecce et ego Origenis 501 multa transtuli: et præter te nemo nec invidet, nec calumniatur. « Si enim, inquit, aliquid est quod displiceat in auctore, quare id ad interpretem detorquetur? sicut in Græcis habetur, rogatus sum ut Latinis ostenderem. Græcis sensibus verba dedi Latina tantummodo. Sive ergo in illis sensibus laus inest aliqua, non est mea: sive culpa, similiter non est mea. » Et miraris, si de te homines mala sentiant, cum de apertis blasphemis dicas: « Si est aliquid, quod displiceat in auctore? » Omnibus quæ in illis libris dicta sunt, displicent: et tu solus dubitas, et quereris, cur ad interpretem detorqueatur, quod in translationis tuæ Præfatione laudasti. Rogatus eras, ut quomodo habebatur in Græco, in Latinum verteres. Utinam fecisses quod rogatum te esse simulas! nulli nunc invidiæ subjaceres. Si tu translationis servasses fidem, mihi necessitas non fuisset interpretationem falsam vera interpretatione subvertere. Novit conscientia tua, quæ addideris, quæ subtraxeris, quæ in utramque partem, ut tibi visum fuerit, immu-

taris: et post hæc audes dicere, quod et bona et mala non tibi, sed auctori debeant imputari? Et oppressus invidia adhuc verba moderaris; et quasi super aristas pendent¹ incedens gradu, loqueris. « Sive in illis sensibus *ius* est, sive culpa. » Defendere non audes, et tamen damnare non vis. Elige e duobus quod vis, optio tibi datur: si bona est interpretatio tua, lauda: si mala, condemna. Verum excusat se, et subnectit aliam stropham. Dicit enim: « Quin imo etiam aliud adjeci, sicut in Præfatiuncula mea designavi; ut in quantum possem, aliquanta deciderem: illa tamen quæ mihi ad suspicionem² veniebant, quod non ab ipso Origene ita dicta, sed ab aliis viderentur esse inserta, propter hoc quod de eisdem rebus in aliis auctoris ejusdem locis catholice dictum legeram. » Mira eloquentia, et Attico flore variata: « Quin imo etiam; » et « Quæ mihi ad suspicionem veniebant. » Admiror 502 ausum illum esse hæc Romanam verborum portenta transmittere. Compeditam putes linguam ejus, et inextricabilibus nodis ligatam, via in humanum sonum erumpere. Sed ad causam redeam.

11. *Origenis blasphemia.* — Quis tibi dedit hanc licentiam, ut multa de interpretatione decideres? Rogatus eras ut Græca in Latinum verteres, non ut emendares: ut alterius dicta proferres, non ut tua conderes. Non fecisse te quod rogatus es, recidendo plurima, confiteris. Atque utinam præcidisses mala, et non in assertionem malorum, tua multa posuisses! E quibus unum proferam, ut ex hoc cognoscantur et cætera. In primo libro *περὶ Ἀρχῶν*, ubi Origenes lingua sacrilega blasphemavit, quod Filius Patrem non videat, tu etiam causas reddis, quasi ex persona ejus, qui scripsit, et Didymi interpretaris *σχόλιον*³, in quo ille casso labore conatur alienum errorem defendere, quod Origenes quidem bene dixerit: sed nos simplices homines, et cicures Enniani⁴, nec illius sapientiam, nec tuam, qui interpretatus es, intelligere possumus. Præfatio tua, quam nominas, et in qua me miris ornas laudibus, te reum pessimæ translationis facit. Dicis enim quod de Græco multa decideris, licet taceas quod addideris. Quæ decidisti, mala erant, an bona? Utique mala. Quæ reservasti, bona an mala? Utique bona. Neque enim mala transferre poteras. Ergo mala amputasti, et reliquisti bona? Nulli dubium est. Probantur autem

¹ Alii editi in *suspicionem*, renitentibus mss. et Hieronymo, qui phrasim istam deridet.

² Didymus brevibus Commentariolis, quæ *σχόλια* inscripsit, in hunc *περὶ Ἀρχῶν* librum. Origenem catholice sentire, ac diverse ab Arianis propugnabat. Vide infra pag. 508.

³ Et cicures Enniani. Haud dubie animalia, et pecudes mansuetas habuit Ennianus, sive Ennius poeta celeberrimus, qui in Aventino habitans sumptu contentus est parcissimo, et ancillulæ ministerio. Vel certe ipse cicurare noverat feras: unde Enniani cicures hic dicuntur. In codice collegii Navarrici Parisiensis legimus, et *cincturæ Sen-*

nioni. MARTIAN. — Quidam vir doctus legendum putat *Cinctuli Enniani*, ut gentes illæ barbaræ noventur, quales primi Italiæ incolæ erant, quos vocat *cinctutos* Horat. *Art. Poetic.* vers. 50:

Fingere cinctulis non exaudita Cethegis.

Mihi nihil immutari placet; tametsi, quod apud Ennium in fragmentis historia isthæc non supersit, ariolari haud velim. Verum *Cicuria Enniana insignioris magistri*, dixit etiam Tertullianus lib. *contra Valentinianos*, sub finem, sive cap. 37. Fera ingenia, aut barda, malis auspiciis, atque irrita conatu mansuetudinem edocta innuerit,

quæ translata sunt, pene omnia mala. Quidquid igitur malum in translatione monstraverit, tibi imputabitur, qui illud pro bono transtulisti. Aliud est, si iniquus censor ejusdem criminis reus¹, alios de senatu perdis, alios in curia retines. Sed dicis. « Omnia mutare non poteram; sed ea tantum, quæ addita ab hæreticis arbitrabar, mihi amputanda credidi. » Pulchre. Si amputasti quæ addita ab hæreticis existimabas, ergo quæ reliquisti, ejus sunt quem interpretatus es [Al. interpretabaris]; 502 responde, utrum bona, an mala sint? Mala transferre non poteris. Semel enim, quæ ab hæreticis addita fuerant, amputasti. Nisi forte hæreticorum mala amputare debueris, et Origenis errores in Latinum integros vertere. Dic ergo, quare Origenis mala in Latinum verteris: ut auctorem mali proderes, an ut laudares? Si prodis, in præfatione cur laudas? Si laudas, hæreticus approbaris. Restat, ut quasi bona protuleris. Si hæc omnia probantur mala, igitur unius et auctor et interpret rei criminis erunt, et implebitur illa sententia: *Videbas furem, et currebas cum eo: et cum adulteris portionem tuam ponebas* (Psal. XLIX, 18). Non est necesse rem planam, argumentatione dubiam facere. Quod sequitur, respondeat, unde illi sit orta suspicio, hæc ab hæreticis addita? « Quia, inquit, de eisdem rebus in aliis locis ejusdem auctoris catholice dictum legeram. »

12. *Origenis hæretica.* — Videamus, quod primum est, ut ordine venerit ad secundum. Probo ego inter multa Origenis mala, hæc maxime hæretica²: Dei Filium creaturam; Spiritum sanctum ministrum; mundos innumerabiles, æternis sibi sæculis succedentes; angelos versos in animas hominum; animam Salvatoris fuisse antequam nasceretur ex Maria: et hanc esse, quæ cum in forma Dei esset, non est rapinam arbitrata æqualem se esse Deo: sed se exinanivit, formam servi accipiens (Philipp. II); resurrectionem nostrorum corporum sic futuram, ut eadem membra non habeant, quia cessantibus membrorum officiis, superflua membra reddantur; ipsaque corpora tenuia et spiritalia paulatim evanescere, et in auram tenuem, atque in nihilum dissipari; in restitutione omnium, quando indulgentia principalis venerit, Cherubim et Seraphim, Thronos, Principatus, Dominationes, Virtutes, Potestates, D Archangelos, Angelos, diabolum, dæmones, animas omnium hominum, tam Christianorum, quam Judæorum et Gentilium, unius conditionis et

¹ Mihi legendum videtur in accusandi casu, reos. quorum alios damnaret, alios absolveret.

² Vide quæ de singulis hisce Origenis erroribus diximus ad Theophili Synodicam, et Epistolam ad Avitum, etc.

³ Imposuit fortasse Rufino prave intellectus locus iste Epiphaniæ hæres. 64, quæ Origenianorum est, num. 63, ubi Origenem ipsum alloquens: *Εἰ γὰρ ἐστὶν ἀληθὲς ὁ περὶ σοῦ ἄδεται, ὅτι ἐξαπισχίλιους βιβλίους συνεγράψω, ὧ ματαιοπόνε. Si enim*

A mensuræ fore. Cumque ad formam et libram æquitatis pervenerint, et rationabiles creaturas 504 omni corporum facie deposita, novus de mundi exilio populi revertentis monstraverit exercitus, tunc rursus ex alio principio fieri mundum alium, et alia corpora, quibus labantes de cælo animæ vestiantur, ut verendum nobis sit, ne qui nunc viri sumus, postea nascamur in feminas; et quæ hodie virgo, tunc [Al. postea] forte prostibulum sit. Hæc in Origenis libris ego hæretica doceo: tu ostende, in quo ejus opere his contraria legeris.

13. *Sex millia librorum Origenis.* — Nolo dicas, Quæ de eisdem rebus in aliis locis ejusdem auctoris catholice dicta legeram; ne me mittas ad sex millia librorum ejus³, quos legisse beatum papam Epiphanium criminaris; sed ipsa loca nomina: nec hoc mihi sufficiet, nisi eadem dicta ad verbum protuleris. Non est fatuus Origenes, et ego novi: contraria sibi loqui non potest. Igitur ex hac supputatione illa summa [Al. sententia] nascitur, non hæreticorum esse, quæ amputasti, sed Origenis, cujus ideo mala interpretatus es, quia putasti bona; et tibi tam bona, quam mala illius imputanda, cujus scripta in Prologo comprobasti.

14. *Hilarius et Ambrosius Origenis interpretes.* Anastasii epistola ad Joannem Hierosolymitanum. — Sequitur in eadem Apologia: « Origenis ego neque defensor sum, nec assertor, nec primus interpret. Alii ante me hoc idem opus fecerunt [Al. fecerant]: feci et ego postremus rogatus a fratribus. C Si jubetur, ne fiat, jussio observari solet⁴ in posterum. Si culpantur, qui ante jussionem fecerunt, culpa a primis incipiat. » Tandem evomuit, quod volebat, et omnis animi tumor in nostræ accusationis erupit invidiam. Ubi interpretatur libros *περὶ Ἀρχῶν*, me sequi se dicit: ubi accusatur cur hoc fecerit, meum ponit exemplum; et securus, et periclitans sine me vivere non potest. Audiat igitur quod nescire se simulat. Nemo tibi obicit, quare Origenem interpretatus es, alioqui Hilarius et Ambrosius hoc crimine tenebuntur; sed quia interpretatus hæretica, Præfationis tuæ laude firmasti. Ego ipse, quem in erimen vocas, sic [Al. ideo] septuaginta Homilias ejus transtuli, et nonnulla de Tomis, ut et mala in bonorum interpretatione 505 subtraherem, et aperte in libris *περὶ Ἀρχῶν* ad coarguendam translationem tuam, quid lector vitaret, ostenderem. Vis Origenem in Latinum vertere? Habes multas homilias ejus et to-

verum est, quod de te percrebuit, seu librorum millia a te esse conscripta, o infelix, qui inanissime desudaris, etc. Nusquam autem aut de librorum numero affirmavit Epiphanius, aut totidem a se lectos dixit. Iterum infra, atque alibi eandem hallucinationem ab Epiphanio cavet Hier., et Rufino exprobrat.

⁴ Alias editi cum Coisliniano ms., *observari debet.* In Hieronymum tota isthæc oratio est.

nos in quibus moralis tractatur locus, et Scripturarum panduntur obscura. Hæc interpretare: hæc rogantibus tribue. Quid primus labor tuus incipit ab infamia? Cur translaturus hæretica, in defensionem eorum præmittis quasi martyris librum, et id Romanis auribus ingeris, quod translatum totus orbis expavit? Aut certe si ideo interpretaris, ut eum hæreticum arguas, nihil de Græco mutes, et hoc ipsum præfatione testare, quod prudentissime papa Anastasius in epistola, quam contra te scribit ad episcopum Joannem, suo sermone complexus est, me liberans, qui id feci, et te arguens, qui facere noluisti. Ac ne forsitan hoc quoque neges, subieci exemplum ejus¹: ut si non vis audire fratrem monentem, audias episcopum condemnantem [*Al. calumniantem*].

45. *Rufinus Origenis defensor probatur. Eusebius Arianorum princeps. Rufini præfatio in Apologiam Pamphili pro Origene.* — Dicis te non esse defensorem neque assertorem Origenis: jam tunc tibi proferam librum tuum de quo in famosa illa præfatiuncula præclari operis tui his verbis loqueris: « Cujus diversitatis causam plenius tibi in *Apologético*, quam Pamphilus in libris suis scripsit, edidimus brevissimo libello superaddito, in quo evidentibus, ut arbitror, probamentis, corruptos esse in quamplurimis ab hæreticis et malevolis libros ejus ostendimus, et præcipue istos, quos nunc exigis ut interpreter, id est, *καὶ Ἀρχών*. » Non tibi suffecerat Eusebii, vel certe ut tu vis, Pamphili pro Origene defensio, nisi quod ab illis minus dictum putabas, tu quasi sapientior et doctior adderes? Longum est, si velim totum librum tuum huic operi inserere, et propositis capitalis ad singula respondere, quid in his vitiorum sermo habeat, quid mendaciorum assertio, quid inconsequens textus ipse verborum. Unde laciniosæ disputationis fastidia fugiens, et in actum verba compingens, tantum sensibus respondebo. Statim de portu egrediens, navem impedit. Referens enim de Apologia Pamphili martyris (quam nos Eusebii, Arianorum principis, probavimus) de qua dixerat, Prout potuimus, 506 vel res poposcit, Latino sermone digessimus, intulit: « Illud est, quod, desideriorum vir Macari, te admonitum volo, ut scias hanc quidem fidei regulam, quam de libris ejus supra exposuimus, esse talem, quæ et amplectanda et tenenda sit. In omnibus enim his catholicum inesse sensum evidenter probatur. » Quamvis de Eusebii libro multa subtraxerit, et in bonam partem de Filio et Spi-

ritu sancto nisus sit commutare; tamen multa in illo scandala reperiuntur, et apertissimæ blasphemie, quæ iste sua negare non poterit, catholica esse pronuntians. Dicit Eusebius, imo (ut tu vis) Pamphilus in isto volumine, Filium Patris ministrum¹: Spiritum sanctum non de eadem Patris Filiique substantia: animas hominum lapsas esse de cælo: et in hoc quod sumus de angelis commutati, in restitutione omnium æquales et angelos, et dæmones, et homines fore; et multa alia tam impia et nefaria, quæ etiam replicare sit criminis. Quid faciet assertor Origenis, et interpres Pamphili? Si in his, quæ emendavit, tanta blasphemia est, in illis, quæ ab hæreticis falsata confingit, quanta sacrilegia continentur? Cujus opinionis causam hanc suspicatur, quod vir neque stultus, neque insanus dicere sibi repugnantia non potuerit. Et ne forsitan putarem diversis eum varia scripsisse temporibus, et pro ætatibus edidisse contraria, addidit: « Quid facimus, quod interdum in eisdem locis, atque, ut ita dixerim, in consequenti pene capite sententia contrarii sensus invenitur inserta? Nunquid in eodem opere ejusdem libri, et interdum, ut diximus, statim in consequenti capitulo, oblitus sui esse potuit? Verbi gratia, ut qui superius dixerat, nusquam inveniri in omni Scriptura, ubi Spiritus sanctus factus vel creatus esse diceretur, continuo subjiceret, inter cæteras creaturas factum esse Spiritum sanctum? Aut iterum, qui Patrem et Filium unius substantiæ, quod Græce *ὁμοούσιον* dicitur, designavit: in consequentibus statim capitulis alterius esse substantiæ et creatum poterat dicere eum, quem paulo ante de ipsa natura Dei Patris pronuntiaverat natum? »

16. *Eusebius et Didymus in Origenis scita concedunt.* — Hæc ipsius verba sunt, negare 507 non potest. Nolo dicas: Verbi causa, ut qui superius dixerat, sed ipsum librum nomina, ubi prius bene dixerit, et postea male, ubi Spiritum sanctum et Filium de Dei Patris scribens esse substantia, statim in consequentibus asseruerit creaturas. Necisne me Origenis habere omnia? legisse quamplurima?

Ad populum phaleras, ego te intus, et in cute novi.
(*Præsius, Sat. 3*).

D Vir doctissimus Eusebius (doctissimum dixi, non catholicum, ne, more solito, mihi et in hoc calumniam struas) per sex volumina nihil aliud agit, nisi ut Origenem suæ ostendat fidei, id est, Arianæ perfidiæ. Et multa ponit exempla, et hoc constan-

¹ Hanc epistolam infra suo loco adnectimus ad Hieronymi mentem, qui illam a se descriptam Rufino ingerit.

² *Filium Patris ministrum.* Ita legendum docent omnes nostri mss. codices: nec veram retinent editi libri lectionem Hieronymi, qui non dixit. *Filii et Patris ministrum Spiritum sanctum*, sed *Filium Patris ministrum* dictum fuisse ab Eusebio.

Spiritum vero sanctum non esse de Patris Filiique substantia. MARTIAN. — Veteres editi, *Filii et Patris ministrum Spiritum sanctum*. Forte scriptum quidem fuit, *Filium Patris ministrum, Filii Spiritum sanctum, non de eadem* etc. Hieronymus paulo supra: « Origenis hæc maxime hæretica: Dei Filium creaturam, Spiritum sanctum ministrum, » etc.

ter probat. Tibi ergo in quo somnio Alexandrini A carceris revelatum est, ut quæ ille vera profitetur, falsata confingas? Sed forsitan hic, ut Arianus, ab hæreticis addita, in occasionem sui traxit erroris, ne solus male sensisse contra Ecclesiam putaretur. Quid respondemus pro Didymo, qui certe in Trinitate catholicus est? Cujus etiam nos de Spiritu sancto librum in Latinam linguam vertimus (*Vid supra*). Certe hic in his, quæ ab hæreticis in Origenis operibus addita sunt, consentire non potuit; et in ipsis περὶ Ἀρχῶν, quos tu interpretatus es libris, breves dictavit Commentariolos, quibus non negaret ab Origene scripta, quæ scripta sunt: sed nos simplices homines non posse intelligere, quæ dicuntur: et quo sensu in bonam partem accipi debeant, persuadere conatur. Hoc duntaxat de Filio et Spiritu sancto. Cæterum in aliis dogmatibus et Eusebius et Didymus apertissime in Origenis scita concedunt, et quod omnes Ecclesiæ reprobant, catholice et pie dictum esse defendunt.

17. *Rufinus de adulteratione librorum Origenis.* — Videamus tamen, quibus argumentis probare nitatur Origenis ab hæreticis scripta vitiosa. « Clemens, inquit, apostolorum discipulus, qui Romanæ Ecclesiæ post apostolos episcopus et martyr fuit, libros edidit¹, qui appellantur ἀναγνωρισμός, id est, *recognitio*, in quibus cum ex persona Petri apostoli doctrina, quasi vere apostolica in quamplurimis exponatur: in aliquibus ita Eunomii dogma inseritur², ut nihil aliud quam ipse Eunomius disputare credatur, Filium Dei creatum 508 de nullis exstantibus asseverans. » Et post alia, quæ prolixum est scribere: « Quid, quæso, ait, de his sentiendum est, quod apostolicus vir³ hæretica scripserit? An id potius credendum, quod perversi homines ad assertionem dogmatum suorum sub virorum sanctorum nomine, tanquam facilius credenda, interseruerint ea, quæ illi nec sensisse, nec scripsisse credendi sunt? » Clementem quoque Alexandrinæ Ecclesiæ presbyterum, virum catholicum, scribit in libris suis interdum Dei Filium dicere creatum, et Dionysium Alexandriæ urbis episcopum, virum eruditissimum, contra Sabellium quatuor voluminibus disputantem, in Arianum dogma delabi. Et sub his exemplis illud agit, ut non ecclesiasticos et catholicos viros male sensisse, sed ab hæreticis eorum scripta corrupta esse testetur, et concludat ad extremum, dicens: « De Origene quoque, in

quo similiter, ut in his quos supra diximus, quædam diversitas invenitur, istud non sufficiat sentire, quod de præjudicatis jam catholicis sentitur vel intelligitur viris, ne simili causæ, similis sufficiat excusatio. » Si conceditur, ut quidquid in libris noxium reperitur⁴, ab aliis corruptum sit [*Al. id si ita est nihil, etc.*], nihil eorum erit, quorum fertur nominibus; sed his deputabitur, a quibus dicitur esse vitiatum. Quamquam et illorum non erit, quorum incerta sunt nomina: atque ita fiet, ut dum omnium omnia sunt, nihil alicujus sit. Hac defensionis perturbatione nec Marcion, nec Manichæus, nec Arius, nec Eunomius accusari poterunt: quia quidquid nos ab his impie dictum objecerimus, discipuli respondebunt, non a magistris suis editum [*Al. dictum*], sed ab inimicis esse violatum. Hoc genere et iste ipse tuus liber, tuus non erit, sed forsitan meus. Et meus liber, quo tibi accusatus respondeo, si in illo aliquid reprehenderis, non erit meus, sed tuus, a quo reprehenditur. Et dum omnia ad hæreticos refers, quid ecclesiasticis tribues, quibus proprium nihil relinquis? Et quomodo, inquires, in libris eorum vitiosa nonnulla sunt? Si me causas vitiorum nescire respondero, non statim illos hæreticos judicabo. Fieri enim potest, ut vel simpliciter erraverint, 509 vel alio sensu scripserint, vel a librariis imperitis eorum paulatim scripta corrupta sint. Vel certe antequam in Alexandria quasi dæmonium meridianum Arius nasceretur, innocenter quædam et minus ante locuti sunt, et quæ non possint perversorum hominum calumniam declinare. Objiciuntur Origeni crimina, et tu non illum defendis, sed alios accusas; nec crimen renuis, sed criminorum turbam requiris. Si tibi diceretur, quos habet Origenes in hæresi socios, recte ista proferes. Nunc ante quæritur, hæc quæ in Origenis libris scripta reperiuntur, bona sint an mala? Taces, et pro his alia loqueris. Clemens hoc ait, Dionysius in isto errore deprehenditur: Athanasius [*Al. Anastasius*] episcopus⁵ sic Dionysii defendit errorem: apostolorum scripta similiter depravata sunt; quomodo et nunc ab aliis tibi hæreseos crimen impingitur, et tu pro te taces, et pro me confiteris. Ego neminem accuso, pro me tantum respondisse contentus. Non sum quod arguis: si tu es quod accusaris, ipse videris. Nec absolutio mea me, nec reatus te, aut innocentem aut obnoxium crimini probabunt.

18. *Epistola Origenis ad amicos Alexandriæ. Origenianæ epistolæ prior pars.* — Præmissa

¹ Qui appellantur ἀναγνωρισμός. Nullus est codex ms. apud nos, qui pure non legat ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΜΟΣ, licet imperiti lectores et scriptores posuerint ad marginem quorundam exemplarium, *anathorismos*; quem errorem retinent editi ante nos libri. MARTIAN.

² Hac etiam de causa. *Clementis recognitiones*, jam inde ab Eusebio suppositionis ab omnibus postulantur. Rufinus Latine vertit.

³ Additur in Rufini editionibus, *imo pene apostolus*.

⁴ Nos ita ex ingenio reposuimus *noxium*, cum in editis libris omnibus nullo sensu hactenus obtinisset *omnium*.

⁵ *Athanasius episcopus*. Pro nomine *Athanasii* plures codices retinent, errore librorum veterum, nomen *Anastasii*. MARTIAN.

falsatione ab hæreticis, apostolorum, et utriusque Clementis, atque Dionysii, venit ad Origenem, et his verbis loquitur. « Ipsius hoc conquerentis et deplorantis scriptis ac vocibus probavimus. Quid enim ipse cum adhuc in carne vivens¹, sentiens, vidensque perpessus sit de librorum suorum vel sermonum corruptionibus, vel adulterinis editionibus, ex ipsius epistola quam scribit ad quosdam charos suos Alexandriam, evidenter docetur. » Statimque exemplum subjungit epistolæ, et quæ falsitatem scriptorum Origenis hæreticis imputat, ipse incipit a falsitate: non ita interpretans ut habetur in Græco, nec id Latinis insinuans, quod ipse in suis litteris profitetur. Cumque illa epistola tota Demetrium Alexandrinæ urbis pontificem laceret, et in totius orbis episcopos et clericos invehatur, et frustra ab Ecclesiis excommunicatum esse se dicat, nec velle in maledictis referre vicem, ne scilicet maledicus videatur esse homo, qui in tantum cautus sit ad maledicendum, ut ne diabolo quidem audeat maledicere; unde et Candido, Valentiniani dogmatis sectatori, calumniandi se occasionem **510** dederit, quod diabolum salvandæ dixerit esse naturæ: hic dissimulato argumento epistolæ, fingit pro Origene, quod ille non loquitur. Unde epistolæ ipsius partem paululum ex superioribus transtuli, et his junxi, quæ ab ipso commatice doloseque translata sunt, ut quo consilio superiora tacuerit, ipse lector agnoscat. Contra sacerdotes ergo Ecclesiæ generaliter disputans, a quibus indignus communione ejus fuerat iudicatus, hæc intulit: « Quid necesse est de prophetarum sermonibus dicere, quibus sæpissime pastoribus, et majoribus natu, et sacerdotibus, ac principibus populi comminantur et arguunt eos? Quæ absque nobis de sanctis Scripturis elicere potestis, et liquido pervidere, quod forsitan hoc tempus sit, de quo dicitur: « Nolite credere amicis, nec speretis in principibus (*Mich. vii, 5*); » et nunc impleatur vaticinium: « Duces populi mei me nescierunt, filii stulti sunt, et non sunt sapientes. Sapientes sunt, ut faciant mala, bene autem facere nesciunt (*Jerem. iv, 21, 22*); » quorum magis misereri quam eos odisse debemus, et orare pro illis, quam eis maledicere. Ad benedicendum enim, et non ad maledicendum creati sumus. Unde et Michael cum adversus diabolum disputaret de Moysi corpore, ne tanto quidem malo ausus est iudicium inferre blasphemiam, sed dixit: « Increpet tibi Dominus (*Judæ 9*). » Cui quid simile etiam in Zacharia legimus: « Increpet tibi Dominus, diabole: et increpet Dominus in te, qui elegit Jerusalem (*Zachar. iii, 2*). » Itaque et nos cupimus increpari a Domino eos qui nolunt cum humilitate a proximis increpari. Dicente autem Mi-

¹ In rufini editionibus, *in carne esset vivens*. In codice autem collegii Romani verbum *sentiens*, quod subsequitur, non habetur.

chaele: « Increpet tibi Dominus, diabole; » et Zacharia similiter: « Utrum increpet, an non increpet Deus diabolum, ipse viderit. Et si increpat, quomodo increpet, ipse agnoscat. » Et post multa quæ prolixum est scribere, addit: « Nos hoc sentimus quod ejicientur de regno cælorum, non solum qui grandia peccaverunt, verbi gratia, fornicatores, et adulteri, et masculorum concubitores, et fures, sed et qui minora deliquerunt, ex eo quod scriptum est: « Neque ebriosi, neque maledici regnum Dei possidebunt (*I. Cor. vi, 10*); » et tam in bonitate quam in severitate Dei esse mensuram. Unde cuncta nitimur agere consilio: in vini quoque potu, et in moderatione sermonis, ut nulli audeamus maledicere. Ergo cum propter **511** Dei timorem caveamus in quempiam maledicta conferre, recordantes illius dicti, « Non fuit ausus iudicium inferre blasphemiam (*Judæ 9*), » quod dicitur de Michael contra diabolum; et in alio loco: « Dominationes quidem reprobant, glorias autem blasphemant (*Ibid. 10*); » quidam eorum qui libenter contentiones reperiunt, ascribunt nobis et nostræ doctrinæ blasphemiam, super qua ipsi viderint, quomodo illud audiant: « Neque ebriosi, neque maledici regnum Dei possidebunt (*I. Cor. vi, 10*); » licet patrem malitiæ et perditionis eorum, qui de regno Dei ejicientur, dicant posse salvari, quod ne mente quidem quis captus dicere potest. » Cætera quidem ex eadem epistola transtulit pro hoc, quod in fine verborum Origenis interpretati sumus. « Ergo cum propter timorem Dei caveamus in quempiam maledicta conferre, » et reliqua: iste fraudulenter amputatis superioribus, ex quibus inferiora dependent, sic cœpit transferre epistolam, quasi hoc sensu superius esset exordium², et ait: « Quidam eorum qui libenter habent criminari proximos suos, ascribunt nobis et doctrinæ nostræ crimen blasphemiam, quod a nobis nusquam audierunt: de quo ipsi viderint, nolentes observare mandatum illud quod dicit: « Quia maledici regnum Dei non possidebunt; » dicentes asserere me patrem malitiæ et perditionis eorum qui de regno Dei ejicientur, id est diabolum, esse salvandum: quod ne aliquis quidem mente motus et manifeste insaniens dicere potest. »

19. Dialogus Candidi Origenis. Liber Novatiani de Trinitate. — Conferte Origenis verba, quæ supra ad verbum transtuli, his quæ ab isto non versa sunt, sed eversa, et quantam inter se non solum verborum, sed et sensuum habeant dissonantiam, perspicietis. **512** Obsecro ne molesta sit vobis prolixior interpretatio. Idcirco enim omnia vertimus, ut quo consilio superiora tacuerit, probaremus. Habetur dialogus apud Græcos

² Victorius maluit, quasi hoc sensus esset exordium id est, quasi inde sensus inciperet, cum superius incepisset.

Origenis et Candidi Valentinianæ hæreseos defensoris, in quo duos Andabatas digladiantes inter se spectasse me fateor. Dicit Candidus Filium de Patris esse substantia, errans in eo quod *προβολήν*¹, id est, *prolationem* asserit. E regione Origenes juxta Arium et Eunomium repugnat, eum vel prolatum esse, vel natum, ne Deus Pater dividatur in partes; sed dicit sublimem et excellentissimam creaturam voluntate exstitisse Patris, sicut et cæteras creaturas. Rursus ad secundam veniunt quæstionem. Asserit Candidus diabolium pessimæ esse naturæ, et quæ salvari nunquam possit. Contra hoc recte Origenes respondit, non eum perituræ esse substantiæ, sed voluntate propria corruisse, et posse salvari. Hoc Candidus vertit in calumniam, quasi Origenes dixerit diaboli naturam esse salvandam²: quod ille falso objecerat, hic refutat. Et intelligimus in hoc tantum dialogo ab Origene argui hæreticam falsitatem, et non in cæteris libris, de quibus nunquam quæstio fuit. Alioqui si omnia quæ hæretica sunt, non erunt Origenis, sed hæreticorum: omnes autem prope modum illius tomi his erroribus pleni sunt; nihil Origenis erit, sed eorum, quorum ignoramus vocabula. Non ei sufficit Græcos et antiquos calumniari, de quibus pro vetustate temporum et longinquitate regionum habet licentiam quidquid voluerit mentiendi: venit ad Latinos, et primum ponit Hilarium³ confessorem, quod post Arimiensem synodum liber 513 illius falsatus ab hæreticis sit. Et ob hanc causam cum in consilio

¹ Verba, *id est prolationem*, non habentur apud Victorium, qui in eo certe fallitur, quod arbitratur *προβολήν* excellentiam significare, sive *ἐξοχήν*, ideoque errare Candidum, quod Patrem excellentiorem Filio diceret. Imo vero *προβολή*, *productio* est, quo sensu sæpe apud ecclesiasticos veteres, et præcipue Irenæum occurrit, in eoque Candidus blasphemabat, quod cum Valentino *προβολήν*, productionem ejusmodi asserebat, qua procreatus ab æonibus Jæsus esset. Nimirum hoc intellectu, Filium *prolationem* comminiscabatur, et *prolativum Verbum* prædicabat, ne Deo Patri esset *istiusmodi Verbum Filius*, cujusmodi per *insitam nobis loquendi naturam verborum omne profertur in vocem*, quemadmodum testatur S. Hilarius lib. *de Synodis*, num. 46. Vide in hanc rem S. quoque Epiphanium hæresi 31. Hunc porro sensum damnat Sirmiensis concilii canon 8, tum Romana synodus sub Damaso an. 578; quin et Ariani ipsi vocabulum, tametsi dolo malo facerint, merito repudiarunt. Sed Tertullianus, *contra Praxeam*, cap. 8, dampnata Valentini intelligentia, vocis usum defendit. « Deum Filium, inquit, agnosco; » tum, « Hoc si quis putaverit me *προβολήν* aliquam introducere, hoc est *prolationem* rei alterius ex altera, quod fecit Valentinus, *Æonem* de *Æone* producens: primo quidem dicam, Non ideo non utatur et veritas vocabulo isto, et re ac sensu ejus, quia et hæresis utitur? imo hæresis potius ex veritate accepit, quod ad mendacium suum strueret. » Certe *προβολήν* Verbi productionem appellare nihil prohibet, et a S. Gregorio Nazianzeno aliisque Patribus Verbi *προβολήν*; Pater nuncupatur.

² Recole totam hanc de Hilario ejusque falsato libello fabulam apud Rufinum in libro de Adulte-

A episcoporum ei quæstio moveretur, proferri librum de domo sua jusserit: qui, nesciente se, in scriniis suis hæreticus tenebatur. Cumque prolatus fuisset, et ab omnibus hæreticus judicatus, auctor libri excommunicatus, de concilii conventionem discesserit. Et tantæ auctoritatis se putat, et cum hæc familiaribus suis narrat somnium, nemo ei contra confessorem ista simulanti audeat contradicere. Responde, quæso; synodus, a qua excommunicatus est, in qua urbe fuit? Dic episcoporum vocabula: profer sententias subscriptionum, vel diversitatem, vel consonantiam. Doce qui eo anno consules fuerint, quis imperator hanc synodum jusserit congregari: Galliæne tantum episcopi fuerint, an et Italiæ, et Hispaniæ: certe quam ob causam synodus congregata sit. Nihil horum nominas, sed virum eloquentissimum, et contra Arianos Latini sermonis tubam, ut Origenem defendas, excommunicatum a synodo criminariæ. Sed confessoris calumnia utcunque toleranda est. Transit ad inclytum martyrem Cyprianum, et dicit Tertulliani librum, cui titulus est, *de Trinitate*, sub nomine ejus Constantinopoli a Macedonianæ partis hæreticis lectitari. In quo crimine mentitur duo. Nam nec Tertulliani³ liber est, nec Cypriani dicitur; sed Novatiani, cujus et inscribitur titulo: et auctoris eloquium, styli proprietates demonstrat.

20. *Fabula de Hieronymo*. — Et superfluum puto apertas ineptias confutare, cum mihi mea ingeratur fabella, a synodo videlicet⁴, et sub

C ratione librorum Origenis, ubi rem fusius narrat. Hieronymus hic a Rufino confictam reclamat; sed si tantisper consideremus, unde originem traxerit fabula, erroris potius quam malæ fidei postulandus erit presbyter Aquileiensis. Puta, librum a Rufino memoratum, eum esse, quo Seleuciensis atque Arimiensis synodi historiam Hilarius complexus fuerat, eumque jam tum temporis falsatum ac corruptum ab Arianis. Notum porro est omnibus alia ex parte quod, cum Mediolani congressum habuisset Hilarius cum Auxentio, atque hic se Catholicum vaserrime simulasset, considentibus fere decem episcopis, et quæstore, et magistro, Valentinianus jusserit Hilarium Mediolano cedere et Auxentii communioni ipse se junxerit. Hæc cum auditu accepisset Rufinus, putaverit ex animo, non truncatum Hilarii librum, sed erroribus hæreticorum opera deformatum, et ob illos errores auctorem libri Hilarium exsilio multatum.

³ Haud exstat Novationi liber, qui tamen ab ipso Hieronymo in Catalog. cap. 79 Tertullianici operis de Trinitate *ἐπιτομή* dicitur, quod *plerique nescientes Cypriani existimant*. Confer quæ in eum locum adnotamus.

⁴ A synodo videlicet. In quamplurimis exemplaribus mss. legimus, *asino videlicet lyra*; sed imperitia librorum est, quia nescierunt synodum congregatam a Damaso contra Apollinaristas, in qua ecclesiasticas epistolas dictandas tradidit Hieronymo. Vide hujusmodi fabulam apud Rufinum, MARTIAN.

— Hæc videtur œcumenica synodus anni 582, sub Damaso Romæ habita. Porro fabulam depravati Athanasiani libri non accusat Hieronymus

nomine cujusdam amici Damasi Romanæ urbis episcopi ego petar, cui ille ecclesiasticas epistolas dictandas tradidit, et Apollinarianorum versutiæ describantur, quod Athanasii librum ubi *Dominicus homo* scriptus est, ad 514 legendum acceptum ita corruerint, ut in litura id quod raserint, rursus scriberent, ut scilicet non ab illis falsatum, sed a me additum putaretur. Quæso te, amice charissime, ut in ecclesiasticis tractatibus, ubi de veritate dogmatum quæritur, et de salute animarum nostrarum majorum flagitatur auctoritas, hujuscemodî deliramenta dimittas et prandiorum cœnarumque fabulas pro argumento non teneas veritatis. Fieri enim potest, ut etiam si a me verum audisti, alius qui hujus rei ignarus est, dicat a te esse compositum: et quasi minum Philistionis¹, vel Lentuli, ac Maruli stropham eleganti sermone confictam.

21. *De S. Epiphania querela.* — Quo non perveniat semel effrenata temeritas? Post excommunicationem Hilarii, post Cypriani *ψευδεπιγραφοῦ* hæreseos librum, post Athanasii, me dormitante, lituram, simul et inscriptionem, erupit aliquando contra papam Epiphanium et dolorem pectoris sui, quod eum in epistola quam ad Joannem episcopum scripserat, hæreticum arguit, in *Apologia* pro Origene digere, et his se sermonibus consolatur: « Quin potius aperienda est hoc in loco veritas latens. Non enim possibile est, tam iniquo judicio uti quemquam hominum, ut de causa æquali non æqualiter sentiat. Sed quod auctores obrectatorum ejus hi sunt, qui vel in Ecclesia disputare latius solent, vel etiam libros scribere, qui totum de Origene vel loquuntur, vel scribunt. Ne ergo plures ipsorum furta cognoscant, quæ utique si ingrati in magistrum non essent, nequaquam criminosa viderentur, simpliciores quosque ab ejus lectione deterrent. Denique quidam ex ipsis, qui se velut evangelizandi necessitatem per omnes gentes et per omnes linguas habere putat, de Origene male loquendi, sex millia librorum ejus se legisse, quam plurima 515 fratrum multitudine audiente, confessus est. Qui si utique (ut ipse dicere solet) pro cognoscendis ejus malis legebat, sufficere poterant decem libri ad cognoscendum, aut viginti certe, aut ut plurimum triginta.

falsi, sed tantum inter ea amandat, quæ seriè disputationi non faciunt. De *Dominici* autem *hominis* appellatione ad Christum significandum, quam alii e veteribus reprobarent, alii tuerentur, multa ad librum Didymi *de Spiritu sancto* congestimus n. 51, in notis; quas vide, si lubet.

¹ Philistionis meminit S. Epiphanius hæres. 36. Gnostic. n. 4; Lentuli Tertullianus *de Pallio* cap. 4. Marulli dictum illud exstat sane festivum ad parasitum gulosum. *Tu Hectorem imitaris, ab Illo nunquam recedis.* Tres autem una commemorat Marius Mercator in *Commonit.*: *Unus Philistion, unus Latinorum Lentulus, unus tibi Marullus comparandus.*

² Vid. supra num. 13, in notis.

³ *Beati episcopi Anastasius, etc. Anastasius Ro-*

A Sex millia autem librorum legere¹, non jam est errores ac mala velle cognoscere, sed totam penè vitam disciplinis ejus ac studiis dedere. Quomodo ergo iste merito audiendus est, cum eos culpatur, qui instructionis suæ causa perpauca ejus (salva fidei regula atque integra pietate) legerrunt?

22. *Epiphanius quinque linguas noverat.* — Qui sunt isti, qui in Ecclesia disputare latius solent? qui libros scribere? qui totum de Origene loquuntur et scribunt? qui dum suam volunt furta cognosci, et ingrati sunt in magistrum, ideo simplices ab illius lectione deterrent? Nominatim debes dicere, et ipsos homines denotare. Ergo beati episcopi Anastasius², et Theophilus, et Venerius (Mediolani), et Chromatius (Aquileiæ), et omnis fœderis Orientis quam Occidentis Catholicorum synodus³, qui pari sententia, quia pari et spiritu, illum hæreticum denuntiant populis, fures librorum illius judicandi sunt: et quando in Ecclesiis prædicant, non Scripturarum mysteria, sed Origene furta commemorant? Non tibi sufficit passim contra omnes detrectatio, nisi specialiter contra beatum et insignem Ecclesiæ sacerdotem styli tui lanceam dirigas? Quis est ille, qui velut necessitatem evangelizandi per omnes gentes et per omnes linguas habere se putat, de Origene male loquendi? qui sex millia librorum ejus se legisse, quam plurimam fratrum multitudine audiente, confessus est? In qua multitudine et caterva fratrum tu quoque medius eras, quando ille in sua Epistola queritur, pro Origene hæresi nefaria a te dogmata esse prolata? Crimini ei damnum est quare Græcam, Syram, et Hebræam et Ægyptiacam linguam, ex parte et Latinam noverit? Ergo et apostoli et apostolici viri, qui linguis loquebantur, in crimine sunt; et me trilinguem, bilinguis ipse ridebis⁴? De sex millibus autem librorum, quos 516 ab eo lectos esse confingis, quis credet aut te verum dicere, aut illum potuisse mentiri? Si enim Origenes sex millia scripsisset librorum, potuerat fieri ut vir eruditissimus [*Al. eruditus*], et ab infantia sacris Litteris institutus, pro curiositate et scientiæ legisset aliena. Quod vero ille non scripsit, quomodo iste legere potuit? Numera indices librorum ejus qui in tertio volumine Eusebii, in quo scripsit vi-

D mæ, Theophilus Alexandriæ, Venerius Mediolani, Chromatius Aquileiæ episcopus erat. MARTIAN.

⁴ Refertur a Labbæo t. V *Concilior.* pag. 668; universa Occidentalium synodus, quæ *accepit et probavit Alexandrinorum Ecclesiæ sententiam in impium* (Origenem) *latam*, ut loquitur Theophilus in sermone quem Justinianus imperator laudat. Vide Theophili synodicam, tresque alias, quæ illam subsequuntur epistolas, a nobis editas tom. I, sub numer. 72 et sequentibus.

⁵ Videtur Victorio Hieronymus ludere in *bilinguis* nomine, ut obtrectatorem potius notet, quam duarum linguarum peritum scientia. Hier. infra lib. III. *Tu bilinguis, qui tantum habes Græci Latinique sermonis scientiam, ut et Græci te Latinum, et Latini te Græcum putent.*

tam Pamphili, continentur: et non dico sex milia sed tertiam partem non reperies. Habemus epistolam supradicti pontificis, in qua huic calumniæ tuæ, dum adhuc esses in Oriente, respondet, et apertissimum mendacium libera veritatis fronte confutat.

23. *Habebat in animo scribere contra Pamphili Apologiam. Lib. de Viris illustr. ad Dextrum. Transtulit homilias Origenis in adolescentia.* — Post hæc et tanta audes in *Apologia* tua dicere, te non esse defensorem Origenis, neque assertorem illius, pro cuius defensione Pamphilus et Eusebius tibi parum dixisse sunt visi. Adversum quæ volumina (si Dominus vitæ hujus dederit spatium) alias respondere conabor. Nunc tantum tuis assertionibus obviase sufficiat, et hoc breviter prudentem instruxisse lectorem, me istum librum qui sub nomine Pamphili ferebatur, vidisse primum scriptum in codice tuo; et quia non erat mihi curæ quid pro hæretico diceretur, sic semper habuisse, quasi diversum esset opus Pamphili et Eusebii: postea vero quæstione mota, scriptis eorum respondere voluisse, et ob hanc causam legisse, quid pro Origene unusquisque sentiret, perspicueque deprehendisset, quod primus liber sex voluminum Eusebii ipse esset, qui unus sub nomine Pamphili a te editus est, tam Græce quam Latine, immutatis duntaxat sensibus de Filio et Spiritu sancto, qui apertam blasphemiam præferebant. Unde etiam ante annos ferme decem cum Dexter amicus meus, qui præfecturam administravit prætorii, me rogasset, ut auctorum nostræ religionis et indicem texerem, inter cæteros tractatores posui et hunc librum a Pamphilo editum, ita putans esse, ut a te et tuis discipulis fuerat divulgatum. Sed cum ipse dicat Eusebius Pamphilum nihil scripsisse, exceptis brevibus Epistolis ad amicos: et primus liber sex voluminum illius, eadem et eisdem verbis contineat, quæ sub nomine Pamphili a te ficta sunt, perspicuum est te idcirco librum hunc disseminare voluisse, ut sub persona martyris hæresim introduceres. Cumque de hoc ipso libro quem Pamphili simulas, multa perverteris, et aliter in Græco, aliter in Latino sit, fraudem tuam errori meo imputare non debes. Credidi enim ejus esse librum, quem titulus præferebat, sicut περί Ἀρχῶν, et multa alia Origenis opera, plurimorumque Græciæ tractatorum, quæ aut ante non legi aut nunc compellor legere, quæstione hæresos suscitata, ut sciam quæ vitare debeam, quæ probare. Unde et in adolescentia homilias tantum ejus quas loquebatur ad populum, in quibus non tanta scandala tenebantur, simpliciter rogantibus transtuli, nullis præjudicans ex his quæ probantur, illa suscipere quæ manifeste hæretica sunt. Certe (ut compendium longi sermonis faciam) sicut ego ostendo, me ab his accepisse librum qui de tuo codice transcripserunt:

¹ Psalterium puto innui ex Hebræo Latine a Sophronio vulgatum.

A sic tu doce a quo exemplar acceperis, ut qui auctorem libri dare alium non potuerit, ipse falsitatis reus teneatur. « Bonus homo de bono cordis thesauro profert illa quæ bona sunt (*Matth.* xii, 35); » atque ex pomorum dulcedine, generosi seminis arbor agnoscitur.

24. *Epistola supposita Hieronymo.* — Scribit frater Eusebius se apud Afros episcopos, qui propter ecclesiasticas causas ad comitatum venerant, epistolam quasi meo scriptam nomine reperisse, in qua agerem pœnitentiam, et me ab Hebræis in adolescentia inductum esse testarer, ut Hebræa volumina in Latinum verterem, in quibus nulla sit veritas. Quod audiens obstupui. Et quia « In ore duorum vel trium stat omne verbum (*Deut.* xvii, 6; *Matth.* xviii, 16; *II Cor.* xiii, 1), » unicus testis, nec Catoni creditum est, id ipsum multorum me ex Urbe fratrum scripta docuerunt, sciscitantium, an ita se haberet, et a quo ipsa epistola disseminata esset in vulgus lacrymabiliter indicantium. Qui hoc ausus est facere, quid aliud non audeat? Bene, quod malitia non habet tantæ vires, quantos conatus. Perierat innocentia, si semper nequitia juncta esset potentia, et totum quidquid cupit calumnia, 518 prævaleret. Stylus meus, qualiscunque est, et formam eloquii vir disertissimus exprimere non potuit; sed inter ipsas præstigias, et alterius personam, qua se fraudulenter induerat, quis esset ostendit. Ergo ille qui epistolam sub nomine meo pœnitentiæ fluxerat, quod male Hebræa volumina transtulisset, objicere dicitur, me in Septuaginta condemnationem Scripturas sanctas interpretatum, ut sive falsa sunt, sive vera quæ transtuli, in crimine maneam; dum aut in novo opere fateor me errasse, aut recens editio veteris condemnatio sit [*Al. fit*]. Miror quomodo in eadem epistola homicidam, et adulterum, et sacrilegum, et parricidam me esse non dixerit, et quidquid potest tacita mentis cogitatio intra se turpitudinis volvere. Gratias ei debeo agere, quod cum tanta silva sit criminum, unum erroris vel falsitatis crimen objecerit. Egone contra Septuaginta interpretes aliquid sum locutus, quod ante annos plurimos diligentissime emendatos, meæ linguæ studiosis dedi, quos quotidie in conventu fratrum edissero, quorum Psalmos jugi meditatione decanto? Tam stultus eram, ut quod in pueritia didici, senex oblivisci vellem? Universi tractatus mei horum testimoniis texti sunt. Commentarii in duodecim Prophetas, et meam et Septuaginta editionem edisserunt. O labores hominum, semper incerti! O mortalium studia contrarios interdum fines habentia! Unde me putabam bene mereri de Latinis meis, et nostrorum ad discendum animos concitare, quod etiam Græci versum de Latino post tantos interpretes non fastidiunt¹; inde in culpam vocor, et nauseanti stomacho cibos ingero. Et quid

S. doctore redditum, atque ex Latino Græce a

in homine tutum sit, innocentia criminosa est? Dormiente patrefamilias inimicus homo zizania superseminavit (*Matth.* XIII, 25). • Exterminavit vineam aper de silva, et singularis ferus depæstus est eam (*Psal.* LXXIX, 13). » Ego taceo, et litteræ non meæ loquuntur contra me. Ignoro crimen, et crimen in toto orbe confiteor. « Heu mihi, mater mea ut quid me genuisti, virum qui judicer et discernar omni terræ (*Jerem.* xv, 10, *sec.* LXX) ? »

25. *Ex Prologo in Genesin.* — Omnes Præfationum veteris Instrumenti, quarum ex parte exempla subjeci, huic rei testes sunt. Et superfluum est, quod in illis dictum est, 519 aliter quam ibi dictum est scribere. Incipiam igitur a Genesi, cujus Prologus talis est : « Desiderii mei desideratas accepi epistolas, qui quodam præsigio futurorum, cum Daniele sortitus est nomen, obsecrantis ut translatum in linguam Latinam de Hebræo sermone Pentateuchum nostrorum auribus traderem. Periculosum opus certe, et obtrectatorum latratibus patens² ; qui me asserunt in Septuaginta interpretum sagillationem, nova pro veteribus cedere : ita ingenium, quasi vinum probantes, cum ego sæpissime testatus sim, me pro virili³ portione in tabernaculo Dei offerre quæ possim ; nec opes alterius, aliorum paupertate fœdari. Quod ut auderem, Origenis me studium provocavit, qui editioni antiquæ translationem Theodotionis miscuit. asterisco ÷, et obelisco ✕. id est, stella et veru, opus omne distinguens : dum aut illucere facit, quæ minus ante fuerant, aut superflua quæque jugulat et confodit, maximeque quæ evangelistarum et apostolorum auctoritas promulgavit. In quibus multa de veteri Testamento legimus, quæ in nostris codicibus non habentur, ut est illud : « Ex Ægypto vocavi filium meum (*Osee* XI, 1) ; » et : « Quoniam Nazareus vocabitur (*Matth.* II, 23) ; » et : « Videbunt in quem compunxerunt (*Zach.* XII, 10) ; » et : « Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ (*Joan.* VII, 38) ; » et : « Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit⁴, quæ præparavit Deus diligentibus se (*I Cor.* II, 9) ; » et multa alia. quæ proprium σύνταγμα desiderant. Interrogemus ergo eos, ubi hæc scripta sint ; et cum dicere non potuerint, de libris Hebræis proferamus. Primum testimonium est in Osee. Secundum in

¹ Martianeus qui judicet et discernat ; alibi qui judicaret in Græco autem est, δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον πάση τῇ γῆ.

² In ipsa Præfat, additur meorum, Sed in hac quemadmodum et subsequentibus illustrandis hic nom immoramur, quod suo loco ante Scripturæ ipsos libros præstitimus.

³ Duo codices. collegii Rom. unus, alter Palatinus, pro vili.

⁴ Alibi obello. Mox pro illucere, Erasmus et Victorius legerunt illustria, ut concinuis, puto, legerent, non ut verius. Mihi subintelligendum potius videtur verbum illustria post fuerant, textu nihil immutato. Sic in Præfat. ad Paralip. asteriscis, inquit, designans quæ minus ante fuerant.

⁵ Victorius, quod alibi Hieronymus plurimum nu-

A Isaia. Tertium in Zacharia. Quartum in Proverbis Quintum æque in Isaia. Quod multi ignorantes, apocryphorum deliramenta sectantur, et Iberas nœnias libris authenticis præferunt⁶. Causas erroris non est meum exponere. 520 Judæi prudenti factum dicunt esse consilio, ne Ptolemæus unius Dei cultor, apud Hebræos etiam duplicem divinitatem deprehenderet : quod maxime idcirco faciebant, quia in Platonis dogma cadere videbatur. Denique ubicunque sacratum aliquid Scriptura testatur de Patre et Filio et Spiritu sancto, aut aliter interpretati sunt, aut omnino tacuerunt, ut et regi satisfacerent, et arcanum fidei non divulgarent. Et nescio quis primus auctor septuaginta cellulas Alexandriæ mendacio suo extruxerit, quibus divisi eadem scriptitarint, cum Aristeas, ejusdem Ptolemæi ὑπερασπιστής, et multo post tempore Josephus, nihil tale retulerint ; sed in una basilica⁷ congregatos contulisse scribant, non prophetasse. Aliud est enim vatem, aliud interpretem esse. Ibi spiritus ventura prædicat, hic eruditio et verborum copia ea quæ intelligit transfert. Nisi forte putandus est Tullius Æconomicum Xenophontis, et Platonis Protagoram, et Demosthenis pro Ctesiphonte orationem afflatus rhetorico spiritu transtulisse ; ut aliter de eisdem libris per Septuaginta interpretes, aliter per apostolos Spiritus sanctus testimonia texuerit ; ut quod illi tacuerint, hi scriptum esse mentiti sint. Quid igitur damnamus veteres ? Minime. Sed post priorum studia, in domo Domini quod possumus, laboramus. C Illi interpretati sunt ante adventum Christi ; et quod nesciebant, dubiis protulere sententiis. Nos post passionem et resurrectionem ejus, non tam prophetiam, quam historiam scribimus. Aliter enim audita, aliter visa narrantur. Quod melius intelligimus, melius et proferimus. Audi igitur emule, et obtrectator ausculta : Non damno, non reprehendo Septuaginta ; sed confidenter cunctis illis apostolos præfero. Per istorum os mihi Christus sonat, 521 quos ante prophetas inter spiritualia charismata positos lego : in quibus ultimum pene gradum interpretes tenent. Quid livore torqueris ? quid inperitorum animos contra me concitas ? Sicubi tibi in translatione errare videor, interroga Hebræos, diversarum urbium magistrōs consule :

D mero ascenderunt interpretetur, ac legat, ne varient exemplaria, hoc etiam in loco ascenderunt, restituit, tametsi in Græco ἀντόν haberi non diffiteatur,

⁶ Puta Ascensionem Isaia, et Apocalypsin Eliæ, ex quibus libris Gnostici expressum putabant Pauli locum ad Corinthios, Et per hanc occasionem, Hispaniarum et Lusitanis, ab hæreticis deceptæ sunt mulierculæ, etc., ut ipse Hier. loquitur in cap. Isa. LXIV. qua etiam de causa Iberas nœnias hic loci vocat.

⁷ Non spernenda veteris editionis lectio, Et non multo post tempore ipse Josephus, nihil tale retulerint ; sed in una basilica. etc. Vox una hic pene Martianeum deerat.

quod illi habent de Christo, tui codices non habent. Aliud est, si contra se postea ab apostolis usurpata testimonia probaverunt, et emendatiora sunt exemplaria Latina, quam Græca: Græca, quam Hebræa. »

26. *Ex Prologo in libros Regum.* — In libris quoque Samuel et Malachim, quos nos Regnorum quatuor nominamus, post catalogum divinæ Scripturæ hæc intuli: « Quæ cum ita se habeant, obsecro te, lector, ne laborem meum reprehensionem existimes antiquorum. In tabernaculo Dei offert unusquisque quod potest. Alii aurum et argentum et lapides pretiosos, alii byssum et purpuram et coccum offerunt et hyacinthum. Nobiscum bene agitur¹, si obtulerimus pelles et caprarum pilos. Et tamen Apostolus contemptibilia nostra magis necessaria judicat (*I Cor. xii, 21*). Unde et tota illa tabernaculi pulchritudo et per singulas species Ecclesiæ præsentis futuræque distinctio, pellibus tegitur et ciliciis; ardoremque solis et injuriam imbrium, ea quæ viliora sunt prohibent. » Vide quanto contra Septuaginta interpretes tumeam supercilio, ut illos aurum et pretiosos lapides et purpuram, me pelles et pilos caprarum in tabernaculo Dei obtulisse profitear?

27. *Ex prologo in Paralipomena. Interpretum LXX versio corrupta.* — Ponam et aliud testimonium, ne nunc me rerum necessitate compulsus dicas mutasse sententiam. In libro *Temperum*, id est, *Paralipomenon*, qui Hebraice dicitur *DABRE JAMIM*, hæc ad sanctum papam Chromatium Præfatiuncula usus sum; « Si Septuaginta interpretum pura, et ut ab eis in Græcum versa est, editio permaneret, superflue me, mi Chromati, episcoporum sanctissime atque doctissime, impelleres, ut tibi Hebræa volumina Latino sermone transferrem. Quod enim semel aures hominum occupaverat, et nascentis Ecclesiæ roboraverat fidem, *522* justum erat etiam nostro silentio comprobari. Nunc vero cum pro varietate regionum diversa ferantur exemplaria. et germana illa antiquaque translatio corrupta sit atque violata, nostri arbitrii putas, aut ex pluribus judicare quid verum sit, aut novum opus in veteri opere cudere, illudentibusque Judæis, cornicum², ut dicitur, oculos configere. Alexandria et Ægyptus in Septuaginta suis Hesychium laudat auctorem. Constantinopolis usque ad Antiochiam Luciani martyris exemplaria probat. Mediæ inter has provinciæ Palæstinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius et Pamphilius vulgaverunt: totusque orbis hac inter se trifaria varietate compugnat. Et certe Origenes non solum exempla³ composuit quatuor editionum, et regio-

¹ In ipsa Prælat agitur.

² Id est eos deludere, qui alios a se deludi solere profitentur. Vid. Ciceronem *pro Murena*, cap. 11, et *pro Flacco*, cap. 20; Macrobius, *Saturn* lib. vii, cap. 5.

³ Martianus hic *exapla* cum diu antea ipsam Præfationem excudens tomo suæ editionis primo,

ne singula verba describens, ut unus dissecans statim, cæteris inter se consentientibus, arguatur; sed quod majoris audaciæ est, in editione Septuaginta, Theodotionis editionem miscuit, aslericis videlicet designatus quæ minus fuerant, et virgulis quæ ex superfluo videbantur apposita. Si igitur aliis licuit non tenere, quod semel susceperant, et post septuaginta cellulas, quæ vulgo sine auctore jactantur, singulas cellulas aperuere: hocque in Ecclesiis legitur, quod Septuaginta nascierunt; cur me non suscipiant Latini mei, qui inviolata editione veteri, ita novam condidi, ut laborum meum Hebræis, et (quod his majus est) apostolis auctoribus probem? Scripsi nuper librum de Optimo genere interpretandi, ostendens illa de Evangelio: « Ex Ægypto vocavi filium meum (*Osæ xi, 1*); » et: « Quoniam Nazareus vocabitur (*Matth. ii, 23*), » et: « Videbunt in quem compunxerunt (*Zach. xii, 10*); » et illud Apostoli: « Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Dominus diligentibus se (*I Cor. ii, 9*) » cæteraque his similia in Hebræorum libris inveniri. Certe Apostolus et evangelistæ Septuaginta interpres noverant. Et unde eis hoc dicere, quod in Septuaginta non habetur? Et Christus Dominus noster, utriusque Testamenti conditor, in Evangelio secundum Joannem: « Qui credit, *523* inquit, in me sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ (*Joan. vii, 38*). » Utique scriptum est, quod Salvator scriptum esse testatur. Ubi scriptum est? Septuaginta non habent, apocrypha nescit Ecclesia. Ad Hebræos igitur revertendum: unde et Dominus loquitur, et discipuli exempla præsumunt. Hæc pace veterum loquor, et obrectatoribus meis tantum respondeo, qui canino dente me rodunt, in publico detrahentes, legentes in angulis, idem et accusatores et defensores, cum in aliis præbeat, quod in me reprobant, quasi virtus et vitium non in rebus sit, sed cum auctore mutetur. Cæterum memini editionem Septuaginta translatorum olim de Græco emendatam tribuisse me nostris, nec inimicum debere existimari eorum, quos in conventu fratrum semper edissero. Et quod nunc *DABRE JAMIM*, id est, *Verba Dierum* interpretatus sum, idcirco feci ut inextricabiles moras, et silvarum nominum, quæ scriptorum confusa sunt vitio, sensuumque barbariem (*Al. labyrinthos*) apertius, et per versuum cola digererem, mihi metipsi et meis juxta Hismeniam⁴ caneus, si aures surdæ sunt cæterorum. »

28. *Ex Prologo in Ezram.* — In Ezræ quoque volumine similia præfatus sum, et post multa hæc

hanc lectionem ipse improbasset. Certe quod Victorius quoque notat, Erasmus castigans. *Acxapla* quatuor editionum esse non potuerunt, sed *tetrapla*. Repositæ a nobis lectioni mss. suffragantur

⁴ Antigenidis cantoribus discipulus, cui, cum parum in canendo populo probaretur, dixit Antigenides, *Mihi cane et musis*.

addidi : « Quod illatorus sum, æquissimum est. Edidi aliquid, non habetur in Græco, vel aliter habetur, quam a me versum est. Quid interpretem laniant ? Interrogent Hebræos, et ipsis auctoribus translationi meæ vel arrogent vel derogent fidem. Porro aliud est, si clausis, quod dicitur, oculis, mihi volunt maledicere, et non imitantur Græcorum studium et benevolentiam, qui post Septuaginta translatores jam Christi Evangelio coruscante, Judæos et Ebionitas legis veteris interpretes, Aquilam videlicet, Symmachum et Theodotionem, curiose legunt, et per Origenis laborem ἐν ἱερῶν ἑκκλησιῶν¹ Ecclesiis dedicarunt : quanto magis Latini mei grati esse deberent, quod exultantem Græciam cernerent aliquid a se mutuari ! Primam enim magnorum sumptum est, 524 et infinitæ difficultatis, exemplaria habere omnia. Denique et qui habuerint, et Hebræi sermonis ignari sunt, magis errabunt, ignorantes quis e multis verius dixerit. Quod etiam sapientissimo onidam² nuper apud Græcos accidit, ut interdum Scripturæ sensum relinquens, uniuscujuslibet [Al. uniuscujusque] interpretis sequeretur errorem. Nos autem qui Hebrææ linguæ saltem parvam habemus scientiam, et Latine nobis utcumque sermo non decet, de aliis magis possumus judicare, et ea quæ ipsi intelligimus, in nostra lingua exprimere. »

29. *Ex Prologo in Job.* — Transibo ad librum Job, quem post Septuaginta interpretum editionem quam Origenes obelis asteriscisque distinxit, ante a seæ plurimos Latine sermoni datum, cum rursum juxta ipsum Hebraicum verterem, sic locutus sum : « Cogor per singulos Scripturæ divinæ libros, adversariorum respondere maledictis, qui interpretationem meam, reprehensionem Septuaginta interpretum criminantur : quasi non et apud Græcos Aquila, Symmachus et Theodotion vel verbum e verba, vel sensum e sensu, vel ex utroque³ commissum et medie temperatam genus translationis expresserint, ex omnia veteris Instrumenti volumine Origenes obelis asteriscisque distinxerit : quos vel additos, vel de Theodotione sumptos, translationi antiquæ inseruit, probans defuisse quod additum est. Dicant igitur obrectatores mei recipere in toto, quod in partibus susceperunt, aut interpretationem meam cum astericis suis radere. Neque enim fieri potest, ut quos plura in tenuissemis perpexerint⁴, non eodem etiam in quibusdam errasse fateantur : præcipue in Job, cui si ea quæ sub astericis addita sunt subtraxeris, pars maxima detruncabitur. Et hoc duntaxat apud

¹ Voces ἐν ἱερῶν ἑκκλησιῶν hic omiserat Martianæus, quas probaverat antea in ipsius Præfationis editione, et Victorius ipse reponendas ostenderat.

² Hic Apollinaris Laodiceus est, quem expresse notat sub libri hujus finem.

³ In antiquiss. Vaticano Palatino ms. n. 24, *Vel verbo, vel sensu, vel ex utroque, etc.*

⁴ Idem ms., *quomodo et in ipsa præfa-*

Græcos. Cæteram apud Latinos, ante eam translationem, quam sub astericis et obelis nuper edidimus, septingenti ferme aut octingenti versus desunt, ut decurtatus, et laceratus, corrosusque liber fœditatem sui publice legentibus præbeat. » Et post multa quæ studio brevitatis prætereo, hæc in fine 525 subjunxi : « Audiant quapropter canes mei, idcirco me in hoc volumine laborasse, non ut interpretationem antiquam reprehenderem, sed ut ea quæ in illa aut obscura sunt, aut omissa, aut certe vitio scriptorum depravata, manifestiora nostra interpretatione fierent, qui et Hebræum sermonem ex parte didicimus, et in Latino pene ab ipsis incunabulis inter grammaticos et rhetores et philosophos detriti sumus. Quod si apud Græcos post Septuaginta editionem, jam Christi Evangelio coruscante, Judæus Aquila, et Symmachus ac Theodotion judaizantes hæretici sunt recepti, qui multa mysteria Salvatoris subdola interpretatione celarunt, et tamen in Hexaplis habentur apud Ecclesias, et explanantur ab ecclesiasticis viris : quanto magis ego Christianus, de parentibus Christianis natus, et vexillum crucis in mea fronte portans, cujus studium fuit omissa repetere, depravata corrigere, et sacramento Ecclesie pure et fideli aperire sermone, vel a festidiosis, vel a malignis lectoribus non debeo reprobari ! »

30. *Ex Prologo in Psalterium.* — Psalterium quoque quod certe emendatissimum juxta Septuaginta interpretes nostros labore dudum Roma suscepit, rursum juxta Hebraicum vertens, Præfatione munivi, et sic in parte Prologi sum locutus : « Quia igitur nuper cum Hebræo disputans, quædam pro Domino Salvatore de Psalmis testimonia pretulisti ; volensque ille te illudere⁵, per sermones pene singulos assererat, non ita in haberi in Hebræo, ut tu de Septuaginta interpretibus opponerebas, studiosissime postulasti, ut post Aquilam, Symmachum, et Theodotionem, novam editionem Latino sermone transferrem. Aiebas enim te magis interpretum veritate turbari, et pro amore quo laboris, vel translatione, vel judicio meo esse contentum. Unde impulsus a te, cui et quæ non possum, negare non debeo, rursum⁶ me obrectatorum latratibus tradidi, maluique te viros potius meas, quam voluntatem in amicitia querere. Certe confidenter dicam, et multos hujus operis testes citabo, me nihil, duntaxat scientem⁷, 526 de Hebraica veritate mutasse. Sicubi ergo editio mea a veteribus discrepat, interroga quemlibet Hebræorum, et liquido pervidebis, me ab æmulis frustra lace-rari, qui malunt contemnere videri præclara, quam

tione Martianæus, *susceperint*, minus bene.

⁵ Codex Regio-Vatic. num 11, *Ille te illudere.*

⁶ Martian. in ipsius Prologi editione, *Cui et quæ possum negare non possum, rursum, etc.* Vetus edit. cui concinit alter Regiæ cod. 1826, *Cui quæ possum debeo, et quæ non possum etc.*

⁷ In vet. edit., *duntaxat scientia.*

discere. Perversissimi homines : nam cum novas semper expetant voluptates, et gulæ eorum vicina maria non sufficient, cur in solo studio Scripturarum veteri sapore contenti sunt ? Nec hoc dico quod præcessores meos mordeam, aut quidquam de his arbitrer detrahendum, quorum translationem diligentissime emendatam olim meæ linguæ hominibus dedi : sed quod aliud sit in Ecclesiis Christi credentium Psalmos legere, aliud Judæis singula verba calumniantibus respondere. •

31. *Ex Prologo in libb. Salomnis.* — Salomonis etiam libros, quos olim juxta Septuaginta additis obelis et asteriscis in Latinum verteram, ex Hebraico transferens, et dedicans sanctis episcopis Chromatio et Heliodoro, hæc in Præfatiunculæ meæ fine subjeci : « Si cui Septuaginta interpretum magis editio placet, habet eam a nobis olim emendatam. Neque enim sic nova cudimus, ut vetera destruamus. »

32. *Ex Prologo in Isaiam.* — Veniam et ad Isaiam, et partem Prologi ejus super Septuaginta interpretatione subjungam. Quem cum magis evangelistam quam prophetam dicerem, eo quod universa Christi Ecclesiæ mysteria sic ad liquidum persecutus esset, ut non de futuro vaticinari, sed de præteritis historiam texere crederetur, etiam hoc addidi : « Unde conjicio noluisse tunc temporis Septuaginta interpretes, fidei suæ sacramenta perspicue ethnicis prodere : ne sanctum canibus, et margaritas porcis darent ¹. Quæ, cum hanc editionem legeritis, ab illis animadvertetis abscondita. Nec ignoro quanti laboris sit prophetas intelligere, nec facile quempiam posse judicare de interpretatione, nisi intellexerit ante quæ legerit. Nos quoque patere morsibus plurimorum, qui stimulante invidia, quod consequi non valent, despiciunt. Sciens ergo et prudens in flammam mitto manum. Et nihilominus a fastidiosis lectoribus hoc precor, ut quomodo Græci post **527** Septuaginta translatores, Aquilam, et Symmachum et Theodotionem legunt vel ob studium doctrinæ suæ, vel ut Septuaginta magis ex collatione eorum intelligant : sic et isti saltem unum post priores habere dignentur interpretem. Legant prius, et postea despiciant ; ne videantur non ex judicio, sed ex odii præsumptione, ignorata damnare. »

33. *De Daniele.* — De Daniele autem breviter respondebo, me non negasse eum prophetam, quem statim in fronte Prologi prophetam esse confessus sum, sed quid Hebræi dicerent et quibus argumentis suam niterentur probare sententiam, voluisse mon-

A stare, et docuisse lectorem, Ecclesias Christi hunc prophetam juxta Theodotionem legere, et non juxta Septuaginta translatores. Quorum si in isto libro editionem dixi multum a veritate distare, et recto Ecclesiarum Christi judicio reprobam, non est meæ culpæ qui dixi, sed eorum qui legunt. In promptu sunt quatuor editiones, Aquilæ, Symmachi, Septuaginta. et Theodotionis : Ecclesiæ juxta Theodotionem legunt Danielem. Ego quid peccavi, si Ecclesiarum judicium secutus sum ? Quod autem refero, quid adversum Susannæ historiam, et hymnum trium puerorum, et Belis Draconisque fabulas, quæ in volumine Hebraico non habentur, Hebræi soleant dicere, qui me criminatur, stultum se sycophantam probat. Non enim quid ipse sentirem ², sed quid illi contra nos dicere soleant, explicavi. Quorum opinioni, si non respondi in Prologo, brevitati studens ne non Præfationem, sed librum viderer scribere, puto quod statim subjecerim ; dixi enim, « De quo non est hujus temporis disserere. » Alioquin et ex eo, quod asserui Parphyrium contra hunc prophetam multa dixisse, vocavique hujus rei testes Methonium, Eusobium, et Apollinarium, qui multis versuum millibus illius vesaniæ responderunt, me accusare poterit, quare non in Præfatiuncula contra libros Porphyrii scripserim. Qui istiusmodi nœnia consecatur, et Scripturæ Hebraicæ veritatem non vult recipere, audiat libere proclamantem : **528** Nemo enim cogitur legere, quod non vult. Ego petentibus scripsi, non fastidiosis ; gratis, non invidis ; studiosis, non oscitantibus. Et tamen miror quomodo Theodotionem hæreticum et judaizantem legit, et qualiscunque peccatoris Christiani translationem fastidit.

34. Quæso te, amice dulcissime, qui tam curiosus es, ut etiam somnia mea noveris, omniaque quæ per tot annos absque metu futuræ scripsi calumniæ, in accusationem vocas ; ut respondeas, quomodo eorum præfationes librorum nescias, quos accusas : quæ quodam vaticinio, futuræ calumniæ responderunt, implentes proverbium : « Prius antidotum, quam venenum. » Quid nocet Ecclesiis nostra translatio ? Magnis, ut scio, sumptibus redemisti Aquilæ, et Symmachi, et Theodotionis, quintæque et sextæ editionis Judaicos translatores. Origenes tuus, et (ne forte queraris figurata te laude percussus) Origenes noster (nostrum voco ob eruditionem ingenii, non ob dogmatum veritatem) in omnibus libris suis post Septuaginta interpretes, Judæorum translationes explanat et edisserit. Eusebius quo-

¹ Martianæus qui, cum sanctæ femine Paula et Eustochium compellentur, atque ipse etiam in ipsa Præfatione, quæ legerit.

² Intelligere ex hoc loco licet, quo animo S. Doctor tum in Præfat. in Danielem, tum in proœmio explanationis in eundem prophetam, collegerit Judæorum et Porphyrii argumenta et cavillationes contra Susanna, Belis, Draconisque historiam, nec non hymnum trium puerorum. Neque enim, quod

aliquibus visum est, Rufini argumentis constrictus, quæ habentur infra lib. II. *Invectivæ*, hic demum palinodiam recantat ; aut in ea fuit aliquando sententia ut contra Ecclesiæ judicium hæc fabulas (sic enim et verissimæ historiæ interdum appellantur) ipse argueret suppositionis. Vide Africani epistolam ad Origenem de hoc argumento, ipsiusque Origenis ad Africanum responsum, e quibus non pauca Hieronymus antea delibaverat.

que et Didymus idem faciunt. Prætermitto Apollinarium, qui bono quidem studio, sed non secundum scientiam, de omnium translationibus in unum vestimentum pannos assuere conatus est, et consequentiam Scripturæ, non ex regula veritatis, sed ex suo iudicio texere: apostoli viri Scripturis utuntur Hebraicis: ipsos apostolos et evangelistas hoc fecisse perspicuum est. Dominus atque Salvator ubicunque veteris Scripturæ meminit, de Hebraicis voluminibus ponit exempla, ut est illud: « Qui credit in me, sicut Scriptura dicit: Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ (Joan. vii, 38). » Et in ipsa cruce, ELI, ELI, LEMA AZABATHANI, quod interpretatur: « Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti? » non ut a Septuaginta positum est: « Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti (Psal. xxi, 1)? » et multa his similia. Nec hoc dicimus quod Septuaginta interpretes suggillemus, sed quod apostolorum et Christi major sit auctoritas, 529 et ubicunque Septuaginta ab Hebræo non discordant, ibi apostolos de interpretatione eorum exempla sumpsisse; ubi vero discrepant, id posuisse in

¹ Puta Origenianam; quam contra, non paucas epistolas, sive libellos, per id temporis scripserat, et plures in dies cudere meditabatur.

A Græco, quod apud Hebræos didicerant. Sicut ergo ego ostendo multa in Novo Testamento posita de veteribus libris, quæ in Septuaginta non habentur, et hæc scripta in Hebraico doceo, sic accusator ostendat, aliquid scriptum esse in Novo Testamento de Septuaginta interpretibus, quod in Hebraico non habeatur, et finita contentio est.

B 35. *Operis conclusio.* — Ex quibus omnibus approbatur, et Septuaginta interpretum editionem, quæ legentium vetustate firmata est, utilem esse Ecclesiis, dum ante gentes audiunt Christum venturum esse quam veniat; et cæteros interpretes non reprobandos, quia non sua, sed divina volumina transtulerunt, et familiarem meum id a Christiano et amico debere suscipere, quod magno sumptu sibi a Judæis describere festinavit. Excessi epistolæ modum, et qui contra nefariam hæresim¹ jam stylum fixeram, pro me respondere compulsus sum, exspectans tria amici volumina, et ad congeriem criminum ejus tota mente suspensus: nisi quod levius est, professum inimicum cavere, quam hostem latentem sub amici nomine sustinere.

LIBER TERTIUS¹.

VEL

ULTIMA RESPENSIO S. HIERONYMI ADVERSUS SCRIPTA RUFINI.

531 1. *Acceptis ab ipso Rufino libris Invektivar, respondet.* — Lectis litteris prudentiæ tuæ, quibus in me inveheris, et laudatum quondam tuum, quem verum collegam loquebaris et fratrem, nunc libris ad respondendum provocas, terresque criminibus, intellexi illud Salomonis in te esse completum: « In ore stulti baculus contumeliæ (Prov. xiv, 3). » Et, « Non recipit fatuus verba prudentiæ: nisi ea dixeris, quæ versantur in corde ejus (Prov. xviii, 2). » Et Isaias: « Fatuus, inquit, fatua loquetur, et cor ejus vana intelliget: ut compleat iniquitates et loquatur contra Deum mendacium (Isa. xxxii, 6). » Quid enim necesse fuit accusationis volumina mittere, et maledicta proferre in medium; si tu in ultima parte epistolæ, denunciata² morte me deterres, ne audeam respondere criminis imo

C laudibus tuis? Eadem quippe et prædicas et accusas, et de uno fonte dulce amarumque procedit. Unde obsecro te, ut verecundiam et pudorem, quem a me exigis, prior exhibeas; et qui mendacii alterum criminarius, desinas ipse mentiri. Ego nulli scandalum facio, nec accusator interim tui sum. Non etenim considero, quid tu merearis, sed quid me deceat; et Salvatoris eloquium pertimeseo dicentis: « Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris (Matth. xviii, 6). » Et, « Væ mundo ab scandalis. Necesse est enim ut veniant scandala: sed væ homini per quem scandalum venit (Ibid. 7). » Poteram et ego in te falsa congerere, et dicere me, vel audisse, vel vidisse, quæ

¹ Edd. Martian. et Vallars. hic habent titulum: *Incipit ultima responsio Hieronymi presbyteri adversus scripta Rufini presbyteri.* EDIT. — *Hieronymi presbyteri.* In mss. exemplaribus S. Audoeni Rothomagensis: *Incipit adversus eos (libros) post lectionem ultima responsio.* In Corbeiensi codice: *Hieronymi presbyteri adversus scripta Rufini presbyteri invektio incipit.* Cluniacensis et Navarricus legunt ista tanquam epistolam, sive librum prolixum separatim superioribus; et hanc retinent epigraphen:

Epistola Hieronymi adversus Rufinum presbyterum Aquileiensem; vel, Hieronymus ad Aletium scribit adversus Rufinum. R. bis omnibus verum titulum operis separavimus, falsa de Aletio amputantes: argumentum autem Erasmi integrum relinquere visum est, quia rem satis habet explicatam. MART.

² Delata, ut videtur, accusatione ad magistratum. Unde infra: « Terres me gladiis tuis, et accusationem non jam ecclesiasticam, sed tribunalium comminaris. »

nullus notat, ut apud ignorantes impudentia veritas, et furor constantia putaretur. Sed absit ut imitator tui sim, et quod in te reprehendo, ipse faciam. Ille loquatur spurcitas, qui potest spurca committere. « Malus homo de malo cordis thesauro profert ea quæ mala sunt. Ex abundantia cordis os loquitur (*Matth. xii, 34, 35; Luc. vi, 45*). » Habeto interim lucrum, quod amicus quondam tuus nunc **532** accusatus, turpia tibi non vult obficere. Et hoc dico, non quod accusationis tuæ gladios pertimescam; sed quod magis accusari velim, quam accusare, et pati injuriam, quam facere, sciens præceptum ab Apostolo: « Non vosmetipsos ulciscentes, charissimi, sed date locum iræ: scriptum est enim (*Deut. xxxii, 35*): Mihi vindicta, et ego retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, oiba illum: si sitierit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus (*Rom. xii, 19, 20*). » Qui enim seipsum vindicat, ultionem Domini non meretur.

2. *Apostoli salvis amicitis dissenserunt.* — Et tamen antequam respondeam epistolæ tuæ, expostulare tecum libet, vetustissime monachorum¹, bone presbyter, imitator Christi, fratrem tuum potes occidere, quem si tantum oderis, homicida es? Hoc a Salvatore didicisti, ut verberanti maxillam, præberes et alteram? Sic ipse respondit percussori suo: « Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si bene, quid me] cædis (*Joan. xviii, 23*)? » Mortem minaris, quam et serpentes inferre possunt. Mors omnium est, homicidium pessimorum. Quid enim? nisi tu me occideris, ego immortalis ero? Quin potius habeo gratiam, quod facis de necessitate virtutem. Nonne et apostoli salvis inter se amicitis dissenserunt; cum Paulus et Barnabas propter Joannem, cognomento Marcum, stomachati sunt, et separavit eos navigatio, quos Christi Evangelium copulabat? Nonne idem Paulus in faciem Cephæ restitit, quod non recto pede incederet in Evangelio? Et tamen præcessorem suum et columnam Ecclesiæ vocal, et exponit eum eo² prædicationem, ne in vacuum curreret, aut ecurrisset. Nonne in religione etiam liberi a parentibus, et conjuges a maritis salva pietate dissentiant? Vos si ita habetis, ut habemus, cur nos odistis? Si aliter creditis, **533** quid vultis occidere? An qui a vobis dissenserit, occidendus est? Testem invoco Jesum conscientiæ meæ, qui et has litteras et tuam epistolam judicaturus est, me ad commonitionem sancti papæ Chromatii voluisse reticere, et finem facere simultatum, et

¹ *Vetustissime monachorum.* Non *venustissime*, sed *vetustissime* lego in cunctis manuscriptis: erat siquidem non venustus, monachus Rufinus, sed vetustus, id est, a primis annis. MARTIAN. — Victorius *Attamen antequam*, etc., tum *venustissime monachorum* pro *vetustissime*; quam tamen lectionem probat.

² Voculas *cum eo* hic Victorius reposuit ex Pauli testimonio. *Contuli cum illis Evangelium, quod*

A vincere in bono malum; sed quia minaris interitum nisi tacuero, respondere compellor, ne videar tacendo crimen agnoscere, et lenitatem meam male conscientie signum interpreteris.

3. *Epistolæ Rufini verba.* — Hoc est verum dilemma³ tuum; non ex dialectica arte quam nescis, sed ex carnificum officina et meditatione prolatum. Si tacuero, criminosus ero: si respondero, maledicus. Tu me ergo et prohibes, et cogis ad respondendum. In quo utrumque moderabor, ut et objecta diluam, et ab injuria temperem. Quis enim eum non timeat, qui est paratus occidere? Sequarque vestigia propositionis tuæ, servans cætera illis eruditissimis libris, duos antequam legeram, confutavi. Dicis « te accusationem meam ad eos tantum misisse, qui meis verbis læsi fuerant, et non ad plures: quia non ad ostentationem, sed ad ædificationem Christianis loquendum est. » Et unde, oro te, librorum tuorum ad me fama pervenit? Quis eos Romæ, quis in Italia, quis per Dalmatiæ insulas desseminavit? Si in scriniis tuis et amicorum tuorum latebant, ad me quomodo mea crimina pervenerunt? Et audes dicere te non ad ostentationem, sed ad ædificationem quasi Christianum loqui, qui de sene senex tanta confingis, quanta non diceret de latrone homicida, de scorto meretrix, scurra de mimo? Qui parturis mihi montes crimium, et gladios quos designas [*Al. designas*] in jugulum meum tanto ante tempore exacuis? Idcircone Cereales⁴ et anabasi tui per diversas provincias cucurrerunt, ut laudes meas legerent? ut panegyricum tuum per angulos et plateas, ac muliercularum textrinas recitarent? Hæc est tua illa sancta verecundia, hæc ædificatio Christiana; sis modestus es, sis pudens, ut catervatim de Occidente venientes mihi tua maledicta narraverint: ita memoriter et consentaneæ, ut ego cogerer **534** non scriptis tuis, quæ neodum legeram, sed scriptorum respondere opinionibus, et volentia toto orbe jacula falsitatis, clypeo veritatis excipere.

4. *Epiphaniæ epistolam furatus est monachus Rufini minister.* — Sequitur in epistola tua: « Noli multo auro redimere notarium meum: sicut amici tui de meis *περὶ Ἀρχῶν* schedulis, nondum emendatis, nondum ad purum digestis, fecerunt: ut facilius falsare possent, quod aut nullus haberet, aut admodum pauci. Gratia a me missum suscipe codicem, quem censu magno cuperes comparatum. » Nan te pudet procerii⁵? Ego auro redimerem notarium tuum? Et quis talis ac tantus est, ut audeat cum Cræso et Dario pugnare⁶ divitiis? ut subitum

Prædico in gentibus, etc.

³ Deducit Victorius nomen a Cereris fabula, quæ raptam Proserpinam filiam ubique, etiam apud inferos, persecuta dicitur. Anabasis autem, quod curribus aut equis conscensis veloces essent, ab *ἀνάβασις* Græco verbo, quod conscensum significat.

⁴ Erasmus *paræni* reposuit, quod est, tumultuæ debacchationis e Græca voce *παρωλία*: satis argute.

Demaratum et Crassum non pertimescat? Usque adeone obdurasti frontem ut mendacium ponas spem tuam, et existimes te protegi posse mendacio, et quidquid finxeris tibi credendum putes? Quis Bethleem de cubiculo fratris Eusebii furatus est epistolam laudatricem tuam? Cujus artificio, et a cujus ministris in sanctæ Fabiolæ hospitio, et viri Christiani et prudentis Oceani, inventus est codex, quem illi nunquam viderant? An idcirco te existimas innocentem, si quidquid tuum est, in alios conferas? Quicumque te offenderit, quamvis simplex quamvis innoxius sit, illico criminosus fiet? habes enim, per quod Danaes est victa pudicitia, quod Giezi magistri prætulit sanctitati, propter quod Judas tradidit Dominum suum.

5. *Non probat accusationem Christiani in Christianum. Defendit Eusebium Cremonensem. Errores libri Periarchon.* — « Videamus tamen quid meus necessarius de schedulis tuis, necdum emendatis, et nondum ad purum digestis, falsaverit: et ob id facilius ei falsatæ fuerint, quod aut nullus eas haberet, aut admodum pauci. » Et ante scripsi, et nunc eadem, Deo audiente, protestor, me non approbasse accusationem ejus, nec cujusquam Christiani in Christianum. Quid enim necesse est, in multorum scandala ruinamque proferri, quæ secreto aut corripere valeas, aut emendare? Sed quia unisquisque vivit stomacho suo: et amicus non statim dominus est alterius voluntatis; sicut accusationem etiam veram reprehendo, sic falsitatem schedularum in sancto viro non suscipio. Quid enim 535 homo Latinus de interpretatione Græca potuit immutare? Aut quid subtraheret vel adderet in libris περὶ Ἀρχῶν, ubi sic contexta sunt omnia, et alterum pendet ex altero, ut quidquid tollere volueris vel addere, quasi pannus in vestimento statim appareat? Quod ergo me mones, ipse facito: paululum saltem humani, si non Christiani pudoris assume, ne despecta et caloata conscientia tua, verbis te purgatum putes, qui rebus urgeris. Si Eusebius auro redemit inemendatas schedulas, quos falsaret, tu profer tuas, quæ falsatæ non sint: etsi probaveris nihil in eis hæreticum, tunc ille crimine tenebitur falsitatis. Quamvis mutas, quamvis corrigas, catholicas¹ non probabis. Si enim error esset in verbis, aut in paucis sensibus, possent detruncari mala, et bona pro his reponi. Ubi autem tota disputatio æqualis est: ut universæ rationales creaturæ, quæ propria voluntate erruerant, in unum postea revertantur statim: ut rursus ex eodem principio aliæ sint ruinæ; quid habes emendare, nisi cuncta mutaveris? Quod si facere volueris, jam non libros alienus interpretaberis, sed condes tuos. Hoc autem cujusmodi argumentum sit, non intelligo. Quia, inquit², inemendatæ, et nondum ad purum digestæ

erant schedulæ, idcirco facilius ab Eusebio falsatæ sunt. Aut ego tardior sum, aut mihi satis fatuum et obtusum videtur. Si nondum emendatæ, nec ad purum digestæ erant schedulæ, error earum non Eusebio imputabitur, sed moræ et tarditati tuæ, qui emendare cessasti. Et in eo solo erit ille culpabilis, quia scripta tua cito disseminavit in vulgus, quæ tu paulatim emendare decreveras. Sin autem ut tu vis, eas falsavit Eusebius: quid causaris, atque prætendis inemendatas, et necdum ad purum digestas in publicum prorupisse? Et emendatæ enim, et non emendatæ similem recipiunt falsitatem. Nullus, inquis, eos habebat libros, aut admodum pauci. In uno sermone quanta diversitas! Si nullus eos habebat, quomodo apud paucos erant? Si pauci habebant, cur nullum habuisse mentiris? Cum autem dicas 536 apud paucos fuisse, et te ipso confitente subversum sit, quod nullus habuerit, ubi est illud, quod quereris, auro redemptum notarium tuum? Dic nomen notarii, quantum auri datum sit, ubi, per quem, aut cui datum. Utique proditorem tuum abjecisti a te [Al. ante]; et tanti facinoris reum a tuo consortio separasti. Vide ne magis illud verum sit, a paucis illis amicis tuis, et Eusebio et cæteris data exemplaria: quæ ita inter se congruunt atque consentiunt, ut ne puncto quidem alterum ab altero differat. Deinde cujus prudentiæ est, dare exemplar aliis, quod nondum emendaveras? Scriptæ ad purum non erant schedulæ; et emendando errores tuos jam alii possidebant. Sentisne non hæere inter se mendacium? Et quid tibi in articulo temporis profuit, ut episcoporum sententias subterfuges, patere discussum, et tuis te verbis redarguis? Ex quo apparet juxta inolyti oratoris (Ciceronis) elogium, te voluntatem habere mentiendi, artem fingendi non habere.

6. *Comparare et emere quid differant?* — Sequar ordinem epistolæ, et ipsa, ut locutus es, verba subnectam. « Eloquentiam, ut dicis, tuam, et in Præfatione mea laudasse me fateor; et etiam nunc laudarem, nisi tu eam contra Tullii tui sententiam multa jactantia faceres odiosam. » Ubi jactavit eloquentiam meam, qui etiam a te laudatam non libenter accepi? An hoc dicis, quia non vis subdola prædicatione palpari? Aperte accusaberis, ut qui laudantem respicis, sentias criminantem. Imperitiam autem tuam, non tam stultus eram, ut reprehenderem; quam nemo postest fortius accusare, quam tu ipse dum scribis. Sed volui ostendere condiscipulis tuis, qui tecum non didicerunt litteras, quid per triginta annos in Oriente profeceris: qui, συγγραφεὺς ἀγράμματος (scriptor illitteratus), procacitatem, disertitudinem et maledicere omnibus³, bonæ conscientiæ signum arbitraris. Nec tibi, ut dicis, ferulas adhibeo, neque athenogeronta

¹ Scilicet schedulas. Martianæus autem post Erasmus habet *Catholica*.

² Victorius, inquit, pro inquit, ut sermo sit ad

Rufinum.

³ Ex Tertulliano sumptum, qui lib. *adversus Hermogenem*, cap. 1: « Homo, inquit in æculo,

(*senem discipulum*) meum scutica, et plagis litteras docere contendo; sed quia fulmen [*Al* flumen] eloquentiæ tuæ atque doctrinæ omnes tractatores ferre non possumus, et ingenii acumine perstringi oculos nostros, in tantum ut omnes 537 tuos invidios putes, certatim opprimere te cupimus: ne si semel in scribendo obtinueris principatum, et in eloquentiæ arce steteris, cunctis nobis qui aliquid scire volumus, mutire non liceat. Ego philosophus, rhetor, grammaticus, dialecticus, Hebræus, Græcus, Latinus, trilinguis¹. Hoc modo et tu bilinguis eris, tantam habes Græci Latinique sermonis scientiam, ut et Græci te Latinum, et Latini te Græcum putent: et papa Epiphanius πεντάγλωττος; [mss. πεντάγλωσσος], quia quinque linguis contra te et Amasium tuum (Origenem) loquitur. Simulque admiror, qua temeritate contra tantarum artium virum audeas dicere: « Tu qui tot disciplinarum oculis vigilas, quomodo venia donandus es, si erraveris, et non perpetuo pudoris silentio contegendus? Quod cum legissem, et me putarem alicubi in sermone lapsum, « Qui enim in verbo non peccat, iste perfectus est (*Jac. III, 2*), » et suspicarer eam aliquid meorum prolaturum esse vitiorum, subito intalit: « Ante biduum mihi, quam proficisceretur harum bajulus, in manus venerunt, quæ in me declamasti. » Ubi est ergo, quod minaris, et dicis, « Quomodo donandus es venia, si erraveris, et non perpetuo pudoris silentio contegendus? » Nisi forte præ angustia temporis potuisti ea in ordinem digerere: aut aliquem de eruditis conducturus eras, qui in opusculis meis gemmarum eloquentiæ tuæ ornamenta perquireret. Supra scripsisti: « Gratis a me missum codicem suscipe, quem sensu magno cuperes comparatum, et nunc humilitatis præstigiis loqueris. Imitari te volui [*Al* volui]; sed refestinante eo, qui ad te remeabat, malui paucis ad te, quam ad alios pro tuis maledictis latius scribere. Et interim audacter frueris² imperitia tua. Semel enim confessus es, dicens: « Superflua tibi reprehensio fuit in paucis, quæ professa nobis habetur in omnibus. » Nec reprehendam, quod *comparatum* codicem, pro *empto* posueris; cum comparatio æqualium sit: emptio pretii annumeratio: et *refestinante eo, qui ad te remeabat*, sordidissimæ elocutionis περισσολογία. Tantum sensibus respondebo; et te nequaquam solæcistam³ ac barbarum, sed 538 mendacem, subdolum, impudentem esse convincam.

7. *In Præfatione libri* περὶ Ἀρχῶν. — Si ad me tantum epistolam, scribis, ut me commoneas, et emendatum velis, ne cæteris scandalum facias et

et natura quoque hæreticus, etiam turbulentus, qui loquacitatem facundiam existimet, et impudentiam constantiam deputet, et maledicere singulis officium bonæ conscientiæ iudicet. » Vid. lib. contra Helvid. statim initio.

¹ Auctor incertus carminum in laudem Hieronymi:

Lingua Latina prius; sed adhuc, mirabile dictu,

A aliis furentibus, jugulentur alii: cur libros contra me scribis ad alios, et legendos per satellites tuos toto orbe dispergis? Ubi est syllogismus tuus, quo me irretire conaris, et loqueris? « Quem in hoc, magister optime, emendare cupiebas? si illos, ad quos⁴ scribis, nihil deliquerant; si me quem arguis, non ad me scripseras. » Et ego tuis respondebo tibi sermonibus: Quem emendare cupiebas, magister indocte? eosne, qui non peccaverant? an me, ad quem non scripseras? Brutos putas esse lectores, et omnes non intelligere prudentiam tuam, imo malitiam, qua et serpens prudentior fuit cunctis bestiis in paradiso: ut a me secretam admonitionem flagites, quem publica accusatione persequeris; et non te pudet accusationem tuam Apologiam vocare? Quereresque cur opponam clypeum pugioni tuo, et tibi quasi religiosulus et sanctulus personam humilitatis imponis et dicis: « Si erraveram, quare scribis aliis, et non meipsum redarguis? » Hoc ipsum in te retorquebo: Quidquid enim me non fecisse causaris, quare non ipse fecisti? Velut si quis pugnis aliquem calcibusque collidens, si resistere voluerit, dicat ei: Nonne tibi præceptum est: « Qui te percusserit in maxillam, præbe illi et alteram (*Matth. v, 39*)? » Quid enim, bone vir, tibi præceptum est, ut me verberes, oculum mihi effodias; et si paululum me commovero, Evangelii mihi præcepta cantabis. Vis scire totas [*Al* tortas] argutiarium tuarum strophas, et vulpecularum insidias, quæ habitant in parietinis, de quibus Ezechiel loquitur: « Quasi vulpes in deserto propheta tui, Israel (*Ezech. xiii, 4*)? » Ausculta quid feceris. Ita me in tua Præfatione laudasti, ut objicerentur mihi laudes tuæ, et nisi me alienum a tanto laudatore dixissem, hæreticus iudicaretur. Postquam repuli crimina, id est laudes tuas, et absque invidia tui nominis, respondi criminibus, non criminatori: atque ut me catholicum a te infamatus probarem, invectus sum in hæreticos: irascaris, furis, 539 et luculentissimos libros contra me cudis: quos cum legendos et cantandos omnibus tradidisses, certatim ad me de Italia, et urbe Roma, atque Dalmatia scripta venerunt, quibus me laudator pristinus ornasses præconiis.

8. *Pargavit hæreseos suspicionem.* — Fateor, illico ad objecta respondi; et me non esse hæreticum, totiis viribus probare conatus sum. Misique hos ipsos Apologiæ meæ libros, ad eos quos tu vulneraveras; ut venena tua, nostra sequeretur antidotus. Ob banc culpam mittis mihi et priores libros, et recentem epistolam, plenam injuriarum et criminum. Quid me vis facere, bone amice? Taceam?

Græcus et Hebræus Chaldaica verba dedisti, Jam sapiens, cupiensque Jesum. . . .

² Victorius *fruitor* ex mss. legit, quæ vox est iridentis ac stomachantis.

³ Idem Victor., *Et te in omnibus nequaquam solæcistam.* etc.

⁴ Antea vitiose erat, si illi, ad quos, etc.

Videbor crimen agnoscere. Loquar? Terres me gladiis tuis, et accusationem non jam ecclesiasticam, sed tribunalium comminaris. Quid feci? quid commerui? in quo te læsi? Quia me negavi hæreticum? quia me tuis laudibus duxi indignum? quia hæreticorum fraudulentias et perjuriam apertis sermonibus descripsi? Quid ad te, qui et catholicum et veracem te esse jactas, qui libentius me accusas quam te defendis? Num mea defensio, accusatio tua est? Aut aliter orthodoxus esse non poteris, nisi me hæreticum comprobaveris? Quid tibi prodest societas mea? Aut quæ est ista prudentia? Accusatus ab aliis, accusas alium. Ab alio appetis; et illi tergum obvertens, quiescentem contra te provocas.

9. *Senes Rufinus et Hieronymus. Origenes laudavit eruditionem in adolescentia.*—Testor mediatorem Jesum, invitum me et repugnantem ad hæc verba descendere [Al. respondere]: et nisi tu provocares, semper taciturnum fuisse. Denique noli accusare, et ego cessabo defendere. Quæ enim est audientium edificatio, duos senes inter se propter hæreticos digladiari: præsertim cum ambo Catholicos se videri velint? Omittamus hæreticorum patrocinium, et nulla erit inter nos contentio. Eodem fervore quo Origenem ante laudavimus, nunc damnatum toto orbe damnemus. Jungamus dextras, animos copulemus: et duos (Theophilum et Anastasium) Orientis atque Occidentis τροπαιοφόρους, alacri sequamur incessu. Erravimus juvenes, emendemur senes. Si frater es, me gaude correctum. Si amicus sum, de conversione tua debeo gratulari. 540 C
Quandiu inter nos jurgium fuerit, videbimur rectam fidem necessitate ducere, non voluntate. Inimicitia nostræ invicem nobis tollunt testimonium veræ poenitentia. Si unum credimus, si idem et volumus et nolumus (ex quo firmas nasci amicitias, etiam Catilina testatur), si hæreticos pariter odimus, et veterem æque damnamus errorem, quid contra nos tendimus, cum eadem oppugnemus, eadem defendamus? Ignosce mihi, quod Origenis eruditionem et studium Scripturarum, antequam ejus hæresim plenius nossem, in juvenili ætate laudavi; et ego tibi dabo veniam, quod Apologiam librorum ejus cano scripseris capite.

10. Ante biduum, quam ad nos epistolam scriberes, libellos meos in manus tuas venisse testaris, D et idcirco non habuisse spatium ex otio respondendi: alioqui si meditatus in nos paratusque dixisses, fulmina jacere, non crimina videreris. Et quis tibi credet homini veracissimo, ut negotiator orientalium mercium, qui et hinc deportata vendere necesse habebat, et ibi emere, quæ huc rursus adveheret, biduum tantum Aquileiæ fuerit, ut

A raptim et ex tempore contra nos dictare epistolam cogereris? Libri enim tui quos limasti per triennium, disertiores sunt? Nisi forte non fuit impresentiarum, qui tuas emendaret nœnias; et idcirco omne iter dictionis tuæ, absque Pœlladis arte, salebris et voraginibus vitiorum inciditur. Tam apertum temporis mendacium est, ut non dicam respondere, sed legere biduo mea scripta non potueris. Ex quo apparet te illam epistolam aut pluribus diebus scripsisse, ut styli ipsius elegantia probat; aut si tumultuaria dictio [Al. dictatio] est, nimirum te esse negligentem, qui cum extemporalis talis sis, meditatus deterior fueris.

11. *Commentariorum mos et regula.*— Illud autem quod tergiversaris, et dicis, te ea transtulisse de Græco, quæ ego prius Latino sermone transtulerim, non satis intelligo quid velis dicere; nisi forte adhuc Commentarios ad Ephesios criminaris, et quasi nihil tibi super hoc responsum sit, obduras frontis impudentiam; nec auribus obturatis, voces recipis incantantis. Nos in Commentariis, et illis et aliis, et 541 nostram et aliorum sententiam explicavimus, aperte confitentes quæ sunt hæretica, quæ catholica. Hic est enim Commentariorum mos, et explanantium regula, ut opiniones in expositione varias persequantur, et quod vel sibi vel aliis videatur, edisserant. Et hoc non solum sanctarum interpretes Scripturarum, sed sæcularium quoque litterarum explanatores faciunt, tam Latinæ linguæ, quam Græcæ. Tu in libris περὶ Ἀρχῶν, id ipsum obtendere non potes. Arguet enim te Præfatiuncula tua, in qua polliceris, detruncatis malis, et quæ ab hæreticis addita fuerant, optima remansisse: ut quidquid ibi vel bonum, vel malum dixeris, jam non ei imputetur, quem transfers, sed tibi qui interpretatus es; nisi forte hæreticorum errores emendare debueras, et Origenis mala proferre in medium. Sed de hoc, quia nos remittis ad codicem, ante tibi respondimus, quam tua scripta legeremus.

12. *Ridicula res et ridicula. Fides Romana præstigias non recipit.*— De Pamphili libro, non ridicula, ut tu scribis, sed ridicula mihi forte res accidit, ut postquam Eusebii asseruerim esse, non Pamphili, ad extremum dixerim, etiam me annos plurimos hoc putasse, quod Pamphili fuerit, et a te exemplar hujus voluminis mutuatum. Vide quantum timeam cachinnos tuos, ut etiam nunc eadem ingeram. De tuo codice quasi Pamphili exemplar accepimus. Credidi Christiano, et credidi monacho: non putavi tantum sceleris a te posse confingi. Postea vero per interpretationem tuam, quæstione contra Origenem toto orbe commota, in quærendis exemplaribus diligentior fui, et in Cæsariensi Bi-

¹ Fortasse scribendum est absque interrogationis nota cum Victorio; sed præterea cum negandi, ut opinor, particula, *dissertiores non sunt*; ut sequens contextus indicat. Cæterum satis infeliciter

P. Martianæus intellexit, negotiatorem hic abs Hieronymo ipsum Rufinum dici, ejusque *negotiationes et avaritiam irrideri*.

bibliotheca Eusebii sex volumina reperi Ἀπολογίας ὑπὲρ Ἰουλιανῶν. Quæ cum legissem, primum eum librum deprehendi, quem tu solus² sub nomine martyris edidisti, de Filio et Spiritu sancto, in bonam partem plerisque blasphemias commutatis. Et hoc vel Didynam, vel te, vel alium fecisse nescio quem, quod tu apertissime in libris περὶ Ἀρχῶν fecisse convinceris: maxime cum idem Eusebius, ut jam duobus (*superioribus*) libris docui, scribat Pamphilum nihil proprii operis edidisse. Dic ergo et tu, a quo exemplar acceperis, nec mihi ad subterfugiendum 542 crimen, mortuos aliquos nomines: ut cum auctorem ostendere non potueris, illum [*Al. alium*] proferas, qui non possit respondere. Sin autem rivulus ille in tuis scriniis fontem habet, quid sequatur, etiam me tacente, non dubitas. Verum fac ab alio quolibet amatore Origenis, libri hujus titulum, et auctoris vocabulum commutatum. cur hoc in Latinam linguam vertis? Videlicet ut testimonio martyris omnes Origenis scriptis crederent, præmissa munitione tanti auctoris et testis. Nec tibi sufficit doctissimi viri Apologia, nisi scribas et proprium volumen pro defensione ejus: quibus per multos disseminatis, tuto jam libros περὶ Ἀρχῶν vertis e Græco, et hos ipsos Præfatione commendas, dicens nonnulla in his ab hæreticis depravata, quæ tu de aliorum librorum Origenis lectione correxeris. Me quoque laudas, ne tibi amicorum meorum quispiam contradicat. Origenis κήρυκα (*præconem*) prædicas, eloquentiam meam fers in cælum, ut fidem in cœnum deprimas: fratrem et collegam vocas, et imitatore te mei operis confiteris. Cumque a me translatus Origenis septuaginta homilias, et nonnullos tomos in Apostolum jactes, in quibus sic cuncta limaverim, « ut nihil in illis, quod a fide catholica discrepet, Latinus lector inveniat; » nunc eosdem libros hæreticos criminari: et verso stylo, quem prædicaveras, quia consortem putabas, accusas, quoniam [*Al. additur modo*] perfidiæ tuæ cernis inimicum. Quis e duobus calumniator est martyris? Ego qui illum dico hæreticum non fuisse, nec scripsisse librum, qui ab omnibus reprehenditur: an tu, qui volumen hominis Ariani, titulo commutato, sub nomine martyris edidisti? Non tibi sufficit scandalum Græciæ, nisi illud et Latinorum auribus ingeras, et inolytum martyrem tua quantum in te est translatione deformes. Tu quidem alia mente fecisti, non ut me accusares, sed ut Origenis per nos scripta defenderes. Attamen scito Romanam fidem, apostolica voce laudatam, istiusmodi præstigia non recipere: etiam si angelus aliter annuntiet, quam semel prædicatum est, Pauli auctoritate munitam non posse mutari. Ergo, frater, sive a te falsatus

A est 543 liber, ut multi putant: sive ab altero, ut forsitan persuadere² conaberis, et temere credidisti, hæretici hominis σύνταγμα (*opus*) esse martyris, muta titulum, et Romanam simplicitatem tanto periculo libera. Non tibi expedit, ut per te clarissimus martyr hæreticus judicetur; ut qui effudit pro Christo sanguinem, contrarius fidei Christi approbetur. Dic potius, Inveni librum, putavi illum martyris: ne timeas poenitentiam. Jam te non urgebo, non quæram a quo acceperis: vel mortuorum aliquem nominato, vel in platea ab ignoto homine te emissee dicito. Non enim damnationem tuam quærimus, sed conversionem. Melius est, ut tu erraveris, quam ut martyr hæreticus fuerit. Interim de præsentis compede, utcuque erue pedem. In futuro iudicio tu videris, quid ad martyris contra te respondeas querimonias.

B
13. *De Commentariis calumnia. Apollinarius et Didymus diversi.* — Proponis etiam tibi, quod nemo objicit, et diluis quod nullus accusat. Ais enim quod in meis litteris legeris: « Dic, quis tibi permisit, ut interpretans quædam auferres, quædam mutares, quædam adderes? » Statimque tibi ipsi respondes, et contra me loqueris: « En tibi dico: Quæso quis permiserit, ut in Commentariis tuis quædam de Origene, quædam de Apollinario, quædam de te ipso scriberes, et non de Origene totum, aut ex te, aut ex alio? » Interim in te dum aliud agis, crimen fortissimum prodidisti, et oblitus es veteris proverbii: Mendaces memores esse debere. Dicis enim me in Commentariis meis, quædam de Origene, quædam de Apollinario, quædam ex me ipso posuisse. Si ergo Apollinarii sunt et Origenis, quæ sub aliorum nomine posui: quomodo in libris tuis mihi crimen impingis, quod quando scribo: « Alius hoc dicit; Quidam sic suspicatur; » alius ille, et quidam, ego sim. Inter Apollinarium et Didymum explanationis, styli, et dogmatum magna diversitas est. Cum in uno capitulo diversas pono sententias, num contrarios sensus sequi credendus sum? Sed hæc alias.

D
14. *Quid damnet in translatione libri περὶ Ἀρχῶν. Origenis interpretes.* — Nunc quæro a te, quis tibi objecerit, quare de Origene vel abstuleris quædam, vel addideris, vel mutaveris, et te quasi in equuleo appensum interrogaverit: bona sunt, an mala 544 quæ transtulisti? Frustra simulas innocentiam, ut interrogatione stulta, veram percontationem extenues. Ego non accusavi quare Origenem pro voluntate transtuleris: hoc enim et ipse feci, et ante me Victorinus, Hilarius, Ambrosiusque fecerunt; sed quare translationem hæreticam præfationis tuæ testimonio roborasti? Cogis me eadem rursus iterare, et per meas lineas inco-

¹ Ἀπολογίας ὑπὲρ. Erasmus legit hæc Græca sine præpositione; Marianus vero pro ὑπὲρ, legit περὶ, quod non invenitur in mss. codicibus. MARFIAN.

² Vetus edit. fort. verius, *Quem tu solum*, id est librum duntaxat primum.

³ Victorinus, *Ut forsitan tu persuadere*, etc.

deret. Dicis enim in eodem Prologo te ea quæ ab hæreticis addita fuerant, amputasse, et pro his reposuisse bona. Si hæreticorum mala abstulisti, ergo quæ dimisisti vel addidisti, aut Origenis erunt, aut tua, quæ utique quasi bona posuisti. Sed multa in his mala negare non poteris. Quid, inquis, ad me? Origeni imputa: ego enim ea tantum quæ ab hæreticis addita fuerant, commutavi. **Expone causas**, quare hæreticorum mala tuleris, et Origenis integra dereliqueris? Nonne perspicuum est, quod mala Origenis ex parte sub hæreticorum nuncupatione damnaveris, et ex parte susceperis, quia non mala, sed bona, et tuæ esse fidei iudicabas? **Hæc sunt de quibus quæsi**, utrum bona essent, an mala, quæ in Præfatione laudasti, quæ amputatis pessimis, quasi optima remansisse confessus es, et te in veræ argumentationis appendi equaleo, ut si bona dixeris, hæreticus comproberis [Al. comprehendaris]; si mala, statim audias: Cur ergo quæ mala sunt, in Præfatione laudasti? Et non illud adjunxi, quod tu callide simulas: Cur quæ mala erant, ad Latinorum notitiam transtulisti? Mala enim ostendere interdum non docentis est, sed velantis [Al. vitantis]: ut caveat lector, non ut sequatur errores; ut nota contemnat, quæ nunquam ignota miraculo sunt. Et audes post hæc dicere, quod ego auctor talium scriptorum sim: tu autem ut interpret, in quibus emendare aliquid potueris, plus egeris quam interpret, in quibus non potueris, solum interpret fueris. Recte ista diceret, si libri tui *περὶ Ἀρχῶν* Præfatiunculam non haberent. Quod et Hilarius in transferendis ejus Homiliis fecit, ut et bona et mala non interpreti, sed suo imputarentur auctori. Si non dixisses, amputasse te pessima, et optima reliquisse utcumque de luto evaderes. Hoc est quod destruit strophas ingenioli tui, et te hinc 545 inde constrictum evadere non sinit. Nec in tantum abutare simplicitate lectoris: et sic omnes qui tuam scripturam lecturi sunt, brutos putes, ut cum vulnera putrescere sinas, sano corpori te imponere emplastra non rideant.

15. *De resurrectione.* — De carnis resurrectione quid sentias, jam in Apologia tua didicimus, « Nullo membro amputato, nec aliqua parte corporis delecta. » Hæc est tuæ simplicitatis pura et aperta confessio, quam ab omnibus Italiæ episcopis asseris esse susceptam. Crederem dicenti, nisi me dubitare de te iste liber, non Phamphili, faceret. Et tamen miror quomodo probaverit Italia, quod Roma contempsit; episcopi susceperint, quod sedes apostolica condemnavit.

¹ Hanc e tenebris erutam primum edidimus in priori tomo, quæ numerum obtinet 92.

² His similia ad Joannem Hierosolymit. ejusque assecras contra S. Epiphanium scripserat Isidorus presbyter, antequam a Theophilo missus veniret, ut supra in eo lib. contra Joan. notatum est.

³ Non integram, ut Victorius explicat, sed intellige autographam, sive ipsa auctoris manu exaratam.

16. *Dux epistolæ Theophili Latine redditæ ab Hieronymo.* — Scribis quoque me litteris indicasse quod papa Theophilus expositionem fidei nuper ediderit, quæ ad vos necdum pervenit: et polliceris quod quidquid ille scripserit, tu sequaris. Ego me hoc scripsisse non novi, nec iustusmodi unquam litteras direxisse. Sed tu idcirco ad incerta consentis, et his quæ qualia futura sint nescis, ut certa declines, et ad eorum non tenearis assensum. Duas, synodicam et paschalem¹, ejus epistolas contra Origenem illiusque discipulos, et alias adversum Apollinarium et eundem Origenem, per hoc ferme biennium interpretatus sum; et in ædificationem Ecclesiæ, legendas nostræ linguæ hominibus dedi. Aliud operum ejus nescio me transtulisse. Et tamen tu qui papæ Theophili dicis te in omnibus sententiam sequi, cave ne hoc magistris et condiscipuli tui audiant, et offendas quamplurimos, qui me latronem, te martyrem vocant, ne irascatur is tibi qui contra papam Epiphanium² ad te epistolas dirigens, hortabatur ut permaneres in fidei veritate, et non mutares ullo terrore sententiam. Quæ epistola holographa³ tenetur ab his, ad quos perlata est. Et post hæc more tuo loqueris. « Ut de quo supra dixeris, ego tibi etiam furenti satisfaciam: nunc dicis, Quid tibi videtur? habesne ultra aliquid, quo nervos tuæ loquacitatis intendas? » Et indignaris si putide te loqui 546 arguam, cum comædiarum turpitudes et scortorum amatorumque ludicra ecclesiasticus scriptor assumas?

17. *De Paulo episcopo.* — Porro quod interrogas, quando papæ Theophili sententiam sequi cœperim eique fidei communionem sociatus sim, et ipse tibi respondes, « Tunc credo, quando Paulum⁴ quem ille damnaverit, summo nisi et omnibus studiis defendebas: quando eum per imperiale scriptum recipere sacerdotium, quod episcopali iudicio amiserat, instigabas. » Non prius pro me respondebo, quam de aliorum injuriis loquar. Cujus est humanitatis, cujusve clementiæ, insultare aliorum miseriis, et vulnera cunctis aliena monstrare? Siccine te docuit ille Samarites, seminecem ad stabulum reportare? oleum plagis infundere? mercedem stabulario polliceri? Sic revectam ovem, repertam drachmam, prodigum filium legis esse susceptum? Esto, ego te læseram, et quibusdam, ut dicis, stimulis ad maledictorum insaniam provocaram: quid meruit homo latens, ut nudares cicatricem ejus, et obductam cutem insperato dolore rescinderes? Nonne etiam si ille dignus esset contumeliis, tu facere non deberes? Aut ego fallor, aut

Sidonius, lib. ix, epist. 11, hoc sensu *holographas membranas* dixit, et *holographum testamentum*, quod testator ipse perscripsit, ut a plerisque aliis exemplis abstinemus.

⁴ Hic Paulus ille episcopus est, quem tantopere Theophilus est persecutus. Hieronymus vero in suum monasterium dicitur cooptasse.

illud est verum quod plurimi jactitant, te Origenistarum hostes in illo persequi, et sub occasione unius in utrumque sævire. Si papæ Theophili sententiis delectaris, et nefas putas pontificum decreta convelli, quid de cæteris dicis, quos ipse damnavit? Quid de papa Anastasio, de quo nulli, ut ais, verum videtur, ut tantæ urbis sacerdos, vel innocenti tibi injuriam facere potuerit, vel absenti? Nec hoc dico, quod de episcoporum sententiis judicem, aut eorum cupiam statuta rescindi; sed quod unusquisque suo periculo faciat, quod sibi videtur, et ipse noverit, quomodo de suo judicio judicandum sit. Nobis in monasterio hospitalitas cordi est: omnesque ad nos venientes, læta humanitatis fronte suscipimus. Veremur enim ne Maria cum Joseph locum non inveniat in diversorio, ne nobis Jesus dicat exclusus: « Hospes eram, et non suscepistis me (*Matth. xxv, 43*). » Solos 547 hæreticos non recipimus, quos vos solos recipitis. Propositum quippe nobis est pedes lavare venientium, non merita discutere. Recordare, frater, confessionis ejus, et pectoris quod flagella secuerunt. Memento carceris, tenebrarum, exsilii, metallorum, et non indignaberis hospitio transeuntem esse susceptum. An ideo tibi rebelles videmur, quia calicem aquæ frigidæ in nomine Christi sitientibus porrigimus?

18. *Hæreticorum factio fugata. Theophilus laudatur.* — Vis scire unde illum et nos plus amare, et tu odisse plus debeas? Hæreticorum factio nuper fugata de Ægypto et Alexandria, se Hierosolymam contulit, et huic voluit copulari, ut quorum unus esset dolor, una fieret et accusatio. Quos ille repulit, sprexit, abiecit, dicens se non esse inimicum fidei, nec contra Ecclesiam bella suscipere: quod prius tentavit, doloris fuisse, non perfidiæ nec alterius appetisse innocentiam, sed suam probare voluisse. Impium putas, post sententias sacerdotum imperiale rescriptum? quod quale sit, noverit ille meruit. Quid tibi videtur de his, qui damnati palatia obsident, et facto cuneo, fidem Christi in uno homine persequuntur? Mæ autem communionis, et papæ Theophili, nullum alium testem vocabo, nisi ipsum quem a me læsum simulas, cujus epistolas ad me semper datas, etiam eo tempore non ignoras, quo mihi eas reddi prohibebas, et quotidie missis tabellariis, inimicum ejus amicum nostrum et familiarissimum jactitabas, et ea quæ nunc impudenter scribis, mentiebaris, ut illius contra nos odia concitares, et injuriæ dolor, fidei fieret oppressio. Sed vir prudens et aposto-

lica sapientiæ, tempore ac rebus probavit et nostrum in se animum, et vestras contra nos insidias. Si discipuli mei, ut scribis, tibi Romæ insidias concitarunt, et inemendatas schedulas, te dormiente, furati sunt: quis papam Theophilum adversus perduelles in Ægypto suscitavit? Quis regum scita? quis orbis in hac parte consensum? Et gloriaris te ab adolescentia 548 Theophili fuisse auditorem et discipulum: cum et ille antequam episcopus fieret, pro humilitate sibi insita, nunquam docuerit, et tu postquam hic episcopus factus est, Alexandriæ non fueris. Et audes dicere in suggillationem mei: Magistros meos nec accuso, nec muto. Quod si verum est, suspectam mihi facis conversationem¹ tuam. Nec enim damno, ut criminarius, institutores meos, sed metuo illud Isaïæ: « Væ qui dicunt malum bonum, et bonum malum: qui ponunt tenebras lucem, et lucem tenebras: qui dicunt amarum dulce, et dulce amarum (*Isa. v, 20*)! » Tu autem, dum inter mulsum magistrorum et venena pariter bibis, a magistro apostolo recessisti, qui docet etiam angelum et se, si in fide erraverint, non sequendos.

19. *De Vigilantio calumnia.* — In Vigilantii nomine quid somnies, nescio. Ubi enim eum scripsi hæretica apud Alexandrium communionem maculatum? Da librum, profer epistolam²: nusquam omnino reperies, et eadem licentia, imo impudentia mentiendi, qua putas omnes tuis sermonibus credituros, addis: » Quando testimonium de Scripturis in eum tam injuriose posuisti, ut ego id repetere meo ore non audeam. » Non audes repetere, qui tacendo amplius criminarius. Et quia non habes quod objicias, simulas verecundiam, ut lector te putet mihi parcere, qui mentiens nec tuæ animæ pepercisti. Quod est illud testimonium de Scripturis, quod de tuo illo pudentissimo ore non exeat? Aut quid in sanctis libris potest turpe memorari? Si erubescis loqui, scribe saltem, ut nos procacitatis proprius sermo convincat. Ut cætera sileam, ex hoc uno capitulo comprobabo, ferream te frontem possidere fallaciæ. Vide quantum timeam criminationem tuam. Si protuleris quod minaris³, mea erunt universa quæ tua sunt. Ego in Vigilantio tibi respondi. Eadem enim accusabat, quæ tu postea et amicus laudas, et inimicus accusas. Scio a quo illius contra me rabies concitata sit, novi cuniculos tuos. Simplicitatem 549 quam omnes prædicant, non ignoro. Per illius stultitiam tua in me malitia debacchata est; quam ego si epistola mea

¹ In aliis mss. *conversione*, quæ incongrua lectio ipsa quoque non est, cum inter suos præceptores, nonneminem hæreticum Rufinus habuerit, puta Didymum quem audivit Alexandriæ, eaque propter nisi illos accusaret, sive ab eorum hæresibus se reciperet, conversionem suam ad Christum, et fidem, quam in conversione acceperat, suspectam faceret. Conversationis tamen vocabulum, et sensus aridet magis.

² Forte epistolam ad ipsum Vigilantium in nostra

recensione 61, Rufinus præ oculis habuit, atque hæc in primis num. 1: « Tu orthodoxus? qui etiam contra sententiam tuam et linguam alia prædicantem, aut invitatus subscripsisti, et prævaricator es: aut volens, et hæreticus. » Porro testimonium tam injuriose positum, illud facile fuerit, quo Hieron. in eadem epist. n. 14 diabolum per os Vigilantii locutum, dixit, *Ero similis Altissimo*.

³ Videatur ex contextu legendum *criminarius*.

repuli, ne solus habere videaris baculum litterarum, A non debes turpitudinem simulare verborum, quam nusquam omnino legisti; sed intelligere et confiteri, per illius vecordiam, tuis calumniis fuisse responsum.

20. *Epist. papæ Anastasii ad Joannem Hieros. de Rufino.* — In epistola sancti papæ Anastasii lubricus extitisti; et turbatus, in quo figas gradum non reperis. Modo enim dicis a me esse compositam, nunc ab eo ad te debuisse transmitti, cui missa est. Rursum injustitiam scribentis arguis; etiam si scripta sit ab illo, sive non scripta, ad te nihil pertinere testaris, qui præcessoris ejus habeas testimonium, et rogantem Romam, ut eam illustrares præsentia tua, oppiduli tui amore contempseris. Si a me fictam epistolam suspicaris, cur eam B in Romanæ Ecclesiæ chartario non requiris? ut cum deprehenderis ab episcopo non datam, manifestissime criminis reum teneas: et nequaquam araneorum mihi opponas cassiculos, sed fortissimo me et solidissimo constringas reti. Si autem Romani episcopi est, stulte facis ab eo exemplar epistolæ petere, cui missa non est¹, et non ab illo qui miserit, de Oriente expectare testimonium; cujus auctorem et testem habeas in vicino. Vade potius Romam, et præsens apud eum expostula, cur tibi et absentem et innocenti fecerit contumeliam. Primum, ut non reciperet expositionem fidei tuæ, quam omnis, ut scribis, Italia comprobavit, et baculo tuarum uti noluerit litterarum contra canes tuos. Deinde, ut epistolas contra te ad Orientem mitteret cauterium tibi hæreseos dum nescis, inureret, diceretque libros Origenis περί Ἀρχῶν a te translatos, et simplici Romanæ Ecclesiæ traditos, ut fidei veritatem quam ab Apostolo didicerant, per te perderent, et quo tibi² majorem faceret invidiam, ansus sit criminari hos ipsos, Præfationis tuæ testimonio roboratos. Non est leve quod 550 tibi impingit tantæ urbis pontifex, vel ab alio objectum temere suscepit. Vociferare et clamita per compita, per plateas: Non est meus liber³; et si meus est, schedulas inemendatas Eusebius furto abstulit. Aliter ego edidi, imo nec edidi. Nulli eas dedi⁴, aut certe paucis; et tam sceleratus inimicus, tam negligentes amici fuerunt, ut omnium codices ab eo pariter falsarentur. Hæc, frater charissime, facere debueras, et non illi tergum obvertens, in me transmaniras maledictorum D tuorum sagittas dirigere. Quid enim vulneribus

¹ Malim equidem absque negandi particula, cui missa est: nempe ab eo, ad se debuisse transmitti, cui missa est, Rufinus contendebat, scilicet a Joanne. Hieronymus contra, stulte illum dicit, petere exemplar epistolæ ab eo, cui missa sit, et non ab illo, qui miserit, scilicet Anastasio. Nihil tamen absque mss. immuto.

² Martianæus post Erasmum, et quod tibi: minus recte.

³ Vetus edit. tum aliquot penes Victor. mss. non est meus, non est liber, etc., quam repetitionem ob emphasim impendio probat.

tuis prodest, si ego fuero vulneratus? An solatium percussi amicum est secum videre morientem?

21. Siricii jam in Domino dormientis profers epistolam, et viventis Anastasii dicta contemnis. Quid enim tibi, ut ais, officere potest, quod te ignorante, aut scripsit, aut forte non scripsit? Et si scripsit, sufficit tibi totius orbis testimonium, quod nulli verum videtur, ut tantæ urbis sacerdos, vel innocenti injuriam facere potuerit, vel absentem. Innocentem te vocas, ad cujus interpretationem Roma contremuit; absentem, qui accusatus respondere non audes. Et tantum Romanæ urbis judicium fugis, ut magis obsidionem barbaricam⁵, quam pacatæ urbis velis sententiam sustinere. Esto, præteriti anni ego epistolam finxerim. Recentia ad Orientem scripta quis misit? in quibus papa Anastasius⁶ tantis te ornat floribus, ut cum ea legeris, magis te velle defendere incipias, quam non accusare. Simulque considera illam inimitabilem prudentiam tuam, et sales Atticos, et sancti eloquii venustatem. Ab aliis appetere aliorum criminatione confoderis, et contra me furibundus jactaris, et loqueris, « Nunquid et ego non possum enarrare, tu quomodo de Urbe discesseris? quid de te in præsentem judicatum sit? quid postea scriptum, quid juraveris? ubi navim conscenderis? quam sancte perjurium vitaveris? Poteram pandere, sed plura servare statui, quam referre. » Hæc 551 sunt tuorum ornamenta verborum. Et post ista si quid in te asperum dixerò, statim mihi proscriptionem et gladios comminaris. Et interim homo eloquentissimus arte ludis rhetorica, et simul te præterire quæ dicis, ut qui objecta probare non poteris, quasi prætermissa facias criminosa. Hæc est tua tota⁷ simplicitas, sic amico parcis, et reservas te ad tribunalia judicium, ut acervum criminum mihi, dum parcis, objeceris.

22. *Ordo profectionis Hieronymi de Urbe.* — Vis nosse profectionis meæ de Urbe ordinem? Narrabo breviter. Mense Augusto, flantibus etesiis, cum sancto Vincentio presbytero, et adolescente fratre, et aliis monachis, qui nunc Hierosolymæ commorantur, navim in Romano portu securus ascendi, maxima me sanctorum frequentia prosequente. Veni Rhegium, in Scyllæo littore paululum steti, ubi veteres didici fabulas, et præcipitem pellacis [Al. fallicis] Ulyssis cursum, et sirenarium cantica, et insatiabilem Charybdis vora-

⁴ Falso et contra Hieron. ac Rufini mentem Martianæus *Uni eas dedi*, etc. Hoc maxime urget tota sua epistola presbyter Aquileiensis, quod schedulas illas suæ interpretationis aut nullus habuerat, aut admodum pauci. Vide supra num. 3 et subsequentem.

⁵ Irruptionem Alarici cum Gothis in Italiam ex Aquileia ad an. 401.

⁶ Ætatem non tulit isthæc Anastasii de Rufino epistola.

⁷ Vox tota ex veteri edit. et Victorio suppletur.

ginem. Cumque mihi accolæ illius loci multa narrarent, darentque consilium, ut non ad Protei columnas, sed ad Jonæ portum navigarem: illum enim fugientium et turbatorum¹, hunc securi hominis esse cursum, malui per Maleas et Cycladas Cyprum pergere. Ubi susceptus a venerabili episcopo Epiphano, cujus tu testimonio gloriaris, veni Antiochiam, ubi fruius sum communione pontificis confessorisque Paulini, et deductus ab eo media hieme et frigore gravissimo, intravi Hierosolimam. Vidi multa miracula; et quæ prius ad me fama pertulerat, oculorum iudicio comprobavi. Inde contendi Ægyptum, lustravi monasteria Nitriæ, et inter sanctorum choros aspides latere perspexi. Protinus concito gradu Bethæem meam reversus sum, ubi odoravi præsepe et incunabula Salvatoris. Vidi quoque famosissimum lacum, nec me inertem tradidi otio; sed multa didici, quæ ante nesciebam. Quid autem de me Romæ iudicatum sit, et quid postea scriptum, nolo taceas, præsertim cum habeas testimonium [Al. testimonio] scripturarum, et ego non verbis tuis quæ simulare potes, et impunito jactare mendacio, sed scriptis 552 ecclesiasticis arguendus sim. Vide quantum te timeam. Si vel parvam schedulam contra me Romani episcopi, aut alterius Ecclesiæ protuleris, omnia quæ in te scripta sunt, mea crimina confitebor. Nunquid et ego non possem protectionem tuam discutere? cujus ætatis fueris, unde, quo tempore navigaris? ubi vixeris? quibus interfueris? Sed absit, ut quod in te reprehendo, faciam: et in ecclesiastica disputatione, anilium jurgiorum deliramenta compingam. Hoc solum prudentiæ tuæ dixisse sufficiat, ut caveas in alterum dicere, quidquid in te statim retorqueri potest.

23. *Maledicta Rufini in Epiphanium. Epiphaniæ epist. ad Joannem.* — In sancti Epiphaniæ nomine mira tua tergiversatio, ut post osculum, post orationem, neges eum contra te potuisse scribere: quomodo si contendas non potuisse eum mori, qui paulo ante vixerat, aut certior sit tui reprehensio, quam post pacem excommunicatio. « Ex nobis, inquit, exierunt, sed non fuerunt ex nobis: mansissent utique nobiscum (I Joan. II, 19). » Hæreticum post unam et alteram commonitionem vitandum Apostolus præcipit (Tit. 3, 10), qui utique antequam vitetur atque damnetur, ecclesiastici gregis portio fuit. Simulque risum tenere non possum, quod a quodam prudente commonitus, in laudes Epiphaniæ personas² « Hic est ille delirus senex, hic est anthropomor-

A phites; hic qui sex millia Origenis fibros, te præsepe, cantavit; qui omnium gentium linguis prædicationem sibi contra Origenem injunctam putat; qui ideo eum legi prohibet, ne alii ejus furta cognoscant. » Lege scripta tua, et epistolam ejus imo epistolas, e quibus unam proferam tuæ fidei testimonium, ut non immerito nunc a te laudatus esse videatur. « Te autem, frater, liberet Deus, et sanctum populum Christi, qui tibi creditus est, et omnes fratres qui tecum sunt, et maxime Rufinum presbyterum, ab hæresi Origenis, et aliis hæresibus, et perditione earum. Si enim propter unum verbum, aut duo, quæ contraria fidei sunt, multæ hæreses objectæ sunt ab Ecclesia, quanto magis hic inter hæreticos habitur, qui tantas perversitates, 553 et tam mala dogmata contra fidem adinvenit, Dei Ecclesiæ hostis existit! » Hæc est viri sancti de te testificatio: sic ab eo ornatus, sic laudatus incedis. Ita est epistola³, quam de cubiculo fratris Eusebii nummis aureis produxisti, ut calumniareri interpreterem, et me apertissimi teneres criminis reum, quare pro *honorabili charissimum* transtulisses. Sed quid ad te, qui prudenti consilio cuncta moderaris, et sic medius incedis, ut si inveneris qui tibi credant, nec Anastasius contra te, nec Epiphanius scripserint: nisi ipsæ epistolæ reclamaverint, et fregerint tuæ frontis audaciam, statim iudicium utriusque contempnas, et non ad te pertineat, sive scripserint, sive non scripserint, quia de innocente et absente scribere non potuerint [Al. potuerant]? Nec in sanctum virum hæc mala conferenda sunt, « ut ostendatur ore quidem et osculo pacem dedisse, mala autem et dolum in suo corde servasse. » Sic enim argumentaris, et hæc sunt verba defensionis tuæ. Ipsius esse adversum te epistolam, et orbis agnoscit, et authenticam in manus tuas venisse convincimus: et miror quo pudore, imo qua impudentia neges, quod verum esse non ambigis? Ergo pollutus erit Epiphanius, qui tibi pacem dedit, et in suo corde dolum servavit. Cur non illud verius sit, quod te primum monuerit? quod voluerit emendare, et ad rectum iter reducere, ut Judæ osculum non refutaret, ut proditorem fidei frangeret patientia: et postquam se intellexit casso sudare labore, nec pardum mutare varietates, nec Æthiopem pellem suam, quod mente conceperat, litteris indicasse?

24. *Calumnia de ficta pace. Amici Hieronymi missi in Occidentem.* — Tale quid et contra papam Anastasium disputas, ut quia Siricii epi-

¹ Præpostere habet Martian., cum Erasmo, hunc enim fugientium et turbatorum, illum securi hominis esse cursum. Emendamus ope veteris editionis. Victorius item sic restituerat, quod sensus ipse per se ostendebat. Notæ porro sunt Protei columnæ juxta Ægyptum, et Joanæ portus, id est Joppe, de qua Hier. tum alibi, tum epistola 108, ad Eu-

stoch., n. 8, « Joppe neque fugientis portum Joanæ, » etc.

² Maluit Victorius *pertonas*.

³ Epiphaniæ ad Joan. in nostra recensione 54. Recole autem illam quoque Hieronymi ad Pam-march. de optimo genere interpretandi, quæ num. est 57.

scopi habes epistolam, iste contra te scribere non potuerit. Vereor ne tibi factam injuriam suspiceris. Nescio quomodo acutus et prudens ad has ineptias devolaris, ut dum stultos lectores putas, te stultum esse demonstres. Post egregiam argumentationem, ponis in clausula: « Absit hoc a viris sanctis! De vestra schola solent ista 554 procedere. Vos nobis pecem proficiscentibus dedistis, et a tergo jacula venenis armata jecistis. » Et in hac eadem prudentia, imo declamatione disertus esse voluisti. Pacem dedimus, non hæresim suscepimus. Junximus dexteram: abeuntes persecuti sumus, ut vos essetis catholici, non ut nos essemus hæretici. Volo tamen scire quæ sint ista jacula venenata, quæ post tergum vestrum nos jecisse conquereris. Vincentius, Paulinianus, Eusebius, Rufinus¹, presbyteri: quorum Vincentius multo tempore ante vos Romam venit; Paulinianus et Eusebius post annum vestræ navigationis profecti sunt; Rufinus in causa Claudii post biennium missus; omnes, vel pro re familiari, vel pro periculo capitis alieni. Nunquid nosse potuimus, quod ingrediente te Romam, vir nobilis somniaret navim plenam mercium² inflatis intrare velis? quod omnes adversus fatum quæstiones³, non fatua solveret interpretatio? quod librum Eusebii pro Pamphili verteres? quod tuum quasi operculum venenatæ patellæ imponeres? quod famosissimum opus $\alpha\pi\lambda\ \text{A}\rho\chi\omega\nu$ eloquii tui majestate transferres? Novum calumniæ genus ante accusatores misimus quam tu accusanda committeres. Non fuit, non fuit, inquam, nostri consilii, sed Dei providentiæ, ut missi ad aliud contra nascentem hæresim dimicarent; et in morem Joseph, famem futuram fidei ardore sublevarent.

25. *De falsa epist. ad Afros. Ex Græcis Latina Rufinus emendaverat.* — Quo non erumpat semel effrenata audacia? Alienum crimen sibi objecit, ut nos finxisse videamur. Quod absque nomine dictum est, in se dictum refert, et purgans externa peccata, tantum de sua securus est innocentia. Jurat enim se epistolam non scripsisse ad Afros sub nomine meo, in qua confitear inductum me a Judæis mendacia transtulisse; et mittit libros eadem omnia continentes, quæ nescisse se jurat. Et miror quomodo prudentia ejus cum alterius nequitia convenerit ut quod alius in Africa mentitus est, hic concorditer verum diceret, stylique ejus elegan-

¹ Rufinus iste Cœlestii magister videtur, quem sum Romæ ageret, originale peccatum non esse docuerit.

² Macarius cui Rufinus Apologiam Pamphili inxripit et difficultates de Fato explicavit: non, ut falso satisque incongrue Martianæus adnotat, Pam-machius indicatur. De illo vide Gennadium, cap. 28, ipsum Hieronymum infra non semel.

³ *Quod omnes adversus.* etc. Erasmus legit, *Quod omnes adversariorum quæstiones*, etc, Marianus autem, *Quod omnes adversum fatum quæstiones*, etc. Ita quoque ms. codex Cluniacensis; at alii omnes, *adversum fatum quæstiones*, etc. Dicit itaque Hieronymus virum nobilem somniasse navim plenam

tiam nescio quis imperitus posset imitari. Tibi soli licet hæreticorum 555 venena transferre, et de calice Babylonis, cunctis gentibus propinare. Tu Latinas Scripturas de Græco emendabis; et aliud Ecclesiis trades legendum, quam quod semel ab apostolis susceperunt: mihi non licebit post. Septuaginta editionem quam diligentissime emendatam ante annos plurimos meæ linguæ hominibus dedi, ad confutandos Judæos, etiam ipsa exemplaria vertere, quæ ipsi verissima continentur, ut si quando adversum eos Christianis disputatio est non habeant subterfugiendi diverticula, sed suomet potissimum mucrone feriantur? Plenius super hoc et in multis aliis locis, et in fine secundi libri, ubi accusationi tuæ respondi, scripsisse me memini; et popularitatem tuam, qua mihi invidiam apud simplices et imperitos niteris concitare, perspicua ratione compescui, illucque lectorem transmittendum puto.

26. *Martyr et apostolus vocatus Rufinus a suis.* — Hoc intactum præteriri non patiar, ne doleas falsatorem schedularum tuarum confessoris apud me gloriam possidere, cum tu ejusdem criminis reus, post Alexandrinum exilium et tenebrosos carceres, a cunctis Origenis sectatoribus martyr et apostolus nomineris. Super excusatione imperitiæ tuæ jam tibi respondi. Sed quia eadem repetis, et quasi superioris tuæ defensionis oblitus, sursum admones, ut sciamus te per triginta annos Græcis voluminibus devoratis, Latina nescire: paulisper attende, me non pauca in te verba reprehendere, alioquin omnis tibi scriptura delenda est; sed voluisse ostendere discipulis tuis, quos magno studio nihil scire docuisti, ut intelligerent cujus verecundiæ sit, docere quod nescias, scribere quod ignores, et eandem magistri sapientiam etiam in sensibus quærent. Quodque addis, « peccata putere, non verba, mendacium, calumniam, detractionem, falsum testimonium, et universa convicia et « Os quod mentitur occidit animam (Sap. 1, 11). » monesque « ne ille fetor nares meas penetret, » crederem dicenti, nisi facta contraria deprehenderem, quasi si fullo et coriarius moneant pigmentarium, ut, naribus obturatis, tabernas suas prætereant. Faciam ergo quod præcipis, claudam nares meas, ne veritatis et benedictionum⁴ tuarum suavissimo odore crucientur.

27. *In uno homine deversa laudamus et accusamus* intrasse Romam, quando eam urbem ingressus est Rufinus cum sociis: quod somnium non fatua solveret interpretatio, et omnes adversus fatum quæstiones; quia scilicet navis illa plena erat blasphemiarum, ut alibi docet; et paulo post lecturissimus: Ergo nisi de Oriente venisses, eruditissimus vir hæretet adhuc inter mathematicos; et homines Christiani, quid contra fatum dissererent, ignorarent. MARTIAN. — Perperam Victorius adversus fatum. Rufinus ipse adversus fatum, vel mathesin, difficultates Macario a se jactat enodatas. Vid. infra.

⁴ Num ad benedictiones patriarcharum, in quos Rufinus scripsit Commentarios, a Hudit?

mus. — In laude et detractioe mea, quia varius exstitisti, miro acumine argumentatus es, sic tibi licere de me, 556 et bene et male dicere, quomodo et mihi licuerit Origenem et Didymum reprehendere. quos ante laudaverim. Audi ergo, vir sapientissime, et Romanæ dialecticæ caput, non esse vitii hominem unum laudare in aliis et in aliis accusare; sed eandem rem probare et improbare. Ponam exemplum; ut quod non intelligis, prudens mecum lector intelligat. In Tertulliano laudamus ingenium, sed damnamus hæresim. In Origine miramur scientiam Scripturarum, et tamen dogmatum non recipimus falsitatem. In Didymo vero et memoriam prædicamus, et super Trinitate fidei puritatem; sed in cæteris quæ Origeni male credidit, nos ab eo retrahimus. Magistrorum enim non vitia imitanda sunt, sed virtutes. Grammaticum quidam Afrum habuit Romæ virum eruditissimum; et in eo se æmulum præceptoris putabat, si stridorem linguæ ejus et vitia tantum oris exprimeret. In Præfatiuncula *περι Ἀρχῶν* fratrem me nominas, et collegam dicis eloquentissimum, fidei meæ prædicas veritatem. His tribus detrudere non poteris; cætera carpe ut libet, ne videaris tuo de me testimonio repugnare. Cum fratrem et collegam dicis, amicitia tua dignum fateris. Cum eloquentem prædicas, imperitiæ ultra non arguis. Cum catholicum in omnibus profiteris, hæreseos non poteris mihi crimen impingere. Extra hæc tria si quid in me reprehenderis, non tibi videberis esse contrarius. Ex qua supputatione illa summa nascitur, et te errare ea in me reprehendentem, quæ prius laudaveras; et me non esse in vitio, si in eisdem hominibus et laudanda prædicem, et vituperanda reprehendam.

28. *De animarum questione. Liber Didymi ad Rufinum, et Explanatio Osee ad Hieronymum.* — Transis ad animarum statum, et prolixius fumos meos increpas; atque ut tibi liceat ignorare, quod consulto te scire dissimulas, quæris a me primum de cælestibus, quomodo angeli, quomodo archangeli sint? quæ eis, vel qualis, habitatio? quæve inter ipsos differentia, aut si nulla omnino? quæ solis sit ratio; unde augmenta lunæ, unde defectus; quæ vel qualis sit siderum cursus? Miror quomodo oblitus sis illos versiculos ponere:

Unde tremor terris, qua vi maria alta tumescant,
Obicibus ruptis, rursusque in seipsa residant;
Defectus Solis varios, Lunæque labores;
257 Unde hominum genus, et pecudum: unde im-
(ber et ignes,
Arcturum, pluviasque hyadas; geminosque Triones:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
(VIRGIL., *Georg.*, II, 473; *Æneid.* I, 746.)

¹ *Apud Calphurnianos.* Rufinum sæpius vocat *Calphurnium*, hinc ejus discipulos *Calphurnianos*, Macarium scilicet, Apronianum, et cæteros ejus gregales. MARTIAN. — Una interpretum sententia est, Calphurnianos ex eo dici Rufini discipulos, quod

Deinde cælestia deserens, et ad terrena descendens, in minoribus philosopharis. Interrogas enim me: « Dic nobis quæ fontium ratio? quæ ventorum? quid grando? quid pluvie? quid mare salsum? quid flumina dulcia? quid nubes, aut imbres fulgura, aut tonitrua, aut fulmina? » Ut postquam hæc nescire respondero, tuto tibi liceat de animabus ignorare; et unius rei scientiam, tantarum rerum ignoratione compenses. Tu qui per singulas paginas fumos meos ventilas non intelligis videre nos caligines tuas et turbines? Nam ut tibi sciolus esse videaris, et apud Calphurnianos¹ discipulos doctrinæ gloriam teneas, totam mihi physicam opponis, ut frustra Socrates ad ethicam transiens dixerit: Quæ supra nos, nihil ad nos, Ergo nisi tibi rationem reddidero: quare formica parvum animal, et punctum, ut ita dicam, corporis, sex pedes habeat, cum elephantis tanta moles quatuor pedibus incedat; cur serpentes et colubri ventre labantur et pectore; cur vermiculus quem vulgus millepedam vocat, tanto pedum agmine scateat, de animarum statu scire non potero? Quæris a me quid ipse de animabus sentiam, ut cum professus (*Al.* processus) fuero, statim invadas. Et si dixerò illud ecclesiasticum. Quotidie Deus operatur animas, et in corpore² eas mittit nascentium, illico magistri tendiculas proferas: et ubi est justitia Dei, ut de adulterio incestuque nascentibus animas largiatur? Ergo cooperatores est malorum hominum, et adulteris seminantibus corpora, ipse fabricatur animas? quasi vitium seminis in tritico sit quod furto dicitur esse sublatum, et non in eo qui frumenta furatus est; idcircoque terra non debeat gremio suo semina confovere, quia sator immunda ea projecit manu. Hinc est et illa tua arcana interrogatio, 558 quare moriantur infantes, cum propter peccata corpora acceperint. Exstat liber Didymi ad te, quo sciscitanti tibi respondit non eos multa peccasse, et ideo corporum carceres tantum eis tetigisse sufficere. Magister meus et tuus eo tempore, quo tu ab eo ista quærebans, tres explanationum in Osee prophetam libros ad me, merogante, dictavit. Ex quo apparet quid me, quid te docuerit.

29. *Naturales questiones.* — Urges ut respondeam de natura rerum. Si esset locus, possem tibi vel Lucretii opiniones juxta Epicurum, vel Aristotelis juxta Peripateticos, vel Platonis atque Zenonis secundum Academicos et Stoicos dicere. Et ut ad Ecclesiam transeam, ubi norma est veritatis, multa et Genesis et Prophetarum libri ac Ecclesiastes nobis de hujuscemodi questionibus sug-

ipse Rufinus Calpurnius abs Hieronymo ob convicium vocaretur. At vide quæ paulo infra num. 32 animadvertimus, not. 6.

² *Martianæus, in corpore.*

gerunt. Aut si hæc ignoramus, quomodo de animarum statu debueras in Apologia tua omnium rerum ignorantiam consiteri, et a calumniatoribus querere, cur a te unum impudenter expeterent cum ipsi tanta nescirent? O triremem locupletissimam, quæ Orientalibus et Ægyptiis mercibus Romanæ urbis ditare venerat paupertatem!

Tu Maximus ille es ¹,
Unus, qui nobis scribendo restituis rem.

Ergo nisi de Oriente venisses, eruditissimus vir hæreret adhuc inter mathematicos, et omnes [Al. homines] Christiani quid contra fatum dicerent [Al. dissererent], ignorarent. Merito a me quæris de astrologia, et cœli ac siderum cursu qui tantarum mercium plenam navem detulisti. Fateor paupertatem, non sum ita ut tu in Oriente ditatus. Te multo tempore Pharus docuit, quod Roma nescivit [Al. nesciret]; instruxit Ægyptus, quod Italia hucusque non habuit.

30. *Sententiæ variæ de anima.* — Scribis apud ecclesiasticos tractatores tres de animabus esse sententias. Unam, quam sequitur Origenes; alteram, quam Tertullianus et Lactantius ² (licet de Lactantio apertissime mentiaris); tertiam, quam nos simplices et fatui homines, qui non intelligimus, quod, si ita sit, injustus a nobis arguatur Deus et post hæc juras te nescire quid sit verum. Dic, oro te: putasne, extra hæc 359 tria esse aliquid in quo veritas sit? et in tribus istis mendacium? An de tribus unum esse quod verum sit? Si est aliquid, cur disputantium libertatem angusto fine concludis; et cum mendacia protuleris, de veritate taces? Sin autem e tribus unum verum est, et reliqua duo falsa sunt: cur simili ignorantia ignoras falsa cum veris? An idcirco verum dissimulas ut tibi tutum sit, cum volueris, falsa defendere? Hi sunt fumi, hæ caligines, quibus ex oculis homi-

¹ Tu Maximus ille es. De Fabio Maximo versus iste Ennianus est, *Unus qui nobis cunctando restituit rem.* MARTIAN. — Ex illo Ennii versu de Q. Fabio Maximo:

Unus homo nobis cunctando restituit rem,
quem Virgilius fere exscribit lib. vi.

² Recole quæ adnotavimus supra lib. II, num. 10.

³ *Aristippus nostri temporis.* Aristippus Socratis auditor Cyrenæus fuit, primus quæstu philosophatus est. Habuit ingenium ad omnia pro tempore, loco et persona, simulanda, omnino promptum. Vide Diogenem et Horatium. Hermagoras et Gorgias rhetores fuerunt egregii; dicitur vero Gorgias, qui primus ausus sit in conventu poscere qua de re quisque vellet audire; ac de omni re quacunque in disceptationem quæstionemque vocaretur, se copiose dicturum esse profitebatur. MARTIAN. — Aristippum Cyrenæum intellige, Socratis familiarem, aulici ingenii philosophum, de quo Horat.:

Omnis Aristippum decuit color, et status et res.

Hic siquidem primus, teste Suida, mercedem

num conaris lumen auferre. Aristippus ³ nostri temporis, qui plenam cunctarum mercium navem Romano invehis portui, et sella publice posita, Hermagoram nobis et Gorgiam exhibes Leontinum; dum navigare festinas, unius quæstiunculæ mercimonium in Oriente oblitus es. Et iterum clamitas, quod sit Deus et animarum et corporum creator. De hoc scilicet quæstio ventilatur, utrum Deus an diabolus animas fecerit; et non utrum animæ ante corpora fuerint, quod vult Origenes, et egerint aliquid, propter quod sint crassis corporibus alligatæ: an in morem glirium torpentes consopitæque dormierint. Hæc taces, quæ omnes flagitant: et ad illa respondes, quæ nullus inquirat.

31. Fumos quoque meos frequenter irrides, eo quod similem me scire quod nesciam, et enumeratione doctorum rude vulgus illudam [Al. inducam]. Tu videlicet flammeus, imo fulmineus, qui in loquendo fulminas et flammam ore conceptas tenere non potes, atque tu ille *Bar-Chochabas* ⁴, auctor seditionis Judaicæ, stipulam in ore succensam anhelitu ventilabat, ut flammam evomere putaretur: ita et tu nobis, alter Salmoneus, omnia per quæ incedis illustras, et nos fumosos arguis, de quibus forte dicitur, « Qui tangis montes, et fumigant (Psal. ciii, 32); nec intelligis quid fumus in propheta ⁵ significet 500 locustarum; et quod pulchritudo oculorum tuorum amaritudinem fumi nostri ferre non potest.

32. *De sacramento in somnio.* — De crimine autem perjurii, quia me remittis ad codicem tuum, et ex magna parte in aliis libris tibi Calpurnioque ⁶ respondi: nunc breviter dixisse sufficiat, te exigere a dormiente quod nunquam vigilans præstitisti. Magni criminis reus sum, si puellis et virginibus Christi dixi sæculares libros non legendos, et me in somnis commonitum promisisse ne lege-

ab auditoribus suis exegit. Hermagoram, qui subsequitur, Carium, a quo idem Suidas peculiarem institutam tradit dicendi rationem, quam secuti sunt plurimi. Vid Quintilianum. Gorgiam vero Leontinum, qui primus dicitur Athenis in theatro ausus dicere auditoribus, προάλλετε, sive, *qua de re quisque vultis audire proponite.* His omnibus cœquat Rufinum Hieronymus.

⁴ Ille *Bar-Chochabas.* Bar Chochabas apud Eusebium lib. v, cap. 6, et Salmoneus apud Virgilium invenitur. MARTIAN. — Ab Eusebio, a quo historia isthæc narratur lib. iv, c. 6, *Barchochebas*, Βαρχωχεβᾶς dicitur. Salmonei notissima apud Virgilium lib. vi fabula.

⁵ Joannem in Apocalypsi, cujus isthæc sunt, *De fumo putei exierunt locustæ in terram, et data est illis potestas, etc.*

⁶ Hinc licet intelligere diversum a Rufino hominem Calpurnii nomine abs Hieronymo notari, contra quam vulgo sentiunt eruditi. Hic porro loci Victorius vel Apronianus, vel Macarium, Rufini amicos, vel denique Palladium, quod etiam Q. Martianæus suspicatur, intelligit, Ille idem certe est, quem in epistola ad Magnum suggillat eo nomine. Vide quæ in illum epistolæ locum adnotavimus.

rem. Tua navis, Romanæ urbi revelatione promissa¹, aliud pollicetur, et aliud efficit. Mathematicorum venerat solvere quæstiones, et solvit fidem Christianorum. Quæ per Ionium et Ægeum, Adriaticum atque Tyrrhenum [*Al. additur mare*] plenis cucurrerat velis, in Romano portu naufragium fecit. Nonne te pudet istiusmodi deliramenta conquirere, et mihi similia objiciendi imponere necessitatem? Esto, alius de te somnium viderat gloriosum; verecundiæ tuæ fuerat et prudentiæ dissimulare quod audieras, et non, quasi magno testimonio, alterius somnio gloriari. Vide quid inter tum et meum intersit somnium. Ego me humiliter reprehensum refero, tu factanter laudatum te esse congeminas. Nec dicere potes, Nihil mea refert quid alius viderit, cum in luculentissimis libris tuis hoc te ad interpretandum dicas ratione commotum, ne vir illustris de te somnium perderet. Hic est omnis conatus tuus; si me perjurium docueris, tu hæreticus non eris.

33. *De infidelitate calumnia.* — Venio ad gravissimum crimem, in quo, post reconciliatas amicitias, me infidelitatis accusas. Fateor, inter cuncta maledicta, quæ vel objicis, vel minaris, nihil a me ita repellendum est quam fraus, dolus, infidelitas. Peccare enim hominis est: insidias tendere, diaboli. Ergo ideo in Anastasi² immolato agno dexteram junximus, ut 561 tuas Romæ schedulas furarentur? ut immissi canes inemendatas chartulas, te dormiente, corroderent? Et hoc incredibile est ante nos accusatores parasse, quam tu crimen admitteres? Scilicet noveramus quid in animo volveres? quid alius de te somniatus esset³? ut impleretur in te græcum proverbium, et [*Al. ut*] sus doceret Minervam. Si Eusebium ego ad latrandum miseram, quis Aterbii [*ms. Atarvii et Atarbii*] contra te et cæterorum rabiem concitavit? Nonne ille est qui et me hæreticum ex tuis amicitiiis judicabat? Cui cum satisfecissem damnatione dogmatum Origenis, tu clausus domi nunquam eum videre ausus es, ne aut damnares quod nolebas, aut aperte resistens hæreseos invidiam sustineres. An idcirco testis contra te esse non poterit, quia accusator tui est? Antequam sanctus Epiphanius venisset Hierosolymam, et ore quidem et osculo tibi pacem daret, mala autem et dolos in suo corde servaret; antequam nos ei suggillationem tui epistolæ dictarem, ut hæreticum scriberet quem osculis orthodoxum comprobavit, Atervius [*Al. Atervius*] contra te latrabat Hierosolymis; et nisi cito abiisset, sensisset baculum non litterarum⁴, sed dexteræ tuæ, quo tu canes abigere consuevist.

34. *De schedulis non emendatis.* — « Cur, inquit, falsatas meas schedulas suscepisti? Quare post

¹ Scilicet Macarii, quod supra irridet, somnio.

² Pessime Martianæus, in *Anastasi*, quando erroris Victorius monuerat, qui Græce ἀναστάσι rescripsit. Quid porro esset *Anastasis*, sive templum aut locus Resurrectionis Dominicæ, supra

A interpretationem meam ausus est in libris περὶ Ἀρχῶν stylum figere? Num si erraveram ut homo, debuisti me privatis litteris convenire, et sic mihi blandiri, quomodo et ego tibi nunc in epistolis meis blandior? » Hæc tota mea culpa est, quare subdolis laudibus accusatus purgare me volui, et hoc sine invidia nominis tui: ut quod tu solus accusaveras, ad multos referrem, non tibi hæresim objiciens, sed a me repellens. Nunquid scivi quod irascereris, si contra hæreticos scriberem? Dixeras te de Origenis libris hæretica sustulisse: fautorem te hæreticorum jam non esse credebam, et ideo non in te, sed in hæreticos invectus sum; in quo si vehementior fui, ignosce mihi. Putavi, quod et tibi placerem. Furto et insidiis ministrorum meorum dieis schedulas tuas in publicum prolatas fuisse, quæ latebant in cubiculo tuo, vel apud eum solum erant qui rem sibi geri injunxerat, 562 Et quomodo supra confiteris quod aut nullus eas habuerit, aut admodum pauci? Si in cubiculo tuo latebant, qua ratione apud eum erant qui tibi rem geri injunxerat? Sin autem unus eorum scriptas fuerant occultandas suscepit, ergo non latebant tantum in cubiculo tuo, nec habuerunt eas pauci, quos habuisse testatus es. Furto sublatis arguis, et rursus emptas grandi pecunia et infinitis mercibus criminaris. In una re, et in parva epistola quanta varietas et dissonantia mentiendi! Tibi licet accusare, mihi defendere non licebit? Quando criminaris, amicum non cogitas. Quando respondeo, tunc tibi jus amicitie in mentem venit. Dic, oro te, celandas schedulas scripseras, an prodendas? si ut oclares, cur scripsisti? si ut proderes, cur celabas?

35. *Cavit suspicionem hypocryseos.* — Sed in eo reprehendendus sum, quare accusatores tuos amicos meos non coercuerim. Vis tibi proferam litteras eorum, in quibus me hypocryseos arguunt, quod te sciens hæreticum, tacuerim; quod dum pacem incautus præbeo, intestina Ecclesiæ bella suscepi? Tu discipulos vocas, qui me tuum condiscipulum suspicantur. Et quia parcior sui in refellendis laudibus tuis, putant me tuum esse symmysten. Hoc mihi præstitit prologus tuus, ut plus me amicus læderes quam inimicus. Semel tibi persuaserant (recte an perperam ipsi viderint) te esse hæreticum. Si defendere voluero, hoc solum proficiam ut me tecum pariter accusent. Denique mihi objiciunt laudationem tuam, et te non putant insidiosè scripsisse, sed vere: et quod tu in me semper ante laudabas, vehementer insimulant. Quid me vis facere? ut discipulos accusatores pro te habeam: ut contorta in amicum jacula, meo suscipiam pectore?

36. De libris autem περὶ Ἀρχῶν debes mihi et docuimus lib. contra Joan. Hierosolym. num. 11, not.

³ Vetus edit., *somniaturus esset.*

⁴ Minus bene Martianæus, *litterarium.*

gratias agere¹. Tu enim, ut dicis, noxia quæque detruncans, meliora posuisti. Ego ita ut habebantur in Græco, expressi. Ex quo et tua apparet fides; et ejus quem interpretatus es, hæresis. Scribebatur mihi de Urbe a viris (Pammachio et Oceano) in Christo præcipuis: Responde criminanti; ne si tacueris, consensisse videaris. Consona omnes voce poscebant, ut Origenis versutias 563 proderem, ut [Al. et] venena hæreticorum Romanis auribus cavenda monstrarem. Quid hoc ad injuriam tuam pertinet? Num solus interpretatus es istos libros, et alios hujus operis non habes participes? Nunquid et tu de Septuaginta interpretibus es, ut post editionem tuam aliis transferre non liceat? Ecce et ego multos, ut dicis, libellos de Græco in Latinum transtuli: habes potestatem et tu rursus eos vertendi, ut volueris: et bona enim et mala suo imputantur auctori. Quod et in te fieret, nisi dixisses te amputasse hæretica et optima transtulisse. Hic est enim nodus tuus, qui solvi non potest. At [Al. Aut] si errasti ut homo, priorem damnasententiam.

37. *Latinos libros vertebat in Græcum Rufinus.* — Sed quid facies *Apologetico* tuo, quem pro Origenis scripsisti operibus? quid de volumine Eusebii? in quo cum multa mutaveris, et, sub nomine martyris, hæretici hominis scripta transtuleris, tamen plura posuisti, quæ ecclesiasticæ fidei non conveniunt. Tu etiam Latinos libros in Græcum vertis nobis: dare nostris externa prohibebis? Si in alio opere respondissem, in quo me non læseras, videri poteram in injuriam tuam transferre quod verteras: ut te vel imperitum, vel subdolum demonstrarem. Nunc vero novum querimonie genus: doles tibi in eo esse responsum, in quo a te accusatus sum. Dicebatur ad interpretationem tuam Roma subversa, postulabant omnes a me hujus rei remedium. Non quo ego alicujus momenti essem; sed qui petebant, me esse aliquid arbitrabantur. Tu amicus eras, qui illa transtuleras; quid me vis facere? Obedire Deo magis oportet, an hominibus (*Act.* v, 29)? Domini custodire substantiam, an furtum celare conservi? Aliter te non placabo, nisi et ego tecum accusanda commiserere? Si nullam fecisses mei nominis mentionem, si me non ornasses egregiis laudibus, poteram aliquod habere suffugium, et diversa obtendere ne rursus interpretata transferrem. Tu me, amice², compulisti ut aliquot dies in hoc opere perderem, ut proferrem in medium quod Charybdis debuit devorare: et tamen læsus, amicitie in te jura servavi, et quantum in me fuit, sic me defendi ut te non accusarem. 564 Tu nimium suspiciosus et querulus, qui dicta in hæreticos ad tuam refers contumeliam. Quod si aliter amicus tuus esse

A non possum, nisi et hæreticorum amicus fuero, levius tuas inimicitias quam illorum amicitias sustinebo.

38. *De epistola ad Rufinum.* — Novum quoque me putas finxisse mendacium, ut epistolam ad te meo nomine componerem, quasi olim scriptam, quo bonus esse videar et modestus; quam tu nunquam omnino susceperis. Hæc res per facile probari potest. Multi Romæ ejus exemplaria habent³, ante hoc circiter triennium, qui tibi eam mittere noluerunt, scientes quæ de meo nomine jactitares, et quam indigna proposito Christiano ac nefanda confingeres. Ego scripsi nesciens, quasi ad amicum. Illi non reddiderunt ei, quem inimicum noverant: parcentes et meo errori, et tuæ conscientie. Et simul argumentaris, quod si talem tibi epistolam scripseram, non debueram contra te in alio libello multa mala scribere. Hic est totus error tuus, et hæc justa querimonia: quod quæ nos in hæreticos dicimus, tu in te dicta confingis: et nisi illis pepercimus⁴, te putas esse violatum. An ideo panem tibi non damus, quia hæreticorum cerebro lapidem illidimus? Et ut nostram epistolam non probes, papæ quoque Anastasii simili dicis fraude subnixam, de qua tibi ante respondi: quam si suspicaris ipsius non esse, habes ubi apud eum nos arguas falsitatis. Sin autem ejus est, ut hujus quoque anni contra te epistolæ probant, frustra et falso falsam arguere niteris, cum ex illius vera epistola, nostram veram esse doceamus.

39. *Pythagoræ discipuli. Pythagorica præcepta et symbola.* Quid apud Græcos invenit primus Pythagoras. — In excusando mendacio tuo [Al. mendacium tuum], quam elegans esse voluisti: et ne sex millia. Origenis libros proferas, Pythagoræ a me exigis monumenta. Ubi est illa fiducia, qua inflatis buccis creberrime personabas, te quæ in aliis libris Origenis legeras, emendasse in libris *περὶ Ἀρχῶν*, et non aliena, sed sua reddidisse suis? De tanta librorum silva unum fruticem ac surculum proferre non potes. Hi sunt veri fumi, hæc nebulæ, quas dum in me criminaris, in te extinctas dissipatasque per me cognoscis, nec fractam cervicem dejicis, 565 sed majori impudentia quam imperitia, dicis me denegare quæ in promptu sunt, ut cum montes aureos pollicitus fueris, ne scorteum quidem nummum de thesauris tuis proferas. Justa contra me odia recognosco, et vera in nos debaccharis insania. Nisi enim ego quod non est, audacter exigerem, tu videbaris habere quod non habes. Pythagoræ a me libros flagitas. Quis enim tibi dixit illius exstare volumina? Nonne in epistola mea, quam criminaris, hæc verba sunt? « Sed fac me errasse in adolescentia, et philosophorum, id est, gentilium studiis erudi-

¹ Victorius maluit, *debes et mihi gratias agere.*

² Victorius addit ex Brixianis codd. alterum tu ad emphasin, *Tu me, amice, tu compulisti, etc.*

³ Epistola ad Rufinum in nostra recensione numer. 8, quam anno ascripsimus 399.

⁴ Martian., *illis pepercimus.*

tum, in principio fidei ignorasse dogmata Christiana, et hoc putasse in apostolis, quod in Pythagora et Platone et Empedocle legeram. » De dogmatibus eorum, non de libris locutus sum, quæ potui in Cicerone, Bruto, ac Seneca discere. Lege pro Vatinio oratiunculam, et alias ubi sodalitorum mentio fit. Revolve dialogos Tullii. Respice omnem oram Italiæ, quæ quondam magna Græcia dicebatur: et Pythagoricorum dogmatum incisa publicis litteris æra cognosces. Cujus enim sunt illa χρυσᾶ παραγγέλματα²? nonne Pythagoræ? in quibus omnia ejus breviter dogmata continentur, et in quæ latissimo opere philosophus commentatus est Jamblichus, imitatus ex parte Moderatum virum eloquentissimum, et Archippum ac Lysidem Pythagoræ auditores. Quorum Archippus ac Lysides in Græcia, id est, Thebis scholas habuere, qui memoriter tenentes præcepta doctoris, ingenio pro libris utebantur, a quibus illud est: Φυγαδευτέον³ πάση μηχανῇ, καὶ περικοπτέον πυρὶ καὶ σιδήρῳ καὶ μηχαναῖς παντοιαῖς, ἀπὸ μὲν σώματος νόσον, ἀπὸ δὲ ψυχῆς ἀμαθίαν κοιλίας δὲ πολυτέλειαν⁴, πόλεως δὲ στάσιν, οἴκου δὲ διχοφροσύνην, ὁμοῦ δὲ πάντων ἀμετρίαν. Quod in Latinum ita possumus vertere: *Fuganda sunt omnibus modis et abscindenda, languor a corpore, imperitia ab animo, luxuria a ventre, a civitate seditio, a domo discordia, et in commune a cunctis rebus intemperantia* 566 Pythagorica et illa præcepta sunt: « Amicorum omnia esse communia⁵. Et amicum seipsum esse alterum: duorumque temporum maxime habendam curam, mane et vesperi, id est, eorum quæ acturi sumus, et eorum quæ gesserimus. Post Deum veritatem colendam, quæ sola homines Deo proximos faciat. » Illaque ænigmata, quæ diligentissime Ari-

¹ De sodalitiis Pythagoræorum Justinus, lib. xx: « Sed triginta ex juvenibus cum sodalitia jure sacramento quodam nexi, separatam a cæteris civibus vitam exercerent, » etc. Vide etiam A. Gellium lib. i, c. 6. De iisdem multa dixerat Cicero in Oratione pro Vatinio, quod ipse Vatinus se jactabat Pythagoræum, ut idem Cicero in Oratione contra Vatinium testatur. Cujus Orationis pro Vatinio meminit Valerius Maximus, lib. ix, c. 2.

² Penes Martian., χρυσᾶ. Nunc χρυσᾶ ἐπι-
aurea carmina dicuntur, si modo ea sunt, quæ hic Hier. indicat; videtur enim potius de Apophthegmatis et Symbolis Pythagoricis loqui, quam de Aureis illis carminibus, quæ vulgo quidem Pythagoræ, tametsi falso, ascribuntur.

³ Φυγαδευτέον πάση, etc. Verba isthæc Græca Erasmo ac Mariano ignorata prorsus, quia e mss. exemplaribus non sine labore ac capitis dolore nobis eruenda reliquerunt. Maluerunt illi aliena fingere, et in contextum Hieronymi obtrudere multa falsa, quam diligenti indagatione genuina restituere. In hunc igitur modum depravatum edidit Hieronymum: Φευκτέον παντάπασιν καὶ ἐκκοπτέον ἀσθένειαν μὲν τοῦ σώματος, ἀπαιδευσίαν δὲ τῆς ψυχῆς, ἀκολασίαν δὲ τοῦ γαστροῦ, στάσιν δὲ τῆς πόλεως, τὴν δὲ διαφωνίαν τῆς οἰκίας, καὶ κοινῇ ἀπὸ πάντων τὸ ἀκρατέες⁶ quod, etc. Hæc sunt Erasmi fabulosa Græca vocabula, quibus jamdiu

A stoteles in suis libris prosequitur: « Stateram ne transilias, » id est, « ne prætergrediare justitiam. Ignem gladio ne fodias. » Iratum videlicet et tumidum animum verbis maledicis ne lacessas. « Coronam minime carpendam, » id est, « leges urbium conservandas. Cor non comedendum, » id est, « mœrorem de animo projiciendum. Cum profectus fueris, inquit, ne redeas; » id est, « post mortem vitam istam ne desideres. Per viam publicam ne ambules; » id est, « ne multorum sequaris errores [Al. errorem]. Hirundinem in domum non suscipiendam; » id est, « garrulos et verbosos homines sub eodem tecto non habendos. Oneratis superponendum onus: deponentibus non communicandum, » id est, « ad virtutem incedentibus, augmentanda [Al. augenda] præcepta: tradentes se otio, relinquendos. » Et quia Pythagorica dogmata legisse me dixeram, audi quid apud Græcos Pythagoras primus invenerit: immortales esse animas, et de aliis corporibus transire in alia. Quod quidem et Virgilius in sexto Æneidos volumine sequens loquitur:

Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno;
Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
Rursus et incipiant in corpora velle reverti.

40. Pythagoræ alia dogmata. Origenes in libros suos; Platonem transtulit. — Se primum fuisse Euphorbum, secundo Callidem, tertio Hermotinum, quarto Pyrrhum, ad extremum Pythagoram; et post certos temporum circulos, ea quæ fuerant rursum fieri; nihilque in mundo videri novum. Philosophiam meditationem esse mortis: 567 quotidie de corporis carcere nitentem animæ educere libertatem; μαθήσεις ἀναμνήσεις⁶, id est. *discentias reminiscentias* esse; et multa alia, quæ

fucum fecit omnibus, qui putabant eum edidisse Opera Hieronymiana ad fidem vetustissimorum codicum; non ex meris atque futilibus suis conjecturis. Cæterum omittunt exemplaria mss. quæ clauduntur uncinatis lineis; quæque nos supplenda docuerunt Latina Hieronymi. MARTIAN.

⁴ Martianæus ex Latina Hieronymi versione, quæ subditur, Græca quædam verba supplevit, quæ in mss. desiderabantur. Nos ex ipsa Pythagoræ vita per Jamblichum, sive per Porphyrium, quem Jamblichus passim exscribit, uno atque altero loco restituimus. Legerat hic Martianæus ἀκολασίαν, pro eo quod πολυτέλειαν, id est *luxum* aut *sumptuositatem*, legitur in ea vita, et οἰκίας pro οἴκου, denique παναμετρίαν pro duobus verbis πάντων ἀμετρίαν. quæ Hieron. interpretatur, *a cunctis rebus intemperantiam*. Cætera repete a Diogene Laertio, lib. viii.

⁵ *Et amicum seipsum*. Malchus idem habet in Vita Pythagoræ: τὸν δὲ φίλον ἄλλον ἑαυτόν. Id vero adnotare volui, propterea quod Diogenes in Pythagora aliter posuit, nempe amicorum omnia esse communia; amicitiamque æqualitatem, καὶ φιλίαν ἰσότητα. Consequentia porro præcepta et symbola vide apud eundem Diogen. Laert. *de Vita philosoph.* lib. viii. MARTIAN.

⁶ Μαθήσεις ἀναμνήσεις. Omittunt hic editi libri Latinam explicationem verborum Græcorum quam tamen retinent omnes mss. codices, *discent-*

Plato in libris suis, et maxime in *Phædone*, *Timæo* que prosequitur. Nam post Academiam et innumera- rables discipulos, sentiens multum suæ deesse doctrinæ, venit ad magnam Græciam, ibique ab Archyta Tarentino et Timæo¹ Locrensi Pythagoræ doctrina eruditus, elegantiam et leporem Socratis cum hujus miscuit disciplinis, quæ omnia, nomine commutato, Origenes in suos libros *περὶ Ἀρχῶν* transtulisse convincitur. In quo igitur erravi, si adolescens dixi me ea putasse in apostolis, quæ in Pythagora et Platone et Empedocle legeram? Non ut tu calumniaris et fingis, in Pythagoræ et Platonis et Empedoclis libris sed quæ in illis fuisse legeram, et aliorum me scripta eos habuisse docuerunt. Et hoc genus elocutionis frequentissimum est: ut si dicam, quæ in Socrate legi dogmata, putavi vera. Non quod Socrates libros ullos scripserit²; sed quæ legi apud Platonem et alios Socraticos illum habuisse. Et rursum, imitari volui gesta quæ in Alexandro et Scipione legeram: non quod ipsa sua gesta descripserint, sed quod apud alios legerim, quæ illos gessisse mirabar, Igitur etiam si docere non possem ipsius Pythagoræ exstare monumenta, nec a filio ejus ac filia, aliisque discipulis probata convincerem, me non tene- res mendacii, quia non libros, sed dogmata legisse me dixi: et te frustra errare, me tuum protegere mendacium voluisse, ut nisi ego unum librum Pythagoræ protulero, tu sex millia Origenis libros perdidideris.

41. *Minabatur Hieronymo interitum Rufinus.* — Veniam ad epilogos, id est, maledicta tua, in quibus me ad pœnitentiam cohortaris; et nisi conversus fuero, id est, nisi te accusante siluero, mihi minaris interitum. Et hoc scandalum redun- daturum in caput meum denuntias, qui te homi- nem lenissimum et Mosaicæ mansuetudinis, re- sponsione mea ad scriptionis insaniam provocave- rim. Scire enim te jactas crimina, 508 quæ tibi soli amicissimo sim confessus, et hæc in medium prolaturum; meisque me coloribus esse pingendum, et debere meminisse quod, jacuerim ad pedes tuos, ne gladio oris tui amputares caput meum. Et post multa, in quibus furibundus ex- sultas, revocas te, et dicis optare pacem cum de- nuntiatione duntaxat, ut deinceps taceam, id est, ut non scribam contra hæreticos, nec audeam respondere accusationi tuæ. Si hoc fecero, frater ero et collega, et vir eloquentissimus et amicus

tias reminiscientias esse. MARTIAN. — Nescio an verius, Victorius addit εἰναί, et interpretationem *discentias reminiscientias esse*, non habet, quam Martianæus addidit ex aliquot mss.

¹ Vid. Ciceronem, v *de Finibus*, et i *Tuscul.*, cui alii astipulantur. Timæum asserentes a Platone in Italia fuisse auditum; et collige errare Macro- bum lib. i *Saturnal.*, c. 1, qui Socratem et Timæum eodem sæculo non fuisse contendit.

² Alii, quos inter Leo Allatius, scripta varii generis Socrati tribuunt; sed veteres plerique

ac sodalis, et quod his majus est, omnia quæ de Origene transtuli, catholica judicabis. Sin autem mutiero et me commovero, illico impurus ero et hæreticus, et tua indignus necessitudine. Hæc sunt præconia mea, sic me hortaris ad pacem et ne gemitum quidem ac lacrymas dolori liberas esse concedis.

42. *Calumniandi licentiam reprehendit. Fulvia et Herodias.* — Possem et ego tuis te coloribus pin- gere et insanire contra insanientem; et dicere quidquid vel scio, vel nescio; et eadem licentia, immo furore et amentia, vel falsa, vel vera conge- rere, ut et me loqui, et te puderet audire; et objicere tibi, quæ aut accusantem damnarent, aut accusatum, ut ex frontis duritia fidem lectori facerem, ut quod impudenter scriberem vere scribere judicaret. Sed procul sit a moribus Christianis, ut dum aliorum petunt sanguinem³, suum offerant; et sine gladio, voluntate homicidæ sint. Tuæ hoc bonitati, tuæque mansuetudini et simplicitati convenit, qui de uno pectoris sterqui- linio, et odorem rosarum, et fetorem profers ca- daverum: et contra sententiam prophetalem (*Isa.* v, 50) amarum discis esse quod quasi dulce lau- daveras. Nec necesse est, ut in ecclesiasticis tra- ctatibus rem tribunalium ventilemus⁴; nihilque super hoc amplius audies, nisi illud e trivio: « Cum dixeris quod vis, audies quod non vis. » Aut si tibi vile videtur vulgare proverbium, et homo sapientissimus magis philosophorum ac poetarum sententiis delectari, lege illud Homeri- cum⁵:

Ὁποῦν κ' εἰπῆσθα ἔπος, τοῦν κ' ἐπακούσαις.

509 Hoc solum requiro ab æximia sanctitate et censura tua (cujus tanta est puritas, ut ad sudaria et semicinctia tua demones rugiant), cujus exem- plum in scribendo sequaris? Quis unquam catho- licorum in disputatione sectarum, turpitudinem ei, adversum quem disputat, objecit? Sic te docue- runt magistri tui? Talibus institutus es disciplinis ut cui respondere non potueris, caput auferas; et linguam quæ facere non potest, seces? Nec ma- gnopere glorieris, si facias quod scorpones pos- sunt facere et cantharides. Fecerunt hæc et Fulvia in Ciceronem, et Herodias in Joannem: quia ve- ritatem non poterant audire, et linguam veriloquam discriminati acu confoderunt. Canes latrant pro dominis suis, et tu non vis me latrare pro Christo?

omnes pernegant ab illo quidquam mandatum litteris.

³ Vetus edit.. *Ut dum alii petunt eorum sangui- nem*, etc.

⁴ Martian. post Erasm. *Rem tribunalem*.

⁵ *Illud Homericum.* Homerus Iliade γ; mss. codices addunt nonnulla post ἔπος, scilicet ἰσθῆος, ἔπος τοῦν καὶ ἐπακούσαις. MARTIAN. — Iliad. γ, vers. 250, quod est, *Quale et dixeris verbum, tale et audies.*

Scripterunt multi contra Marcionem, Valentinum, Arium et Eunomium. A quo eis objecta est turpitudine? Nonne toti in convincenda hæresi incubuerunt? Istæ machinæ hæreticorum, id est magistrorum tuorum sunt, ut convicti de perfidia, ad maledicta se conferant. Sic Eustathius Antiochenus episcopus, filios dum nescit, invenit¹. Sic Athanasius, Alexandrinæ urbis pontifex, tertiam Arsēnii amputavit manum. Duas enim qui mortuus prius fingebatur, vivens postea habere monstratus est. Talia et condiscipuli tui et magistri nunc de ejusdem Ecclesiæ sacerdote confingunt: et auro, id est; tuis tuorumque viribus oppugnant fidei veritatem. Quid loquar de hæreticis, qui licet foris sint, tamen se nominant Christianos? Adversum impiissimos, Celsum atque Porphyrium, quanti scripsere nostrorum? Quis, omissa causa, in superflua criminum objectione versatus est? quæ non chartæ ecclesiasticæ, sed libelli debent iudicium continere. Aut quid refert, si causa cadas, et crimine superes? Non necesse est, ut cum periculo tui capitis accuses. Uno percussore conducto, satis potes facere desiderio tuo. Et scandalum timere te simulas, qui dudum fratrem, nunc accusatum, semper inimicum, es paratus occidere. Et tamen 570 miror, quomodo homo prudens, furore præventus, velis mihi beneficium tribuere ut educas de carcere animam meam, et non patiaris tecum in tenebris hujus sæculi commorari.

43. *Hæreticis non poterat parcere.* — Vis ergo me tacere? Ne accuses. Depone gladium, et ego scutum abjiciam. In uno tibi consentire non potero. ut parcam hæreticis, ut me catholicum non probem. Si ista est causa discordiæ, mori possum, facere non possum. Debueram quidem de omni scripturæ tuæ insanis respondere, et divinis vocibus in modum David citharizantis (*I Reg. xvi. 23*) lenire furorem pectoris tui; sed contentus ero unius libri paucis testimoniis, et opponam sapientiam stultitiæ; ut si humana contemnis, saltem divina non negligas. Audi igitur quid de te, et de omnibus invidis ac maledicis et contumeliosis loquatur sapiens Salomon: « Insipientes dum injuriis cupidi sunt, impii facti oderunt sensum. Ne fabriceris in amicum tuum mala. Et ne inimiceris adversum hominem sine causa. Impii exaltant contumeliam. Circumcide a te os pravum, et iniqua labia longe repelle abs te: oculos contumeliosi, linguam iniqui, manus effundentes sanguinem justî, cor fabricans cogitationes malas, et pedes festinantes ad male-

faciendum. Qui nititur mendacio, passit ventos, et sequitur aves volantes. Dereliquit [*Al. derelinquit*] enim vias vineæ suæ, et axes culturæ suæ fecit errare. Perambulat aridum ac desertum, et colligit manibus suis sterilitatem. Os procacis appropriat contritioni: et qui profert maledicta, stultissimus est. Anima benedicta omnis simplex vir: animosus² inhonestus est. Per delicta labiorum incidit in laqueum peccator. Itinera stultorum recta in conspectu suo. Stultus eadem die ostendit iram suam. Abominatio est Domine labia mendacia. Qui custodit os suum, servat animam suam. Et qui temerarius est labiis, terrebit seipsum. Malus cum contumelia agit mala, et insipiens expandit malitiam suam. Quæres apud malos sapientiam, et non invenies. Suis itineribus saturabitur temerarius. Sapiens timendo declinat malum. Stultus confidens miscet ei. Longanimus vir 571 multus in prudentia est: pusillanimus valde imprudens est. Qui calumniatur pauperem, læcessit factorem ejus. Lingua sapientum bona novit, et os stultorum pronuntiat malum. Vir animosus parat rixas, et immundus est apud Deum omnis qui exaltat cor suum. Manus manui inferens injuste non erit impunitus. Qui diligit vitam parvit ori suo. Ante contritionem præcedit contumelia, et ante ruinam mala cogitatio. Qui obfirmat oculos suos cogitat perversa, et provocat labiis suis omnia mala. Labia stulti ducunt eum in mala, et os audax mortem invocat. Malignus vir multa detrimenta patietur. Melior est pauper justus quam mendax dives. Gloria est viro, qui avertit se a maledictis: qui autem stultus est, talibus se obligat. Noli amare detrahere, ne eradiceris. Suavis est homini panis mendacii; postea implebitur os ejus calcabo. Qui operatur thesauros lingua mendacii [*Al. mendacis*], vana sectatur, et veniet in laqueos mortis. In aure stulti noli quidquam dicere, ne forte irrideant sapientes sermones tuos. Clava et gladius et sagitta perniciosi sunt: sic et vir, qui contra amicum suum falsum dicit testimonium. Sicut aves avolant et passeret, ita maledictum vanum non superveniet illi. Noli respondere imprudenti ad imprudentiam ejus, ne similis ei fias: sed responde stulto ad stultitiam ejus, ne sibi sapiens esse videatur. Qui insidiatur amicis suis, cum visus fuerit, dicit: Ludens feci. Graticula carbombus, et ligna igni et vir maledicus ad tumultum rixæ. Si te rogaverit inimicus tuus, pacens voce magna, ne consentias ei: septem enim nequitie sunt in

¹ Auctor est Theodoretus. Eusebium Nicomediensem cum aliis Arianæ impietatis satellitibus Antiochiam venisse, atque ibi conducta muliercula, quæ rem cum Eustathio episcopo habuisse, ex eoque infantem suscepisse, quem uberibus admovebat, diceret, eum facisse deponi. Socrates, tametsi Sabellianismi causa Eustathium abdicatum narret, non obscure calumniam adulterii innuit.

² Fortassis, mutata interpunctione legendum

est: *Anima benedicta omnis simplex; vir animosus*, etc. Locus est Proverb. xi, 25. Ψυχὴ εὐλογουμένη πᾶσα ἀπλῆ. Ubi id quoque notandum verbum εὐλογοῦμαι hic ab Hieronymo, ut a SS. Chrysostomo, homil. 16 in Joannem, et Ambrosio lib. de Isaac et Anima, c. 2, in sensu passivo accipi minus apte si non ad mentem τῶν LXX, saltem ad veritatem Hebraicam. Benedicere idiotismo Hebraico est benefacere.

anima ejus. Gravis est lapis, et vix portabilis arena; sed ira stulti gravior utroque, crudelis est indignatio, et acuta ira et zelus impatiens est. Impius calumniatur pauperes: et qui confidit in cordis audacia [Al. avaritia,] stultissimus est. Totam iram suam profert insipiens: sapiens dispensat in partes. Filius malus gladios dentes habet, et cultros molas, ut consumat infirmos de terra, et pauperes ex hominibus (Prov. x, et passim sec. LXX). » His ergo doctus exemplis, nolui mordere mordentem, nec vicem talionis implodere: maluique insaniam excantare furibundi, et unius libri antidotum venenato pectori infundere [Al. insere]. Sed vereor ne nihil proficiens, illud Davidicum cantare compellar, et his me sermonibus consolari: « Alienati sunt peccatores a vulva, erraverunt ab utero. Locuti sunt falsa, furor illis secundum similitudinem serpentis: sicut aspidis

surde, et obturantis aures suas, quæ non audiat vocem incantantium, et venefici incantantis sapienter. Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum: molas leonum confringet Dominus [Al. Deus]. Ad nihilum devenient, tanquam aqua decurrens. Intendit arcum suum, donec infirmentur. Sicut cera, quæ fluit, auferentur: supercecidit ignis, et non viderunt solem (Psal. LVII, 4-9). » Et iterum: « Lætabitur justus, cum viderit vindictam impiorum: manus suas lavabit in sanguine peccatoris. Et dicet homo: si utique est fructus justo, utique est Deus judicans eos in terra (Ibid. 42). »

44. In extrema Epistola scribis mau tua: « Optate pacem diligere. » Ad quod breviter respondebo: Si pacem desideras, arma depone. Blandienti possum acquiescere, non timeo comminantem. Sit inter nos una fides, et illico pax sequetur.

¶ *Note.* Hæc Hieronymi contra Rufinum, Rufini contra Hieronymum Apologiam subjicit, in appendice, Vallarsini. Nobis vero, quia Rufinianorum operum locupletissimam editionem in tomo præcedenti recudimus, satis erit illuc lectorem revocare, non jam de lacuna quam hic inter numeros crassiori caractere expressos animadvertere est aporieturum.

IN SEQ. DIALOGOS CONTRA PELAGIANOS ADMONITIO.

1 Vix dum Origeniana perfidia quaqua patuit Christianus orbis damnata, Hieronymo oervices subdidit, cum subito Pelagianum bellum exardere, Ecclesias late pervagari, natumque adeo monetrie elidendis doctorem maximum, tametsi jam senio confectum, ut in aciem descenderet, excitare: ut nulla, opinor, laus unquam esset jugulatæ hæreseos, qua ille aut solus non donaretur, aut primus. Exsecrabilem doctrinam quam Romæ didicerat a Rufino quodam Syro Pelagius, Palæstinam importavit circa annum Christi 412, et Hierosolymæ docuit, ubi annuente ejus urbis episcopo Joanne, usque adeo profecit, ut essent qui suo de nomine appellarentur. Summa hæreseos per id temporis hæc erat: Posse homines sine peccato esse si velint; divinæ gratiæ necessitatem arbitrii libertati officere, et, quod minori studio videtur tunc saltem jactatum, non esse traducem peccati. Hieronymus in libris, quos ab eo tempore elaboravit maxime Commentariis in Jeremiam detestandam superbiam suggillare arrepta occasione non destitit; sed nominibus continuo pepercit, quos *eos mallet corripere quam infamari*. Verum post ferme biennium, et vix primo libro in laudatum prophetam expleto, stylum contra hæreticum acuit, deditque Ctesiphonti epistolam, quam in priori tomo excudimus sub numero 433, in qua natam e veterum Stoicorum fontibus ἀπάθεια ita jugulat, ut tamen nisi velitatione illa hæretici resipiscerent, conditorum se libros minitetur, quibus impiæ factionis cuniculos omnes subverteret. Re ipsa haud multo post rogatus a fratribus tres hosce libros evulgavit, in quibus Socratico more ex utraque parte quid pro hæresi vel contra dici posset exponens, Attici et Critobuli personas induxit secum invicem disceptantes, ut et orthodoxum dogma clarius exponeret, et hæreticum impugnaret fortius. Hoc versibus elegantissimis S. Prosper Carm. *de Ingratis* prædicat:

Tunc etiam Bethlei præclari nominis hospes,
Hebræo simul et Græco, Latioque venustus
Eloquio, morum exemplum, mundique magister,
Hieronymus, libris valde excellentibus hostem
Dissecuit, noscique dedit, quod turbine veram
Vellent exortæ lucem obscurare tenebræ

2. Annum, quo scripti sunt, ex Orosii Hispani presbyteri, qui tunc *ad Hieronymi pedes sedit*, Apologia licet ediscere; cujus quoque causam brevibus exponam, ut simul intelligas, quæ per id temporis esset orthodoxæ sententiæ ratio, quis rerum status atque ordo, quantas vires, quosve sibi animos sumpsisset hæresis. Cum multum in utramque partem agitata quæstio de origine animæ viris ecclesiasticis negotium facessero, ne diutius fluctuarest ingenia, S. Augustinus consulendum censuit maximum Ecclesiarum magistrum Hieronymum; ipsique adeo tunc apud se agenti Orosio auctor fuit, ut ad eum pergeret Hierosolymam, suasque illi deferendas litteras dedit eo super argumento, quæ in I tomo numeris 131 et 132 exhibemus: libros quoque *de Peccatorum meritis et remissione*, et epistolam ad Hæ-